Viemäristä virkistyskeitaaksi

–

Vantaanjoen tila ja uutisointi 1945 – 2005

Tampereen yliopisto
Yhdyskuntatieteiden laitos
Ympäristöpolitiikka
Pro gradu -tutkielma
Ville Timmerbacka
Toukokuu 2006

Tampereen yliopisto
Yhdyskuntatieteiden laitos

TIMMERBACKA, VILLE: Viemäristä virkistyskeitaaksi. Vantaanjoen tila ja uutisointi 1945–2005.

Ympäristöpolitiikan pro gradu -tutkielma, 108 sivua, 1 liitesivu.

Toukokuu 2006

Tutkimus käsittelee Vantaanjoen fyysisen tilan ja jokeen kohdistuvan suhtautumisen muutosta vuosien 1945 ja 2005 välillä. Tutkimusongelmaksi muodostui se, millaisia muutoksia suhtautumisessa Vantaanjokeen on tapahtunut viimeisten 60 vuoden aikana Vantaanjoen yläjuoksun paikallislehtien uutisoinnin perusteella. Ongelmanasettelun pohjalta tutkimuksessa pyrittiin vastaamaan neljään täsmentävään tutkimuskysymykseen, joita ovat: miten Vantaanjoen tila on muuttunut vuosien 1945–2005 välillä ja mistä tekijöistä muutos on johtunut; kenen toimesta Vantaanjoki on noussut julkisuuteen ja ketkä ovat toimineet joen tilan määrittelijöinä; millaista kieltä ja keinoja Vantaanjoen uutisoinnissa on käytetty yläjuoksun sanomalehdissä; sekä mitä edellisten perusteella voi päätellä Vantaanjokeen suhtautumisen ja toisaalta laajemmin suomalaisen yhteiskunnan luontosuhteen muutoksesta sotien jälkeisenä aikana.

Tutkimuksen pääasiallisen analysoitavan aineiston muodostaa Vantaanjoen yläjuoksun kuntien sanomalehdistä kerätty Vantaanjokea koskeva uutisointi. Aineisto kerättiin Riihimäen ja Hyvinkään paikallislehdistä seitsemän Vantaanjoen historian kannalta merkittävän vuoden ajalta vuosien 1945 ja 2005 välillä. Tausta-aineistona tutkimuksessa käytettiin lisäksi raportteja Vantaanjoen tilasta sekä Vantaanjoen yläjuoksun kuntien ympäristöviranomaisten haastatteluja. Kerättyä aineistoa tutkittiin sekä määrällisen että laadullisen tutkimuksen menetelmin. Määrällisen tutkimuksen avulla pyrittiin selvittämään Vantaanjokea koskevan uutisoinnin muutosta tutkitulla aikavälillä yleisellä tasolla. Laadullisen tutkimuksen avulla sen sijaan tutkittiin yksityiskohtaisemmin uutisoinnin kieltä ja keinoja sekä Vantaanjoesta lehdissä käytyä keskustelua. Tutkimuksessa käytettiin toimija- ja kehysanalyysiä apuna Vantaanjokea koskevien määrittelyjen ja tulkintojen sekä joen tilan ja aseman määrittelyyn osallistuneiden toimijoiden selvittämiseksi. Tutkimus on luonteeltaan konstruktionistinen, sillä tutkittavana oli Vantaanjoen muodostuminen ympäristöongelmaksi jokea koskevien määrittelyjen ja niihin liittyvien kamppailujen kautta.

Vantaanjoen fyysinen tila muuttui tutkittavana aikana merkittävästi. Aikaisemmin taloudellisesti tärkeän joen ainoiksi merkittäviksi käyttömuodoiksi jäivät pian vuoden 1945 jälkeen pääkaupunkiseudun vedenotto ja joen käyttäminen jokivarren kasvavien yhdyskunti-

en jätevesien purkupaikkana. Joen vedenlaatu heikkeni jätevesien ja maaseudulta tulevan hajakuormituksen tuloksena dramaattisesti 1950-luvun lopussa. Puhtaan talousveden saannin turvaamiseksi ja virkistyskäyttömahdollisuuksien kehittämiseksi jokea alettiin kuitenkin 1960-luvulta lähtien puhdistaa. Vantaanjoen tila oli huonoimmillaan 1970-luvun alussa ennen kuin suojelutoimet alkoivat siihen vaikuttaa. 1970-luvun lopusta lähtien joen tila on parantunut merkittävästi lähinnä jätevedenpuhdistuksen tehostumisen myötä, ja ajoittaisista takaiskuista huolimatta joki on 2000-luvun alussa parhaassa kunnossa vuosikymmeniin.

Vantaanjokea koskeva uutisointi yläjuoksun sanomalehdissä lisääntyi huomattavasti tutkitulla aikavälillä. Osin tähän on vaikuttanut yleinen uutisoinnin määrän kasvu, mutta muutos kertoo omalta osaltaan myös Vantaanjokea kohtaan tunnetun kiinnostuksen kasvusta. Vantaanjoen uutisointiin tutkittavina vuosina aktiivisimmin osallistuneet toimijat olivat tutkimuksen perusteella viranomaiset ja tutkijat, joiden määrittelyihin suurin osa Vantaanjoen saamasta julkisuudesta perustui. Kansalaisten ja kansalaisjärjestöjen osuus keskustelussa oli tutkimuksen alkuvuosina vaatimaton, mutta kasvoi viimeisinä tutkimusvuosina hyvinkin merkittäväksi. Samoin myös lehdistön oma rooli kasvoi uutisoinnissa jatkuvasti kohti viimeisimpiä tutkimusvuosia tultaessa. Vantaanjoki on näiden eri toimijoiden määritelmissä myös nähty eri aikoina eri tavoilla, ja suurelta osin suhtautuminen Vantaanjokeen on nähtävissä medioiden luomista tulkintamalleista, joihin Vantaanjokea koskeva tieto on sijoitettu. Uutisoinnin kielen ja keinojen perusteella tällaisia Vantaanjokea koskevia pääasiallisia tulkintamalleja tai -kehyksiä olivat: luonnonvara, viemäri, virkistyskeidas, uhri ja uhka. Viime vuosikymmenien hallitsevat tulkintakehykset ovat olleet nimenomaan Vantaanjoki viemärinä ja Vantaanjoki virkistyskeitaana, joista viimeksi mainittu on pyrkinyt varsinkin 1980-luvulta lähtien korvaamaan ensimmäisen.

Tutkimuksessa esiin tuli myös sotien jälkeisenä aikana suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsevien ympäristöasenteiden ja luontosuhteen muutos, joka näkyi erityisesti vesistöjä kohtaan suhtautumisessa. Vesistöjen muutos maiseman osista ja kulkureiteistä kaupunkien vedenlähteiksi ja toisaalta jätevesien purkupaikoiksi muutti myös Vantaanjoen asemaa. Ympäristöherätyksen mukanaan tuoma asennemuutos näkyi kuitenkin myös suhtautumisessa Vantaanjokeen, ja jokea on 1960-luvulta lähtien kunnostettu viihtyisämmäksi elinympäristöksi eläimille ja kasveille sekä virkistäytymispaikaksi ihmisille. Siten Vantaanjoen historiassa on tapahtunut uusi muutos vedenoton loputtua joesta, ja joen muututtua takaisin ensisijaisesti maiseman ja virkistyksen kannalta tärkeäksi tekijäksi.

Esipuhe

Tämä tutkimus sai alkunsa vuoden 2005 alussa, kun sain idean Vantaanjoen lähivuosikymmenien merkittävien vaiheiden tutkimiseen Hyvinkään ympäristökeskuksen kautta. Kiinnostuksen kohteena oli tällöin nimenomaan Vantaanjoen historiaan liittyvä gradu ja tutkimuksen painottuminen enemmänkin joen yläjuoksulle. Varsin aikaisessa vaiheessa mukaan tuli myös ajatus Vantaanjokea koskevan uutisoinnin tutkimisesta, olinhan jo pari vuotta aikaisemmin tehnyt hiukan vastaavanlaista tutkimusta joen saastumistapauksen uutisoinnista kandidaatintutkielmassani. Taustatyö Vantaanjoen historian vaiheiden selvittämisestä vanhojen raporttien ja tutkimusten avulla alkoi keväällä 2005, ja kevään kuluessa tein myös täydentävänä materiaalina käyttämäni viranomaishaastattelut. Toden teolla tutkimus pääsi vauhtiin syksyllä 2005, jolloin keräsin pääasiallisena aineistonani toimivan sanomalehtiaineiston sanomalehti Aamupostin arkistojen kätköistä. Talven mittaan sain aineistoni järjestettyä ja analysoitua, ja kevät 2006 on kulunut työtä viimeistellessä. Välillä niin suurelta tuntunut urakka alkaa nyt olla takanapäin, ja edessä ovat pian uudet haasteet.

Haluan tässä yhteydessä kiittää Hyvinkään ympäristökeskusta, Riihimäen ympäristökeskusta sekä Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistystä osallistumisesta tutkimukseni tukemiseen taloudellisesti. Suuret kiitokset työn ohjaajille professori Yrjö Hailalle ja yliassistentti Pekka Jokiselle arvokkaista kommenteista ja neuvoista tutkielman laatimisessa. Kiitos myös Aamupostin Hyvinkään ja Riihimäen toimituksille yhteistyöstä aineiston hankinnassa, sekä viimeisenä muttei vähäisimpänä: kiitos kaikille läheisille ihmisille saamastani työrauhasta, tuesta ja kannustuksesta!

Ville Timmerbacka 2.5.2006

Sisällys

1. Johdanto 1
   1.1. Vantaanjoki tutkimuskohteena 1
   1.2 Tutkimuksen tavoite ja rajaukset sekä tutkimusongelma 3
   1.3 Aikaisempi tutkimus 6
   1.4 Tutkimuksen rakenne 8
2. Aineisto ja menetelmät 9
   2.1 Tutkimusaineisto 9
   2.2 Aineiston analyysi 11
   2.3 Tutkimuksen käsitteellinen tausta 13
3. Vantaanjoen varhaista historiaa 19
4. Vantaanjoki 1945–2005 23
   4.1 Joen tilaan vaikuttaneet tekijät 23
      4.1.1 Vesistöstä viemäriksi 23
      4.1.2 Maatalouden päästöt Vantaanjokeen 26
   4.2 Saastuva Vantaa: fenolikriisi ja leväongelma 27
   4.3 Suojelun alku: uusi vesilaki ja sen valmistelu 29
   4.4 Vantaanjoen hidas toipuminen 33
   4.5 Viranomaisnäkökulma: Vantaanjoen suojelu ja keskustelu joen tilasta 38
   4.6 Vantaanjoen tila 2000-luvulla 42
      4.6.1 Raportit ja tutkimukset joen tilasta 42
      4.6.2 Viranomaisnäkemyksiä Vantaanjoen nykyongelmista ja joen merkityksestä 44
   4.7 Yhteenveto Vantaanjoen muutoksesta 48
5. Vantaanjoki-uutisointi sanomalehdissä 1945–2005 50
   5.1 Uutisoinnin yleiskuvaus 50
   5.2 Vantaanjoki-uutisoinnin määrällinen muutos 60
6. Vantaanjoen tilan määrittely ja uutisoinnin kieli 63
   6.1 Vantaanjoki 1945–63: vedenhankintaa likaantuvasta joesta 63
   6.2 Öljyvuotoja ja vesien saastumista 1972 66
   6.3 ”Lohijoki Vantaa”: Vantaanjoen kirkastuminen 1980-luvulla 69
   6.4 ”Kirottu Vantaa” – onnettomuuksien vuosi 1995 73

6.5 ”Risuoja vai Vantaanjoki?” – tulviva Vantaa 2004 80
6.6 Julkinen valta ja kansalaiset Vantaanjoki-keskustelussa 88
6.7 Tiede ja mediat ympäristöongelmien määrittelijöinä 92
6.8 ”Viemäristä virkistyskeitaaksi” – Vantaanjoki kehyksinä 96
7. Päätelmiä: Vantaanjoki ja ympäristöasenteiden muutos 100
Lähteet 105
Liitteet 109

1. Johdanto

1.1. Vantaanjoki tutkimuskohteena

Vantaanjoki (tai Vantaa) saa alkunsa Etelä-Hämeestä, Hausjärven kunnassa sijaitsevasta Erkylänjärvestä, virtaa läpi Uudenmaan ja laskee mereen Helsingin Vanhankaupunginlahdella. Joki on saanut nimensä Hausjärvellä sijaitsevasta pienestä Vantaan kylästä, jonka halki yksi Vantaanjoen pienistä alkupuroista kulkee. Vantaanjoen valuma-alue (kuva 1), eli alue jolta se saa kaiken sateen kautta tulevan vetensä, on pinta-alaltaan 1680 km^2, mikä on Suomen vesistöjen mittakaavassa keskikokoinen valuma-alue (Tikkanen 1992, 3-5). Vantaanjoen valuma-alueeseen kuuluu osittain tai kokonaan 14 Etelä-Suomen kuntaa: Helsinki, Vantaa, Tuusula, Nurmijärvi, Hyvinkää, Riihimäki, Hausjärvi, Loppi, Mäntsälä, Vihti, Järvenpää, Kerava, Sipoo ja Espoo. Joen pääuoma on pituudeltaan 99 km, ja se kulkee Hausjärven, Riihimäen, Hyvinkään, Nurmijärven, Vantaan ja Helsingin läpi matkallaan kohti Suomenlahtea. (Vantaanjoen kehittämisohjelma 1997, 7-10.)

KUVA 1. Vantaanjoen valuma-alue. (http://www.vhvsy.fi)

Vantaanjoen suurimmat sivuhaarat ovat Keravanjoki (65 km), Luhtajoki (46 km), Palojoki (45 km), Lepsämänjoki (37 km), Tuusulanjoki (15 km) ja Kytäjoki (8 km). Näistä Keravanjoki on valuma-alueeltaan selvästi suurin, lähes Vantaanjoen pääuoman kokoinen. Se saa alkunsa Hyvinkään Ridasjärvestä, virtaa läpi Keski-Uudenmaan kuntien ja yhtyy Vantaanjoen pääuomaan Helsingin ja Vantaan rajalla. Muista tärkeimmistä sivujoista Luhtajoki ja Lepsämänjoki kulkevat Nurmijärvellä ja Vantaalla, Palojoki saa alkunsa Hyvinkäältä ja yhtyy Vantaanjokeen Nurmijärven alueella, Tuusulanjoki lähtee Tuusulanjärvestä ja yhtyy pääuomaan Vantaalla, ja Kytäjoki virtaa Kytäjärvestä Vantaaseen Hyvinkäällä. (Vantaanjoen kehittämisohjelma 1997, 8-10.)

Vantaanjoen valuma-alueella asuu noin miljoona ihmistä, ja alue on Suomen tiheimmin asutettua seutua (asukastiheys keskimäärin 180 asukasta/km^2). Tiheästä asutuksesta huolimatta taajama-alueen osuus valuma-alueen pinta-alasta on vain 14 %. Pinta-alasta 60 % on metsää tai suota, ja peltojen osuus on 24 % pinta-alasta, vaikka alle prosentti alueen väestöstä asuu maaseudulla. Vantaanjoen valuma-alueella on noin 1300 maatilaa, joista suurin osa viljanviljelytiloja, ja viljellyt pellot ovat enimmäkseen salaojitettuja savimaita. Maataloudella on alueella pitkät perinteet, ja suurin osa pelloista on jo pitkään tehoviljeltynä ollutta maata. Nykyään maatalouden merkitys elinkeinona on kuitenkin edelleen vähenemässä. Vesistöjen osuus Vantaanjoen valuma-alueen pinta-alasta on ainoastaan 2 %. Alueella sijaitsevat 160 järveä ja lampea ovat enimmäkseen pieniä, reheviä ja sameavetisiä. Vesistöalueen suurin järvi on Tuusulan ja Järvenpään alueella sijaitseva Tuusulanjärvi (6,0 km^2). Muut pinta-alaltaan suurimmat järvet sijaitsevat vesistöalueen latvaosissa, ja niitä ovat Hirvijärvi (Riihimäki, Hyvinkää, Loppi), Ridasjärvi (Hyvinkää), Kytäjärvi (Hyvinkää), Sääksjärvi (Hyvinkää, Nurmijärvi), Suolijärvi (Hyvinkää, Riihimäki) sekä Sykäri (Hyvinkää). (Vantaanjoen kehittämisohjelma 1997, 7-10.)

Vantaanjoen vesi on savisesta maaperästä johtuen luonnostaan ruskeaa, erityisesti kuitenkin tulva-aikaan joen alajuoksulla. Maaperällä on vaikutusta myös joen virtaamaan: savisten maiden kyky imeä vettä on huono, mikä näkyy joen virtaamassa varsinkin tulva-aikoina. Vantaa tulviikin juuri tästä syystä keväisin helposti, mutta vuosittaiset vaihtelut tulvien voimakkuudessa ovat suuria. Joen loivarantaisuus pahentaa tulvien vaikutusta yläjuoksulla, jossa lisäksi sijaitsevat alueen suurimmat järvet. Vaikka järvien merkitys tulva-aikana korostuu, ovat ne niin pieniä ja matalia ettei vesi kuivempina aikoina riitä kunnolla alajuoksulle asti, ja virtaama jää hyvin pieneksi. Vantaanjoen virtaaman vaihtelut ovat siten suuria vuodenajasta, vuodesta ja joen osasta riippuen. (Vantaanjoen kehittämisohjelma 1997, 13-14.)

Vantaanjoen vedenlaatua ovat heikentäneet asutus, teollisuus ja maatalous. Joen tila oli huonoimmillaan 1960–70-lukujen vaihteessa ennen suojelutoimien tehostumista ja parantuneiden jäteveden puhdistusmenetelmien käyttöönottoa. Nykyään Vantaanjoen pääuoman vedenlaatu arvioidaan suurimmalta osin välttäväksi. Maatalouden suhteellinen osuus vesistön ravinnekuormituksesta on noussut viime vuosikymmeninä, vaikka sitä on pyritty vähentämään. Syinä tähän ovat olleet yksipuolisesta viljelystä johtuva eroosio sekä joen rannan peltojen suojavyöhykkeiden puuttuminen. Samaan aikaan asutuksen jätevesistä aiheutuva haitta joelle on pienentynyt jätevesien käsittelyn tehostuttua ja Keski-Uudenmaan jätevedet keräävän meriviemärin valmistuttua 1987. Yläjuoksun jätevedet sen sijaan lasketaan edelleen puhdistuksen jälkeen Vantaaseen, ja esimerkiksi tulva-aikoina vettä on toisinaan jouduttu laskemaan jokeen myös puhdistamattomana. (Vantaanjoen kehittämisohjelma 1997, 14-15.)

1.2 Tutkimuksen tavoite ja rajaukset sekä tutkimusongelma

Tutkimukseni lähtökohtana on Vantaanjoen tilaa ja jokeen suhtautumista koskevan muutoksen tutkiminen vuosien 1945 ja 2005 välillä. Tavoitteena on yhtäältä selvittää miten Vantaanjoen fyysinen tila on tutkittujen vuosien välillä muuttunut ja mitkä tekijät siihen ovat vaikuttaneet, toisaalta tutkia sitä millainen suhde tällä muutoksella on ollut Vantaanjokeen suhtautumiseen ja joen asemaan, tapaan jolla se nähdään ja ymmärretään. Vantaanjoen tilan muutosta tarkastelen työssäni enimmäkseen jo olemassa olevan julkaistun aineiston kautta, ja tärkeimpänä tiedonlähteinä tässä ovat Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistyksen raportit joen tilasta. Lisämateriaalina aiheen taustoituksessa kuitenkin toimivat myös Vantaanjoen varren kuntien ympäristöviranomaisten haastattelut. Näiden taustatietojen pohjalta lähestyn varsinaista tutkimuskohdettani, jokeen suhtautumista ja sen muutosta, Vantaanjokea koskevan uutisoinnin kautta. Vantaanjoki-uutisointi muodostaa tutkimukseni varsinaisen analysoitavan aineiston, ja sen kerään itse Vantaanjoen yläjuoksun kuntien sanomalehdistä.

Tutkittava toisen maailmansodan jälkeinen aika on tuonut mukanaan voimakkaan sodan jälkeisen jälleenrakennuksen, kaupungistumisen, taloudellisen kasvun ja teknologisen kehityksen. Samalla kuitenkin ympäristöön kohdistuva paine on lisääntynyt, ja luonto on joutunut maksamaan hinnan ihmisten elinolojen kehittymisestä. Elinympäristön laadun huononeminen on vaikuttanut myös ihmisiin itseensä, ja tässä tapauksessa joen saastuminen on huonontanut ihmisten elämänlaatua muun

muassa menetettyinä taloudellisina ja virkistyksellisinä mahdollisuuksina. Sama ajanjakso on kuitenkin saastumisen lisäksi tuonut mukanaan myös ympäristötietoisuuden kehityksen ja pyrkimyksen kohti kestävämpää suhdetta luontoon. Tämä on näkynyt myös suhtautumisessa Vantaanjokeen, jonka kadotettua terveyttä ryhdyttiin suojelutoimien avulla lopulta palauttamaan. Vantaanjoen fyysinen tila on kokenut suuria muutoksia tutkittuna aikana, ja niiden kokoaminen tässä yhteen on osaltaan tapa tarkastella edellä mainittua saastumisen ja hitaan puhdistumisen kehitystä yhden luonnon osan kautta. Tämän lisäksi kiinnostavaa on kuitenkin myös tutkia miten joen fyysinen tila sekä joen merkitys ja arvo ihmisille ovat vaikuttaneet toisiinsa: millaisena joki nähtiin ennen sen vakavaa saastumista tai saasteisimpina aikoinaan, ja millaisena se nähdään nyt. Näistä elementeistä on tavoitteena saada aikaan kattava kertomus tämän pienen eteläsuomalaisen joen viime vuosikymmenien muutoksesta saastumisineen ja hitaine toipumisineen sekä asenteellisista muutoksista joen tilaan ja asemaan vaikuttaneiden tekijöiden taustalla. Tavoitteena on myös, että Vantaanjoen historiaa muistamalla menneisyydestä voitaisiin oppia, ja vähintäänkin välttää samat virheet tulevaisuudessa joen paremman tulevaisuuden rakentamiseksi.

Vantaanjoen tilaa ja sen muutosta selvittäessäni olen ottanut tutkimukseeni mukaan koko Vantaanjoen pääuoman aina sen alkulähteiltä mereen asti sekä lisäksi pääuoman vedenlaadun kannalta merkittävimmät sivujoet. Perusteena tälle on se, että varsinkaan vanhempia tietoja joen eri osien tilanteesta eri aikoina ei ole juuri saatavilla, enkä pidä tällaista jakoa tässä tilanteessa edes tarpeellisena. Joen yleisen historian tarkastelun tehtävänä on luoda varsin tarkka kuva Vantaanjoen menneisyydestä ja nykyhetkestä taustaksi sitä koskevan uutisoinnin tarkastelulle. Ajallinen rajaus joen tilaan liittyvien vaiheiden selvittämisessä on sotien jälkeinen aika vuosien 1945 ja 2005 välillä, joskin tarkoituksena on käydä lyhyesti läpi myös Vantaanjoen varhaisempaa historiaa lähinnä joen aikaisemman käytön ja merkityksen kannalta.

Vantaanjokea koskevan uutisoinnin tutkimus rajautuu aineiston hankinnan kautta alueellisesti enimmäkseen joen pääuoman yläjuoksulle, jonka alueella sijaitsevien kuntien (Riihimäki ja Hyvinkää) paikallislehdistä kerään analysoitavan aineistoni. Koska näissä lehdissä käsitellyt Vantaanjokeen liittyvät aiheet ovat suurelta osin paikallisia, uutisoinnin tarkastelu keskittyy tätä kautta lähinnä Riihimäen ja Hyvinkään alueelle. Näiden kuntien alueella Vantaanjoki on virtaamaltaan melko pieni, mutta erityisesti siihen kohdistuva jätevesikuormitus varsin suurta. Siten myös muutoksilla jokeen kohdistuvassa kuormituksessa on tällä alueella ollut näkyvimmät vaikutukset joen tilaan. Uutisoinnin tarkastelu keskittyy Vantaanjoen päähaaraan, mutta osin mukaan on välttämätöntä ottaa ne Vantaanjoen tärkeimmät sivujoet, joilla on ollut vaikutusta joen päähaaran vedenlaatuun joen

pohjoisosissa. Näistä olen päättänyt ottaa mukaan lähinnä Kytäjoen ja Palojoen. Suurin sivujoki Keravanjoki sen sijaan yhtyy päähaaraan vasta Vantaan kaupungin alueella, joten sen aion jättää kokonaan uutisoinnin tarkastelun ulkopuolelle tutkimuksen mielekkään rajauksen vuoksi ja tutkimusalueen liiallisen paisumisen välttämiseksi.

Vantaanjoki-uutisoinnin tutkiminen rajautuu ajallisesti vuosien 1945 ja 2004 välille. Vuotta 1945 varhaisemman uutisoinnin tutkiminen olisi tämän työn puitteissa liian laaja ja työläs projekti, ja toisaalta sodan jälkeiselle ajanjaksolle myös sijoittuvat monet merkittävät muutokset ja tapahtumat Vantaanjoen historiassa. Sodan jälkeisten 60 vuoden aikana Vantaanjoki on muuttunut modernin yhteiskunnan kasvaessa asutuksen, maatalouden ja teollisuuden likaamasta ”viemäristä” suojelun ja muuttuneiden asenteiden myötä puhtaammaksi elinympäristöksi eläimille ja kasveille sekä merkittäväksi virkistysalueeksi ihmisille. Vantaanjoen vedenlaatu on nykyäänkin kuitenkin ajoittain varsin heikko, eikä ongelmien voi ajatella olevan enää pelkästään osa historiaa. Tästä syystä pidän tärkeänä tutkimuksen ulottamista aivan nykypäiviin asti joen nykytilanteen tuomiseksi esiin. Vuosi 2004 on uutisoinnin osalta tutkimusalueen viimeinen vuosi, jolta voin aineistoa (syksyllä 2005) systemaattisesti kerätä. Tutkimusalueen laajuudesta johtuen en voi käydä vuosien 1945–2004 sanomalehtiaineistoa tämän työn puitteissa kokonaisuudessaan läpi, vaan rajaan edelleen uutisoinnin tarkastelun Vantaanjoen historian kannalta merkittäviin vuosiin kyseisellä aikavälillä. Tutkittavat vuodet perusteluineen esittelen tarkemmin seuraavan luvun tutkimusaineistoa käsittelevässä jaksossa.

Edellä mainittujen tavoitteiden ja rajausten perusteella tutkimukseni tutkimusongelman muodostaa se, millaisia muutoksia suhtautumisessa Vantaanjokeen on tapahtunut viimeisten 60 vuoden aikana Vantaanjoen yläjuoksun paikallislehtien uutisoinnin perusteella. Tätä ongelmaa olen lähestynyt laatimalla täsmentäviä kriteerejä, joiden avulla voin jokeen suhtautumista koskevia muutoksia arvioida. Nämä kriteerit muodostavat työni tutkimuskysymykset, joihin lähden keräämäni aineiston perusteella etsimään vastauksia seuraavissa luvuissa. Tutkimuksen ensimmäisenä vaiheena on kuitenkin oltava Vantaanjoen fyysistä tilaa koskevien muutosten selvittäminen tutkittavalta aikaväliltä, mistä johtuen ensimmäinen tutkimuskysymykseni on selkeästi taustoittava kysymys ja kolme muuta koskevat varsinaista uutisoinnin tutkimista. Tutkimuskysymykseni ovat:

1) Miten Vantaanjoen tila on muuttunut vuosien 1945–2005 välillä, ja mitkä tekijät siihen ovat vaikuttaneet? Tämä kysymys toimii taustakysymyksenä varsinaiselle uutisoinnin tutkimiselle kysymyksissä 2, 3 ja 4.

2) Kenen toimesta Vantaanjoki on noussut julkisuuteen, ja kuka tai ketkä ovat toimineet joen tilan määrittelijöinä sanomalehdissä?

3) Miten Vantaanjokea ja sen muutoksia on uutisoitu joen yläjuoksun sanomalehdissä viimeisten 60 vuoden aikana? Millaista kieltä ja millaisia keinoja uutisoinnissa on eri vaiheissaan käytetty, ja miten uutisointi on aikojen saatossa muuttunut?

4) Mitä edellisten kysymysten perusteella voi päätellä suhtautumisesta Vantaanjokeen, ja kertooko se yleisemmin jotain suomalaisen yhteiskunnan luontosuhteen muutoksesta sotien jälkeisenä aikana?

1.3 Aikaisempi tutkimus

Kiinnostavana lähtökohtana työlleni Vantaanjoen historiasta ja sen uutisoinnista on Paula Schönachin vuonna 2003 Helsingin yliopiston ympäristönsuojelutieteen laitokselle tekemä pro gradu -tutkielma: Saippuakuplista suojeluun. Vantaanjoen ympäristöhistoriaa vuosilta 1945–1963. (Olen käyttänyt aiheeseen perehtyessäni tutkielman pohjalta vuonna 2004 julkaistua, vuoden 2003 tutkielman kanssa lähes identtistä versiota.) Schönachin työ keskittyy tarkastelemaan Vantaanjoen ympäristöhistoriaa lähinnä Helsingin ja Helsingin maalaiskunnan (nykyään Vantaan kaupunki) näkökulmasta, painopisteen ollessa Helsingin käyttöveden saannissa. Tutkimuksessa on selvitetty Vantaanjoen vesistöalueen tilan ja suojelutoimien muutoksia vuosien 1945 ja 1963 välillä ja kytketty muutokset ympäristöongelman elinkaaren teoreettiseen malliin. Aineistona tutkimuksessa on käytetty haastatteluiden ja arkistomateriaalin ohella myös sanomalehtiaineistoa, vaikkakaan työ ei ole samalla tavalla keskittynyt uutisoinnin analysointiin kuin oma tutkimukseni. Schönachin tutkimuksessa Vantaanjoen yläjuoksu on jäänyt vähemmälle huomiolle, minkä takia oman tutkimukseni keskittäminen joen pohjoisosiin on perusteltua.

Vesiensuojelun kehityksen alkuvaiheita Suomessa yleisemmin on tarkasteltu Simo Laakkosen, Sari Laurilan ja Marjatta Rahikaisen toimittamassa teoksessa Harmaat aallot: ympäristönsuojelun tulo Suomeen. Harmaat aallot (1999) keskittyy lähinnä tarkastelemaan kaupunkien vesihuollon muutoksia 1900-luvun alussa, muutoksista seurannutta vesistöjen muuttumista kaupunkien jätevesiviemä-

reiksi, uuden vesilain valmistelua ja käyttöönottoa sekä tilanteen vähittäistä paranemista 1970-luvulta alkaen. Laakkonen ym. päätyvät muun muassa toteamaan, että ympäristönsuojelu alkoi Suomessa jo 1900-luvun alussa kaupunkien vesiensuojelupolitiikan myötä, paljon ennen 1960-luvun ympäristöherätystä, johon ympäristönsuojelun alku Suomessa on yleisesti sijoitettu. Harmaat aallot esittelee lisäksi erikseen suomalaisten kaupunkien vesihuollon kehitystä ja ongelmia 1900-luvun alkupuolella. Vesiensuojelun alkuvaiheita tarkastellaan myös Simo Laakkosen teoksessa Vesiensuojelun synty: Helsingin ja sen merialueen ympäristöhistoriaa 1878–1928. Laakkonen (2001) tutkii kirjassaan Helsingin merialueen pilaantumista ja suojelun alkua, ja toteaa Helsingin kaupungin aloittaneen modernin vesiensuojelun ensimmäisenä Suomessa. Nämä teokset ovat olleet tutkimuksessani arvokkaana apuna kaupunkien vesihuollon alkuvaiheiden, ja niiden myötä Vantaanjokeenkin kohdistuneiden ongelmien ymmärtämisessä.

Suoraan Vantaanjoen osalta ei Schönachin tutkimuksen lisäksi ole tehty aikaisempaa samaa aihetta sivuavaa tutkimusta. Ympäristöongelmien uutisointia muussa yhteydessä ovat tutkineet muun muassa Esa Väliverronen ja Pertti Suhonen. Väliverronen (1996) tutkii väitöskirjassaan Ympäristöuhkan anatomia Lapin metsätuhojen uutisointia ja niistä käytyä muuta julkista keskustelua sanomalehtiartikkeleita ja asiantuntijahaastatteluja analysoimalla. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää miten tietoa, kuvia ja todellisuutta tuotetaan erilaisissa journalistisissa, tieteellisissä ja poliittisissa käytännöissä, ja miten nämä käytännöt liittyvät toisiinsa ympäristöongelman määrittelyssä. Suhonen (1994) puolestaan tutkii teoksessaan Mediat, me ja ympäristö Helsingin Sanomien ympäristöaiheisiin liittyvän kirjoittelun ja yleisen mielipiteen muutoksia pitkällä aikavälillä. Nämä tutkimukset tulevat olemaan keskeisellä sijalla oman tutkimukseni käsitteellisen taustan rakentamisessa.

Lehtijuttujen keräämistä, lajittelua ja analyysiä tehdessäni olen tutustunut Jarno Valkosen sosiologian pro gradu -tutkielmaan: Kun Suomi putos puusta – luonnon, luonnon käytön ja luonnonsuojelun puheavaruuksien rakentuminen vuosina 1945–1995, sekä saman tekijän myöhempään sosiologian lisensiaatintyöhön: Lapin luonnon reservit vai reservaatit? Lapin sodanjälkeisen ajan ympäristökeskustelun rakentuminen. Näissä tutkimuksissa Valkonen on käyttänyt sanomalehtiaineistoa muun muassa ympäristökeskustelun eri vaiheiden tutkimiseen. Valkosen tutkimuksista on ollut apua erityisesti oman tutkimukseni aineiston järjestelyssä ja analyysin alkuvaiheissa.

1.4 Tutkimuksen rakenne

Luvussa kaksi pohdin millaisen aineiston keräämistä tutkimuskysymyksiini vastaaminen edellyttää, miten kyseisen aineiston kerään, ja millaisin menetelmin keräämääni aineistoa analysoin. Luvun kaksi lopussa esittelen samassa yhteydessä lyhyesti myös tutkimukseni käsitteellistä taustaa, johon palaan myöhemmin tarkemmin aineiston analyysin yhteydessä. Luvussa kolme pyrin luomaan taustaa tutkimukselleni kokoamalla lyhyesti yhteen Vantaanjoen historian käänteitä aina kivikaudelta 1900-luvun puoliväliin asti. Nämä tiedot Vantaanjoesta ja sen käytöstä historiallisena ja esihistoriallisena aikana perustuvat pääasiassa Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistyksen julkaisuihin. Luku neljä esittelee tarkemmin alueen, johon tämä tutkimus varsinaisesti ajallisesti sijoittuu, eli toisen maailmansodan päättymisen jälkeiset 60 vuotta 1945–2005. Luvun neljä tiedot pohjautuvat pääasiallisesti vesiensuojeluyhdistyksen raportteihin, joista fysikaalis-kemialliset muutokset joen tilassa, ja usein syyt niiden taustalla, ovat parhaiten havaittavissa. Vesiensuojelun alkuvaiheista ja vesilain valmistelusta olen kerännyt tähän lukuun tietoja muista tutkimuksista, muun muassa. Simo Laakkosen tutkimuksesta Helsingin vesiensuojelun synnystä. Lisäksi olen ottanut mukaan jonkin verran ympäristöviranomaisten haastatteluista ja sanomalehdistä saamaani materiaalia tuomaan asioihin täydentävää tietoa sekä muunlaista näkökantaa ja elävyyttä.

Luvusta viisi lähtien analysoin itse keräämääni sanomalehtiaineistoa. Viidennessä luvussa esittelen valituilta vuosilta 60 viime vuoden ajalta keräämäni sanomalehtiaineiston melko yleisellä tasolla ja tarkastelen samalla uutisoinnin määrällistä muutosta. Luvussa kuusi puolestaan pyrin antamaan yksityiskohtaisemman kuvan siitä miten uutisointi on muuttunut tutkimalla keräämääni aineistoa laadullisen tutkimuksen keinoin. Tässä yhteydessä selvitän muun muassa millaista kieltä ja keinoja Vantaanjoen tilan ja merkityksen uutisonnissa on käytetty ja ketkä ovat lehdissä käytävään keskusteluun joesta osallistuneet. Luvun seitsemän päätelmissä pohdin edeltävien lukujen analyysin pohjalta sitä, miten yleinen ympäristöasenteiden muutos on vaikuttanut tapaan nähdä Vantaanjoki, ja toisaalta mitä Vantaanjokeen suhtautumisen perusteella voidaan päätellä suomalaisen yhteiskunnan suhteesta luontoon, ja erityisesti vesistöihin, sotien jälkeisenä aikana.

2. Aineisto ja menetelmät

2.1 Tutkimusaineisto

Asettamieni tutkimuskysymysten pohjalta on tarpeen kerätä aineisto, jonka avulla kysymyksiin joen tilan ja merkityksen muutoksista voidaan vastata. Koska kyseessä on nimenomaan Vantaanjoen uutisoinnin historiallinen tutkiminen, pääasialliseksi aineistoksi kannattaa valita sanomalehtiaineisto. Tutkimuksen rajausten ja tavoitteiden perusteella olen valinnut tutkittavat sanomalehdet Vantaanjoen yläjuoksun kunnista Riihimäeltä ja Hyvinkäältä.

Tutkimuksen varsinaista aineistonkeruuta edeltävänä vaiheena tutustuin raportteihin Vantaanjoen tilasta ja kokosin niiden perusteella peruskronologian Vantaanjoen historiasta sekä haastattelin kolmea Vantaanjoen yläjuoksun kuntien nykyistä tai entistä ympäristöviranomaista. Haastattelut suoritin kevään 2005 aikana, käyttäen liitteenä olevaa kysymysrunkoa (liite 1) apunani. Nauhoitin haastattelut sanelukoneella ja mp3-soittimella, ja ne kestivät reilusta puolesta tunnista puoleentoista tuntiin. Haastatelluista käytän jatkossa lyhenteitä H1, H2 ja H3. Tämän taustatyön perusteella pyrin selvittämään Vantaanjoen nykytilan sekä sen historian merkittävät vaiheet pystyäkseni paremmin kohdentamaan uutisoinnin tarkastelun tutkimusongelmani kannalta merkittäviin vuosiin. Varsinaisena analysoitavana aineistona työssäni on sanomalehtiaineisto, mutta tausta-aineistona tulen Vantaanjokea koskevien raporttien ohella käyttämään tekemiäni kolmea ympäristöviranomaisen haastattelua.

Tutkimukseni ajoittuminen 60 vuoden ajalle tekee koko kyseisen ajan sanomalehtiaineiston läpikäymisen tämän työn puitteissa mahdottomaksi. Tästä syystä olen valinnut tutkimusalueelta seitsemän vuotta, joiden osalta Vantaanjokeen liittyvää uutisointia kerään. Kyseiset vuodet olen valinnut siten, että tutkimusalueen jokaiselta vuosikymmeneltä mukaan on otettu yksi vuosi, jonka olen arvioinut Vantaanjoen historian kannalta tavalla tai toisella merkittäväksi. Tutkittavat vuodet perusteluineen ovat:

- 1945: tutkimusalueen alkuvuosi, ensimmäinen vuosi sodan jälkeen, jälleenrakennuksen alku.

- 1959: Vantaanjoen nopea saastuminen, 1958 niin sanottu ”fenolikriisi”, 1959 leväongelma pilaa Helsingin veden.
- 1963: Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistyksen perustaminen.
- 1972: Vantaanjoen tila arviolta huonoimmillaan.
- 1985: vuosien 1975–1985 vedenlaadun seurannan viimeinen vuosi, joen tila paranemassa.
- 1995: selkeä parannus vedenlaadussa huonoimpiin vuosiin. Loppuvuodesta Havin pesuainevuoto Vantaanjokeen, muut saastumistapaukset.
- 2004: tutkimusalueen viimeinen vuosi, josta aineistonkeruuvaiheessa saatavilla tietoa. Poikkeukselliset kesätulvat nostavat Vantaanjoen suureksi uutisaiheeksi.

Tutkittavista Vantaanjoen yläjuoksun kuntien paikallislehdistä vanhin on **Riihimäen Sanomat (RS)**, joka perustettiin vuonna 1914, ja joka toimi aluksi Etelä-Hämeen ja Pohjois-Uudenmaan paikallislehtenä, myöhemmin Riihimäen talousalueen lehtenä. **Hyvinkään Sanomat (HySa)** perustettiin vuonna 1924, ja tutkimusalueen vuosista vielä vuonna 1945 se toimi maakuntalehtenä Hyvinkään ja Karkkilan kauppaloissa, Hyvinkään, U.l. Pyhäjärven ja Nurmijärven kunnissa sekä Etelä-Lopella. Myöhemmin lehdestä tuli kuitenkin lähinnä ainoastaan Hyvinkään paikallislehti. Vuoden 2003 lopussa Hyvinkään Sanomat ja Riihimäen Sanomat yhdistyivät paikallislehti **Aamupostiksi (AP)**, jonka levikkialueeseen kuuluvat Hyvinkään ja Riihimäen lisäksi Hausjärvi, Loppi ja Nurmijärvi. Kerään tutkimustani varten aineistoa Riihimäen Sanomista vuosilta 1945, 1959 ja 1963, Hyvinkään Sanomista vuosilta 1945, 1959, 1963, 1972, 1985 ja 1995, sekä Aamupostista vuodelta 2004.

Tutkimukseeni valittujen sanomalehtien arkistoista löytyvät viimeisimmät tutkittavat vuodet 1995 ja 2004 pääosin sähköisessä muodossa. Vanhemmat sanomalehdet sen sijaan ovat tallessa vain vuosikansioiksi koottuina alkuperäisinä lehtinä. Vuosien 1945, 1959, 1963, 1972, 1985, sekä osin 1995, osalta kerään aineiston kuvaamalla lehdissä esiintyneet Vantaanjoki-aiheiset lehtiartikkelit digitaalikameralla ja tulostamalla artikkelit kuvina. Vuoden 2004 osalta kokonaan, ja 1995 kohdalta osin, kerään aineiston Aamupostin Hyvinkään toimituksen sähköisestä juttuarkistosta Vantaanjokea koskevilla hakusanoilla.

2.2 Aineiston analyysi

Keräsin analysoitavan sanomalehtiaineiston tutkimustani varten syksyn 2005 aikana sanomalehti Aamupostin Hyvinkään ja Riihimäen toimituksista. Tätä ja muuta keräämääni aineistoa hyväksikäyttäen lähden seuraavissa luvuissa etsimään vastauksia edellä mainitsemiini tutkimuskysymyksiin. Kaiken kaikkiaan Vantaanjokeen suoraan tai välillisesti liittyviä sanomalehtijuttuja kertyi Aamupostista, Hyvinkään Sanomista ja Riihimäen Sanomista tutkittujen vuosien osalta 263 kpl. Näistä suoraan Vantaanjokea ja sen tilaa tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavalla tavalla koskevia lehtiartikkeleita oli **214 kpl**. Muut 49 keräämääni artikkelia käsittelivät alueen kuntien vedenhankintaa, Vantaanjoen vesistöaluetta yleensä, muita vesistöalueen järviä tai jokia, vesien tilaa ja vesiensuojelua enimmäkseen yleisellä tasolla, sekä aiheita joihin Vantaa liittyi vain ohimennen mainittuna. Tutkimuksessani keskityn analysoimaan lähinnä juuri suoraan Vantaanjokeen ja sen tilaan liittyviä lehtijuttuja. Ylivoimaisesti eniten uutisoituja yksittäisiä aiheita näiden 214 artikkelin joukossa olivat Havin pesuainevuoto Vantaaseen vuodelta 1995 (27 kpl) ja kesän 2004 poikkeukselliset kesätulvat (49 kpl). Muita suosittuja aiheita olivat saastuminen ja siihen liittyvät pienemmät yksittäiset onnettomuudet, suojelu ja kunnostus, jätevesien johtaminen, pienemmät tulvat sekä kohti 2000-lukua tultaessa yhä enenevässä määrin virkistyskäyttö, ja erityisesti kalastus.

Tutkimukseni luonteesta johtuen olen joutunut karsimaan keräämääni aineistoa lähinnä viimeisten tutkimusvuosien osalta paikoitellen lisää päästäkseni syvemmälle valitsemieni lehtiartikkeleiden analyysissä. Tarkemmin analysoitavaksi valitsin ensisijaisesti kaikki lehdistä löytämäni Vantaanjokea koskevat pääkirjoitukset tutkituilta vuosilta 1945–2004. Perusteena tälle on pääkirjoitusten luonne tavallista lehden uutisjuttua edustavampana lehtikirjoituksena. Jukka Törrösen (1997) mukaan pääkirjoitus on pysäytetty kertomus, joka puolestaan kuuluu suostuttelevan puheen muotoihin. Suostutteleva puhe pyrkii vaikuttamaan tapaan, jolla asiat tulisi nähdä ja miten niiden suhteen tulisi toimia. (Törrönen 1997.) Pääkirjoituksessa ei myöskään voida käsitellä asioita miten tahansa, vaan asioiden täytyy tulla laajan yleisön ymmärtämiksi yleisesti hyväksyttyjen ja tunnettujen taustaehtojen, niin sanotun esisopimuksen (Perelman 1996), perusteella. Jarno Valkosen (2001) mukaan pääkirjoituksissa tehtyjä tulkintoja asioista voidaan siten pitää yleisesti hyväksyttynä tapana ajatella asioista. Yksittäisen pääkirjoituksen kohdalla tulkinnat asioista voivat Valkosen mukaan näyttää kirjoittajan omilta tulkinnoilta, mutta luettuna muiden pääkirjoitusten joukossa niistä voi olla löydettävissä kiinnostavia yhteneväisyyksiä tai eroavaisuuksia. (Valkonen 2001.) Myös Suhosen

(1994) mukaan pääkirjoitukset ja etusivun uutiset kuvastavat parhaiten lehden tapaa arvottaa eri aihepiirejä, ja ne ovat keskeinen väline vaikutettaessa yhteiskunnallisen keskustelun päiväjärjestykseen. Toisaalta pääkirjoitusten merkitystä heikentää niiden tutkimuksissa havaittu heikko huomioarvo. (Suhonen 1994, 88.)

Pääkirjoitusten lisäksi sanomalehtijutut jaetaan yleisönosastokirjoituksiin (mielipidekirjoituksiin) ja tavallisiin uutisjuttuihin. Suhosen mukaan yleisönosastokirjoitukset kuvastavat lehden lukijoiden aktiivisimman osan reaktioita yhteiskunnan ilmiöihin sekä kertovat samalla siitä miten mediat ovat onnistuneet yhteiskunnallisen keskustelun päiväjärjestyksen asettamisessa. Mielipidekirjoitusten kohdalla on Suhosen mukaan muistettava, että myös yleisönosasto toimitetaan, ja toimittajat valitsevat julkaistavaksi vain osan lähetetyistä kirjoituksista. (Suhonen 1994, 90.) Omassa tutkimuksessani löytämieni pääkirjoitusten määrä jäi sen verran vähäiseksi, että olen ottanut mukaan tarkempaan analyysiin pääkirjoitusten lisäksi kiinnostavimpina pitämiäni muita lehtiartikkeleita, sekä mielipidekirjoituksia että uutisjuttuja. Analyysiä tehdessäni olen myös pyrkinyt ottamaan huomioon analysoitavan lehtiartikkelin tyypin (pääkirjoitus, mielipidekirjoitus tai uutisjuttu) sen merkitystä ja edustavuutta aikansa kuvana arvioidessani.

Olen tutkinut keräämääni sanomalehtiaineistoa sekä määrällisen että laadullisen tutkimuksen keinoin. Sanomalehtiaineiston analyysiin keskittyvissä luvuissa olen aluksi tutkinut lyhyesti valitsemieni lehtien Vantaanjoki-uutisoinnin määrällistä ja rakenteellista muutosta (luku 5) saadakseni yleiskäsityksen siitä, miten paljon uutisointi on aikojen saatossa muuttunut. Tässä yhteydessä olen muun muassa tutkinut Vantaanjokea koskevien lehtijuttujen lukumäärän muutosta tutkimusvuosien välillä sekä tarkastellut kyseisten juttujen sijainnin, koon ja otsikoinnin muutoksia. Vertailua varten olen jakanut tarkastelemani lehtijutut kooltaan suuriin, keskikokoisiin ja pieniin. Tässä jaossa en ole käyttänyt millimetrin tarkkoja jakolinjoja, vaan pikemminkin suuntaa antavana jakona Suhosen (1994) käyttämää jaottelua pieniin (alle 15 palstasenttiä), keskikokoisiin (noin ¼ sivua) ja suuriin (yli ¼ sivua) juttuihin (Suhonen 1994, 82). Lehtijuttujen koosta, sijainnista ja otsikoinnista voidaan päätellä jotain lehden aiheelle antamasta merkityksestä ja huomioarvosta, ja siksi niiden tutkiminen tuo ongelmanasetteluni kannalta arvokasta tietoa Vantaanjokeen suhtautumisesta ja sen muutoksesta.

Tutkimukseni pääpaino on kuitenkin edellä mainittua määrällistä tarkastelua seuraavassa laadullisessa analyysissä (luku 6). Siinä olen etsinyt aineistosta Vantaanjoesta käytyyn keskusteluun osallistuneita toimijoita, Vantaanjoen ongelmia ja niiden määrittelijöitä sekä tapoja, joilla Vantaanjoesta

on puhuttu julkisuudessa. Toimijoiden ja puhetapojen analyysissä olen käyttänyt apunani Esa Väliverrosen tutkimusta Lapin metsätuhojen uutisoinnista. Väliverronen on tutkimuksessaan muun muassa selvittänyt, ketkä olivat metsätuhojen uutisoinnissa ilmiön ensisijaisia määrittelijöitä, eli kenen puheenvuoroihin aiheesta julkaistut lehtijutut pääasiassa perustuivat, ja pohtinut sitä, mihin tekijöihin eri toimijoiden erilaiset mahdollisuudet tuoda määrittelyjään julkisuuteen perustuvat. Omassa työssäni olen analysoinut samaan tapaan Vantaanjoesta yläjuoksun paikallislehdissä käytyyn keskusteluun osallistuneita toimijoita sekä pohtinut heidän asemaansa joen tilan ja merkityksen määrittelyssä. Vantaanjoen uutisoinnissa käytetyn kielen tutkimisessa olen hyödyntänyt niin ikään Väliverrosen metsätuhotutkimuksessaan käyttämää *kehysanalyysiä* pyrkiessäni löytämään laajempia kokonaisuuksia Vantaanjokea ja sen tilaa koskevista määritelmistä ja puhetavoista. Kehyksen käsitteen olen esitellyt yksityiskohtaisemmin seuraavassa, tutkimuksen käsitteellistä taustaa koskevassa jaksossa. Aineistosta kehyksiä etsimällä pyrin erityisesti selvittämään tiedotusvälineiden roolia Vantaanjoesta käydyssä keskustelussa, sillä kehyksiä voidaan pitää medioiden luomina tulkintamalleina yhteiskunnallisista asioista ja olosuhteista (Väliverronen 1996, 110). Uutisoinnin kielen tutkimisessa huomattavaa on, että kielen käyttöä voidaan analysoida joko todellisuuden kuvana (realismi) tai todellisuuden rakentamisena (sosiaalinen konstruktionismi) (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 9). Näkökulmani aiheeseen on tässä työssä *konstruktionistinen,* sillä analysoin kielen käyttöä Vantaanjoen uutisoinnissa enemmänkin todellisuuden rakentamisena kuin todellisuuden kuvana.

2.3 Tutkimuksen käsitteellinen tausta

Perinteisen ”objektivistisen” käsityksen mukaan yhteiskunnalliset ongelmat ovat ”sellaisia objektiivisesti olemassa olevia olosuhteita ja asiantiloja, joiden pitäminen ei-toivottavina on itsestään selvää jokaiselle vähänkin asiaan perehtyneelle” (Suhonen 1994, 37). Erimielisyyksiä voi syntyä ongelman tarkasta määrittelystä, syistä ja korjaamisen keinoista, mutta ei itse ongelman olemassaolosta, tiettyjen olosuhteiden tai muutosten haitallisuudesta, sen jälkeen kun niiden olemassaolo on todistettu. Tämä perustuu esimerkiksi ympäristöongelmien kohdalla siihen ajatukseen, että muutokset ympäristössä tapahtuvat ihmisten havainnoista ja muutoksille antamista merkityksistä riippumatta, ja muutosten seuraukset ovat (ainakin osin) objektiivisesti olemassa olevia ja selkeästi haitallisia. Objektivistinen ajattelu ei kuitenkaan kiellä ongelmien suhteellisuutta: ongelmien ratkaisut voivat kilpailla samoista resursseista tai olla vahingollisia eri väestöryhmille, ja yhden ongelman ratkaiseminen saattaa aiheuttaa toisen ongelman pahenemisen. (Suhonen 1994, 37-38.)

Objektivistiselle käsitykselle vaihtoehtoisen näkökulman yhteiskunnallisiin ongelmiin tuo sosiaalinen konstruktionismi (tai sosiaalinen konstruktivismi). Sosiaalisen konstruktionismin ajatuksen mukaan todellisuus on sosiaalisesti rakentunut, eikä yhteiskunnallisia ongelmia ole olemassa ilman määrittelijää. Määrittely on paitsi yritys kuvata todellisuutta myös osa todellisuuden luomista, sillä ihmisten sosiaalinen toiminta ja kollektiiviset määrittelyprosessit konstituoivat yhteiskunnallisen ongelman (Väliverronen 1996, 40). Esimerkiksi ympäristöongelma syntyy siis silloin, kun yksittäiset toimijat tai ihmisryhmät pitävät ympäristössä tapahtunutta muutosta ongelmana ja tuovat sen osaksi julkista keskustelua. Kiistoissa eri osapuolet, esimerkiksi tutkijat, toimittajat, ympäristönsuojelijat ja hallinnon edustajat määrittelevät muutokset eri tavalla – toiset näkevät saman muutoksen vakavana ongelmana, toiset normaalina tapahtumana. Eri toimijoiden erilaiset määrittelyt luovat konfliktitilanteen kaikkien osapuolten pitäessä itseään oikean näkemyksen asianajajina. Ongelma on siten suhteellinen käsite (Suhonen 1994, 40). Kun jokin muutos kuvataan ongelmaksi, kyseessä on aina osittain todellisuuden luominen. Ympäristöstä ja luonnosta puhuttaessa luodaan aina tulkintoja, sillä luonto ei itse tuota tietoa itsestään vaan ainoastaan asianajajien välityksellä (Väliverronen 1996, 43).

Konstruktionistinen tutkimus ei keskity asioiden ja olosuhteiden tutkimiseen samaan tapaan kuin objektivistinen, vaan niihin prosesseihin, joissa yhteiskunnalliset ongelmat tuotetaan. Konstruktionistisen tutkimuksen voidaan siten sanoa olevan todellisuuden yhteiskunnallisen rakentumisen tutkimista. Tutkittavana on tällöin esimerkiksi vaatimuksia ongelmiksi koettujen asioiden ja olojen korjaamiseksi esittävien intressiryhmien ja kansalaisten toiminta eri areenoilla. Tärkeitä tutkimuskohteita ovat erityisesti yhteiskunnalliset liikkeet, jotka määrittelevät tietyt olosuhteet ja asiat ongelmiksi, ja joukkoviestimet, jotka toimivat ongelmien määrittelyn areenana. (Suhonen 1994, 41.)

Laine ja Peltonen (2003) ovat tutkineet Tampereen paikallisia ympäristökiistoja paitsi historiallisina, konkreettisina tapahtumina myös konstruktionistisesta näkökulmasta käsin ”määrittelykamppailujen” tuloksina. Määrittelykamppailut ovat kiistojen yhteydessä käytäviä diskursiivisia prosesseja, joissa eri toimijat kilpailevat siitä kenen määritelmä tilanteesta saa hallitsevan aseman. Olennainen osa ympäristöä koskevien kiistojen tutkimista ovat siten määrittelykamppailuun osallistuvien yhteiskunnallisten toimijoiden keskinäiset suhteet ja vuorovaikutus, sillä ongelmien määrittelyssä on aina kyse myös vallasta ja toimijoiden erilaisista mahdollisuuksista ja lähtökohdista. Määrittelykamppailuissa kyse on todellisuuden ideologisesta määrittelystä, jolla on kuitenkin vaikutus myös konkreettisiin ratkaisuihin, sillä ongelman määrittely rajaa sen ratkaisemiseen käytettävissä olevat

vaihtoehdot. Ympäristön muutokset eivät ilmene ihmisille sellaisinaan, vaan ne konstruoituvat ihmisten ymmärryksen kautta ja tulkitaan sosiaalisten tulkintakehysten läpi. Ympäristöongelmat ovat siten yhteiskunnallisia ongelmia, sillä pelkästään tiettyjen olosuhteiden materiaalinen olemassaolo ei tee niistä ongelmia, vaan olosuhteiden määrittely ongelmiksi keskusteluun osallistuvien toimijoiden määrittelykamppailun tuloksena. Ympäristöongelmien määrittelystä käydyssä kamppailussa aseena ja politiikan tekemisen välineenä käytetään kieltä, argumentteja ja diskursseja, joiden avulla pyritään vaikuttamaan toisiin toimijoihin ja vakuuttamaan heidät oman tulkinnan paremmuudesta. Erilaiset diskurssit luovat kilpailevia todellisuuksia, joista joku voi riittävän laajan hyväksynnän myötä muodostua hallitsevaksi toisten tulkintojen jäädessä haastavaan rooliin. (Laine & Peltonen 2003, 18-92.)

Yhtenä menneiden vuosikymmenien tamperelaisista ympäristökiistoista Laine ja Peltonen tutkivat Näsijärven saastumista, jolla oli alkuvaiheissaan tiettyjä yhtäläisyyksiä Vantaanjoen vaiheiden kanssa. Tampereen raakaveden lähteenä toiminut Näsijärvi saastui teollisuuden jätevesien aiheuttaman kuormituksen myötä erityisesti 1950-luvun lopulta alkaen, ja veden huono laatu alkoi aiheuttaa ongelmia Tampereen puhtaan veden saannille. Tampereen kaupungin (puhtaan veden otto) ja teollisuuden (jätevesien purku) ristiriitaisia intressejä ei kuitenkaan julkisessa keskustelussa asetettu selvästi vastakkain, vaan ongelma pyrittiin ratkaisemaan yhteisymmärryksessä. Tilanne ei myöskään synnyttänyt juuri minkäänlaista kansalaisaktiivisuutta tai protestiliikettä järven puhdistamisen puolesta. Järven saastumiselle ei uskottu olevan vaihtoehtoja, ja koko ongelma nähtiin lähinnä vain talousveden laadun turvaamista koskevana teknisenä kysymyksenä, joka oli ratkaistavissa vesihuollon uusien teknisten toimenpiteiden kautta. Tämä merkitsi ensin osittaista siirtymistä Näsijärvestä Roineeseen Tampereen raakavedenlähteenä vuonna 1972, ja myöhemmin vedenoton lopettamista Näsijärvestä kokonaan vuonna 1989. Näsijärven tapauksessa konkreettisesti olemassa olleesta ja havaittavasta saastumisesta huolimatta järven tilasta ei määrittelykamppailun puuttuessa syntynyt tutkittavana aikana ympäristökiistaa, jossa eri toimijat olisivat esittäneet omia vaatimuksiaan tilanteen muuttamiseksi. Saastumisen käsittely pelkästään teknisenä pulmana ja ongelman ratkaisu vedenoton siirtämisellä toiseen järveen merkitsivät siten lähinnä vain Näsijärven saastumisen hiljaista hyväksymistä. (Laine & Peltonen 2003, 123-145.)

Ympäristöongelmien rakentumista tutkittaessa on niiden yhteiskunnallisesta luonteesta huolimatta huomioitava niiden eroavaisuus muihin yhteiskunnallisiin ongelmiin. Hannigan (1995) mainitsee kaksi merkittävää eroavaisuutta ympäristöongelmien ja sosiaalisten ongelmien välillä. Ensinnäkin sosiaaliset ongelmat saavat voimansa enemmän moraalisista argumenteista kuin tieteellisesti mitat-

tavissa olevista tuloksista, kun taas ympäristöongelmat ovat enemmän sidoksissa tieteellisiin tutkimustuloksiin ja uusiin löytöihin. Toinen eroavaisuus näiden ongelmien välillä on ympäristöongelmien tukevampi fyysinen perusta verrattuna sosiaalisten ongelmien henkilökohtaisempaan luonteeseen. (Hannigan 1995, 38.) Väliverronen ilmaisee asian hiukan toisin; hänen mukaansa ympäristöongelmat eroavat muista yhteiskunnallisista ongelmista siinä, että niiden määrittelyssä erityisen keskeisellä sijalla on tieteellisen todistamisen taakka, ongelman olemassaolon konkreettinen osoittaminen (Väliverronen 1996, 58). Ympäristöongelmat ovat siis edellä mainituista syistä Väliverrosen lainaaman tieteentutkija Bruno Latourin sanoin ”hybridejä”, sekoitus luontoa, politiikkaa ja kulttuuria. Niillä on fysikaalinen ja biologinen, mutta myös sosiaalinen todellisuutensa. (Väliverronen 1996, 14.)

Ongelmien määrittelyä voidaan pitää ympäristöpolitiikan tärkeimpänä kysymyksenä, sillä ongelman määrittely luo perustan ratkaisujen etsimiselle ongelmaan ja sulkee samalla pois joitakin mahdollisia ratkaisuvaihtoehtoja (Haila 2001a, 17-18). Ympäristöongelmat ovat seurauksia ympäristön tilassa tapahtuneista, luonnon tuotantokykyä ja ihmisten hyvinvointia uhkaavista muutoksista (Haila & Levins 1992). Ympäristöongelmat ovat myös yhteiskunnallisia ongelmia, sillä ne eivät nouse esiin itsestään, vaan sen seurauksena että ympäristöä koskevat uhat tai olosuhteet määritellään jonkun toimesta julkisen kommunikaation kautta ongelmiksi (Suhonen 1994, 10; Väliverronen 1996, 15). Väliverrosen mukaan erityisesti joukkoviestimet tarjoavat julkisen areenan niille toimijoille, jotka osallistuvat yhteiskunnallisen ongelman määrittelyyn ja julkiseen keskusteluun. Tällä areenalla toimijat kilpailevat siitä, kuka pääsee esittämään määrittelynsä julkisuudessa ja kenen määrittelystä tulee yleisesti hyväksytty. Mediat vaikuttavat näin siihen, millaisia ongelmia nousee esiin ja ketkä niitä määrittelevät. Medioiden lisäksi yhteiskunnallisia ongelmia määritteleviä tahoja ovat muun muassa eduskunta ja ympäristöliikkeet. Joukkoviestimillä on siten merkittävä rooli ympäristöongelmien määrittelyssä, sillä ne voivat tarjota erilaisille toimijoille kokoontumispaikan, jossa nämä pääsevät esittämään omia määrittelyjään. (Väliverronen 1996, 89.)

Medioiden tarjoama joukkotiedotus on tarpeen tieteellisen informaation välittämiseen laajalle yleisölle. Suhosen (1994) mukaan medioiden rooli ei kuitenkaan rajoitu pelkän informaation välittämiseen, vaan ne tarjoavat yleisölle malleja saamansa tiedon tulkitsemiseksi. Mediat pyrkivät tekemään informaatiosta helpommin ymmärrettävää ja merkityksellistämään sitä, sekä kenties myös organisoimaan yleisöä esitettyjen tulkintojen taakse. (Suhonen 1994, 18-19.) Kansalaisten lisäksi myös julkisen vallan ja talouselämän päättäjät saavat suuren osan ympäristöä koskevista tiedoistaan joukkotiedotuksen kautta. Mediat eivät siis ole pelkkiä ongelmien määrittelyn areenoja ja tiedon välittä-

jiä, vaan ne rakentavat omalla toiminnallaan todellisuutta luomalla keskustelulle omat kehyksensä, valikoimalla ketkä keskusteluun saavat ottaa osaa, ja ohjaamalla keskustelua haluamaansa suuntaan omien tulkintojensa avulla (Väliverronen 1996, 16).

Journalismia voidaan pitää ”rakennettuna todellisuutena”, sillä uutiset eivät vain välitä kuvia todellisuudesta, vaan myös rakentavat sitä (Tuchman 1978, Väliverrosen 1996 mukaan). Väliverronen käyttää tutkimuksessaan Lapin metsätuhoista *kehystämisen* käsitettä medioiden metsätuhoista luomia tulkintamalleja tutkiessaan. Kehystämisen idean mukaan mediat jäsentävät kehysten avulla yksittäisiä tapahtumia ja laajempia ilmiöitä ymmärrettäviksi kokonaisuuksiksi. Kehys on alun perin sosiologi Erving Goffmanin käyttämä käsite, ja sillä tarkoitetaan tulkintakehystä, jonka avulla asioita ja tapahtumia havainnoidaan, tunnistetaan ja nimetään. Kehykset antavat asioille mielen ja merkityksen, sillä ne sijoittavat ne osaksi laajempaa kokonaisuutta. Kehys myös sisältää tietyn ennakkokäsityksen todellisuuden rakentumisesta, ja sen pohjalta järjestetään uudet tiedot osaksi tätä todellisuutta. Samalla kehys rajaa sitä, miten ilmiöstä voidaan julkisuudessa milloinkin puhua, jotta puheenvuoro sopisi kehyksen sisään. Kehystämisen välineitä ovat metaforat, esimerkiksi fraasit, iskulauseet, kuvailut ja visuaaliset kuvat, joilla luodaan pinnalta katsottaessa irrallisilta näyttävien asioiden ja tapahtumien välille jatkuvuutta. (Väliverronen 1996, 107-111.)

Tärkeänä osana ympäristöongelman määrittelyä on myös ongelman nimeäminen. Kun jokin muutos ympäristössä määritellään ympäristöongelmaksi, sille annetaan nimi, ja nimeäminen kytkee ongelman aina tiettyihin merkitysyhteyksiin. Ongelman nimeäminen voidaan nähdä hyvinkin poliittisena asiana, sillä siihen liittyvien merkitysten hyödyntäminen antaa mahdollisuuden erilaisten intressien ajamiseen yhteiskunnassa. Nimeämisellä on myös merkitystä ongelman julkisuusarvon kannalta: iskevä, konkreettinen ja huomiota herättävä nimi voi auttaa sen nousemista julkiseen keskusteluun ja tietoisuuteen. (Väliverronen 1996, 32-34.) Väliverrosen pohdinnan mukaan muun muassa ”otsoniaukko” ja ”kasvihuoneilmiö” ovat onnistuneita nimenvalintoja ympäristöongelmalle. Molemmissa tapauksissa kyse on monimutkaisesta tapahtumasta, jonka toteaminen ilman tieteellisiä apuvälineitä on vaikeaa. Annetut nimet ovat tehokkaita, koska ne havainnollistavat näitä monimutkaisia asioita helpommin ymmärrettäviksi käyttämällä kaikille tuttua kieltä. Ongelman nimeäminen herättää suuren yleisön silmissä voimakkaan mielikuvan ilmiöstä, mikä taas tekee ongelmista käyttökelpoisempia vaikuttamisen välineitä politiikassa. Ympäristöongelman nimeämisessä voidaan Väliverrosen mukaan katsoa olevan kaksi olennaista piirrettä. Näistä ensimmäinen on edellä mainittu havainnollistaminen, monimutkaisten ilmiöiden tuominen osaksi konkreettista elämää ja kaikille tuttua kielen käyttöä, ja toinen yleistäminen: ongelma liitetään muihin kysymyksiin ja sidotaan osaksi

yhteisiä arvoja. Suuren julkisuuden saava ympäristöongelma voi siten nousta koko luonnon saastumisen sekä yhteiskunnan ja elävän luonnon ongelmallisen suhteen symboliksi. (Väliverronen 1996, 33-35.)

3. Vantaanjoen varhaista historiaa

Vantaanjoen vesistöalueella on pitkä käyttöhistoria kivikaudelta nykypäivään asti. Jo kivikaudella noin 7000 vuotta sitten jokea käytettiin kulkuväylänä ja joesta pyydettiin ruoaksi kalaa ja vesilintuja. Vesistöjen ranta-alueille syntyi asutusta, josta käsin kivikauden ihmiset tekivät pyyntimatkoja jokea seuraten. Pronssikaudella asutus taantui, mutta alkoi kasvaa uudelleen viikinkiaikana lisääntyneen kaupankäynnin myötä. Kauppa ja merikalastus houkuttelivat sisämaan hämäläisiä retkille rannikolle, ja Vantaanjoki oli heidän tärkeimpiä kulkureittejään Hämeestä meren rantaan. (www.vhvsy.fi.)

1100-luvulla Vantaanjoki sai ensimmäistä kertaa myös sotilaallista merkitystä, kun Ruotsi aloitti Suomen liittämisen alaisuuteensa. Valloitusretkiä Hämeeseen tehtiin mahdollisesti juuri Vantaanjokea seuraten. Toinen ristiretki 1240-luvulla johti Hämeen valloitukseen ja Hämeen heimojen liittämiseen Ruotsin valtakunnan alaisuuteen. Suomen valloittamisen jälkeen rannikolla erityisesti ruotsinkielinen asutus lisääntyi nopeasti. Ruotsinkielisiä kyliä syntyi lähinnä Vantaanjoen alajuoksun viljaville maille, kun taas joen yläjuoksulla sisämaassa hämäläiset harjoittivat kaskiviljelyä hallitsemillaan metsämailla. Ruotsalaisten ja hämäläisten välit olivat ajoittaisista luonnonvarojen käyttöön liittyvistä kiistoista huolimatta rauhanomaiset, ja vilkas kaupankäynti yhdisti näitä joen varrella asuvia eri väestöryhmiä. (Vantaanjoki, 12-14.)

Ensimmäinen löydetty asiakirjamaininta Vantaanjoesta on vuodelta 1351 ja se koskee Tallinnan lähellä sijainneelle luostarille luovutettuja kalastusoikeuksia kruunun kalavesiin Vantaanjoessa. Joen alajuoksun kalavedet jaettiin jo varhaisessa vaiheessa kruunun, kirkon ja paikallisten asukkaiden kesken, ja lohisaaliit olivat ajoittain merkittäviä. Jokea käytettiin myös yhä enemmän liikkumiseen, ja sitä pitkin kuljetettiin tavaraa merelle kaupankäyntiä varten. 1300-luvulta lähtien rannikon talonpojat harjoittivat niin sanottua talonpoikaispurjehdusta, eli omatoimista kaupankäyntiä merten taakse. Talonpoikaispurjehdus oli aktiivisimmillaan 1500-luvun alkupuolella, ja purjehtijoiden tärkein kauppasatama oli Tallinna. Vientiin meneviä tuotteita olivat turkikset, nahat, puu ja terva, ja takaisin talonpojat toivat matkoiltaan lähinnä suolaa sekä tarpeen mukaan viljaa. Vantaanjoki tarjosi kauppaa käyville talonpojille reitin Hämeestä rannikolle, ja sitä pitkin uitettiin muun muassa ylempää joen varren metsistä kaadettua puutavaraa meren rantaan. Talonpoikaispurjehdus loppui Helsingin kaupungin perustamiseen 1550, kun kaupankäynti keskitettiin Helsingin uudelle porvaristol-

le, ja valtio sai näin kaupan ja siitä syntyvät verotulot tarkemmin valvontaansa. (Vantaanjoki, 14-15.)

Kalastus ja liikkuminen säilyttivät asemansa Vantaanjoen tärkeimpinä käyttömuotoina halki vuosisatojen, mutta 1500-luvulta lähtien jokea alettiin hyödyntää myös muilla tavoin. Seudun asutus vakiintui ja laajeni 1500-luvulla, ja alueen kaupan ja hallinnon keskukseksi nousi Kustaa Vaasan käskyllä perustettu pieni Helsingin pitäjän kirkonkylä. Samalla vuosisadalla syntyi ensimmäistä vesivoimaa hyödyntävää teollisuutta Vantaanjoen varteen, kun virtaavan veden voimaa käytettiin muun muassa vesimyllyjen energianlähteenä. Suurimpana esteenä vesivoiman käytölle olivat joen suuret virtaamanvaihtelut, jotka johtivat patojen rakentamiseen tasaisemman virtaaman varmistamiseksi. Samalla padot kuitenkin haittasivat joen muuta käyttöä ja estivät erityisesti puutavaran uittoa jokea pitkin, mikä johti käräjöintiin joen käytöstä eri käyttäjäryhmien välillä. 1600-luvulta lähtien alkoi myös jokivarren sahateollisuus kehittyä voimakkaasti. Suurimpiin koskiin perustettiin vesisahoja, joihin uitettiin raaka-aineeksi puutavaraa joen yläjuoksulta. Helsingin metsistä ei tässä vaiheessa enää löytynyt riittävästi puuta sahateollisuuden tarpeisiin. Sahateollisuus sai merkittävän osan Vantaanjoen vesistöalueen talouselämässä erityisesti 1700-luvulla, ja sahat olivat merkittäviä työllistäjiä. 1700-luvulla suunniteltiin Vanajaveden ja Päijänteen vesistöalueiden yhdistämistä kanavan avulla mereen sisämaasta rannikolle suuntautuvan tavaraliikenteen helpottamiseksi. Parhaimmaksi vaihtoehdoksi suunnitelman toteuttamiseksi todettiin tuolloin Vantaanjoen levittäminen kulkukelpoiseksi vesitieksi Hämeestä Helsinkiin. Kanavahankkeet kuitenkin kaatuivat vuosien 1741–1743 venäläismiehitykseen, ja rauhan palattua yksimielisyyttä vesitien rakentamisesta ei enää löydetty. Kanavahankkeeseen palattiin vielä kerran 1800-luvun puolella, mutta ajatus hylättiin lopullisesti, kun Helsinki ja Hämeenlinna yhdistettiin Suomen ensimmäisen rautatien avulla vuonna 1862. (Vantaanjoki, 15-20; www.vhvsy.fi.)

Vuonna 1812 Helsingistä tuli Suomen uusi pääkaupunki. Tämä lisäsi sahatavaran kysyntää alueella, ja joen taloudellinen merkitys liikenneväylänä korostui entisestään. Tukit uitettiin jokea pitkin sahoille ja sahatavara kuljetettiin edelleen Helsinkiin yleensä jäätynyttä joenuomaa pitkin. 1800-luvun loppu merkitsi suuria mullistuksia sahateollisuudelle, kun vesimyllyt vaihtuivat hiljalleen höyrymyllyihin, jotka eivät enää olleet riippuvaisia joen virtaamasta. Vantaanjoen sahateollisuus keskittyi uuden teknologian myötä Helsingin läheisyyteen perustetuille suurille höyrysahoille ja tukkien uittomatkat yläjuoksulta sahoille kasvoivat. Tästä syystä Vantaanjoen kunnostamisesta paremmaksi uittoväyläksi tuli jälleen ajankohtainen kysymys. Vuonna 1890 vahvistettiin Vantaanjoen uittosääntö, joka määräsi tukkien uittamista helpottavien ohjauspuomien ja uittorännien rakentamisen paik-

koihin, joissa niille oli tarvetta, sekä selkeytti uittojen aiheuttamia vahinkoja koskevia vastuu- ja korvauskysymyksiä. Samalla valtio myönsi huomattavan rahasumman koko Vantaanjoen pääuoman kunnostamiseksi uittoväyläksi Riihimäeltä Helsinkiin asti. (Vantaanjoki, 21-24.)

Helsingin kasvu toi Vantaanjoelle myös jälleen uuden käyttömuodon: 1870-luvulla Helsingin kaupunki aloitti Vantaanjoen käytön raakaveden lähteenä kaupungin kaivojen jäätyä määrältään ja laadultaan riittämättömiksi. Vedenottoa Vantaanjoesta jatkettiin yli 100 vuotta, aina pääkaupunkiseudun nykyisen käyttöveden lähteen Päijänne-tunnelin valmistumiseen asti 1982, vaikka veden laatu ei aina ollut täysin riittävä kaupungin käyttövedeksi. Vedenottoa varten Helsingin Vanhankaupunginkosken läntinen suuhaara jouduttiin patoamaan uudella padolla. Pato vaikeutti vaelluskalojen nousua joen yläjuoksulle, varsinkin kun jäljelle jäänyt itäinen suuhaara oli vaikeakulkuinen ja kalojen vaellusaikaan täynnä uitettavia tukkeja. Padon kalakannoille aiheuttamat ongelmat johtivat ensimmäisiin suunnitelmiin kalatien rakentamisesta Vanhankaupunginkoskeen jo vuonna 1892. (Vantaanjoki, 21-22.)

1800-luvun lopussa Vantaanjoki oli nopean taloudellisen ja teknisen kehityksen myötä tullut yhä tärkeämmäksi alueen ihmisille ja elinkeinoille. Samalla joelle keksittiin yhä uusia käyttömuotoja. Vuonna 1889 joen soveltuvuutta matkustajaliikenteeseen kokeiltiin aloittamalla koepurjehdukset alajuoksulla höyrylaiva Lianalla. Matkustajaliikennettä ei kuitenkaan yhden kesän kokeilun jälkeen jatkettu sen suosiosta huolimatta, osittain luultavasti liikennöintikelpoisen jokiosuuden lyhyyden vuoksi. Uutta teollisuutta syntyi edelleen joen varteen, muun muassa 1862 öljynpuristamo Tikkurilaan ja 1880-luvun alussa viilatehdas Vantaankoskeen. Lisäksi Vantaanjokea alettiin käyttää 1900-luvun alussa ammattimaiseen jäännostoon elintarviketeollisuuden jäähdytystoimintoja varten. Viimeisenä taloudellisesti merkittävänä uutena käyttömuotona tuli Vantaanjoen koskien valjastaminen sähköntuotannon tarpeisiin. Suunnitelmat Nurmijärven Myllykosken valjastamisesta syntyivät vuonna 1908, mutta Myllykosken voima-asema valmistui lopulta vasta vuonna 1920. Voima-asemia perustettiin myös Vantaanjoen sivujokeen Luhtajokeen Nurmijärvellä. Asemat olivat pieniä ja niiden tuottama sähkömäärä vähäinen, mutta silti kuitenkin paikallisesti merkittävä. Myös myllyt ja sahat saivat käyttöönsä koskissa tuotettua sähkövoimaa, eivätkä siten olleet enää sijainniltaan riippuvaisia koskipaikoista, vaikkakin yhä edelleen Vantaanjoen tuottaman sähkön varassa. Vantaanjoki oli taloudellisesti merkittävimpänä aikanaan Helsingin raakavesilähde, tärkeä uittoväylä, voimanantaja teollisuuslaitoksille, jään tuottaja elintarviketeollisuuden tarpeisiin sekä sähkövoiman tuottaja. (Vantaanjoki, 24-30.)

1900-luvun alun jälkeen Vantaanjoen taloudellinen merkitys alkoi vähentyä. Jo 1910-luvulla vesimyllyt väistyivät höyrymyllyjen tieltä. Puutavaran uitot joessa jatkuivat vielä maailmansotien välisen ajan vilkkaina, mutta loppuivat 1950-luvun puolivälissä maantiekuljetusten osoittauduttua taloudellisemmaksi ja luotettavammaksi vaihtoehdoksi. Jäännosto joesta väheni 1900-luvun puoliväliin tultaessa keinojäähän siirtymisen vuoksi, ja loppui kokonaan 1950–60-lukujen vaihteessa, jolloin Helsingin kaupunki lopetti viimeisenä jäännoston joesta. Uittojen loputtua myös vesisahat lakkautettiin, ja viimeinen saha lopetti toimintansa Nurmijärven Nukarinkoskella vuonna 1963. Vantaanjoen koskiin perustetut vesivoimalat lopettivat samaan aikaan toimintaansa jäätyään muun sähköntuotannon varjoon; viimeisenä niistä toimi Myllykosken generaattori vuoteen 1970 asti. Ainoaksi taloudellisesti merkittäväksi joen käyttömuodoksi jäi tämän jälkeen Helsingin vedenotto, joka sekin päättyi vuonna 1982, kun Päijänne-tunneli valmistui ja Vantaanjoki jäi pääkaupunkiseudun vedenoton varalähteeksi. Vantaanjoen ajat taloudellisesti merkittävänä vesistönä olivat siten ohi, mutta jo sotien välisenä aikana alkanut joen virkistyskäyttö lisääntyi vuosisadan loppua kohti, ja joen merkitys ihmisten vapaa-ajan vietossa kasvoi. (Vantaanjoen kehittämisohjelma 1997, 20-21; Vantaanjoki, 30-32; www.vhvsy.fi.)

4. Vantaanjoki 1945–2005

4.1 Joen tilaan vaikuttaneet tekijät

4.1.1 Vesistöstä viemäriksi

Vielä 1800-luvulla Vantaanjoen hyödyntämisen kulta-aikoina Suomi oli enimmäkseen maaseutuyhteiskunta. Yhä nopeammin etenevä kaupungistuminen muutti kuitenkin yhteiskunnan suhdetta luontoon, ja samalla myös Vantaanjoen asemaa. 1800-luvun lopulla kasvavien kaupunkien rakenteen verkostoituminen lisäsi niiden päästöjä ympäristöön, ja vesistöjen kannalta ratkaiseva muutos oli viemäriverkostojen rakentaminen kaupunkeihin. Laakkonen (2001) on tutkinut Helsingin viemäriverkoston rakentamisen aloittamista, siitä syntyneitä kiistoja ja ongelmia, sekä jätevedenpuhdistuksen aloittamista. Helsingin jätevesillä ei ole ollut Vantaanjoen pilaantumisen kannalta suurta merkitystä, sillä jätevedet johdettiin alusta asti Helsingissä suoraan mereen. Helsingin jätevesihuollon kehityksen alkuvaiheiden tarkastelu lyhyesti tässä yhteydessä on kuitenkin perusteltua, sillä se toimii hyvänä yleiskuvauksena vesien pilaantumisen kehitysvaiheista muissa kaupungeissa ja kauppaloissa. Laakkosen, Laurilan ja Rahikaisen (1999) toimittamassa teoksessa Harmaat aallot hiukan vastaavia kehityskulkuja, joskin tietysti omine erityispiirteineen, on löydetty muun muassa Tampereelta, Turusta, Raumalta, ja monista muista kaupungeista. Vantaanjoen vesistöalueella yhtä tarkkoja tutkimuksia ei ole muiden asutuskeskusten kuin Helsingin osalta kuitenkaan tiettävästi tehty. Kaupunkien välisten kehitysvaiheiden yhtäläisyyden lisäksi on huomioitava, että Helsingin jätevesihuollon kehityksellä on ollut suuri merkitys muiden kaupunkien jätehuollon ja vesihuollon kehitykseen, sillä Helsinki on ollut useasti näillä alueilla Suomen kaupunkien joukossa edelläkävijä ja suunnannäyttäjä.

Laakkosen mukaan Euroopan kaupunkien perinteinen kaivoihin ja likavesiojiin perustuva vesihuoltojärjestelmä oli 1800-luvun lopulla käynyt vanhanaikaiseksi kaupunkirakenteen tiivistyessä sekä väestön ja vedenkulutuksen kasvaessa. Helsingissä ensimmäinen suuri muutos vanhaan oli vesijohdon rakentaminen Vantaanjoesta Helsinkiin ja Vantaan veden johtaminen aluksi vesiposteihin, myöhemmin asuntoihin sisälle asti. Vesijohdon rakentamisen ensisijaisina perusteina olivat Helsin-

gin paloturvallisuuden lisääminen sekä riittävän vedensaannin turvaaminen kotitalouksille. Terveydelliset perusteet tulivat vesijohdon rakentamisperusteluissa vasta kolmannella sijalla, vaikka kaupungin vanha kaivojärjestelmä ei enää vastannut siltä vaadittavia ominaisuuksia paitsi määrälliseltä myöskään laadulliselta tasoltaan. Puhtaan veden saannin järjestyttyä ajankohtaiseksi tuli jäteveden johtaminen pois kaupungista. Jätevesien johtaminen yleisen viemäriverkoston avulla vesistöihin oli alussa vain yksi vaihtoehto muiden joukossa, ja sille kilpailukykyisen vaihtoehdon jätehuollon järjestämiseksi tarjosi ainakin niin sanottu tynnyrijärjestelmä, jossa ihmisten tuottamat kiinteät jätteet olisi kerätty tynnyreihin ja kuljetettu niissä säännöllisesti järjestetyn jätteenkuljetuksen avulla pois kaupungista. Tämä vesiensuojelun kannalta edullinen vaihtoehto kuitenkin kärsi tappion vesiä kuormittavalle viemäröinnille 1900-luvun alussa. (Laakkonen 2001.)

Erimielisyys jätehuollon järjestämisestä Helsingissä keskittyi kiistaan vesikäymälöiden sallimisesta kaupungissa. Vesikäymäläjärjestelmä oli ihmisten mukavuuden ja viihtyisyyden kannalta tynnyrijärjestelmää parempi vaihtoehto, mutta merkitsi samalla kaikkien käymäläjätteiden johtamista vesistöihin viemäreitä pitkin, ja siten vesien pilaantumista. Helsingissä vesikäymälöihin siirtyminen sekä jätevesien johtaminen mereen aiheuttivat Helsingin läheisen merialueen pilaantumisen 1900-luvun alussa. Saastumisen aiheuttamat ongelmat pakottivat kaupungin toimimaan mereen johdettavien vesien puhdistamiseksi, ja tämän seurauksena rakennettiin Helsinkiin Suomen ensimmäinen jätevedenpuhdistamo vuonna 1910. Merialueen kuormitus kuitenkin lisääntyi jatkuvasti vuosien 1910 ja 1928 välillä tänä aikana rakennetuista uusista puhdistamoista huolimatta. Vuonna 1928 valmistui Helsingin jätevedenpuhdistuksen kokonaissuunnitelma, jonka tavoitteena oli kaupungin kaikkien jätevesien puhdistaminen. Tähän tavoitteeseen kuitenkin päästiin vasta vuonna 1971, jolloin jätevedet puhdistettiin 11:ssä eri puhdistamossa ennen siirtymistä keskitettyyn jätevedenpuhdistukseen vuonna 1994. (Laakkonen 2001.)

Myös Vantaanjoen tilaa tutkittavana ajanjaksona 1945–2005 ovat heikentäneet erityisesti juuri asutuksen ja teollisuuden jätevesien johtaminen jokeen sekä maataloudesta aiheutuvat päästöt. Yleisten viemäreiden rakentamisen aloittaminen huononsi joen tilaa 1920-luvulta lähtien. Viemäreiden jätevedet johdettiin joen varren asutuskeskuksista aluksi puhdistamattomina jokeen, kunnes ensimmäiset jätevedenpuhdistamot rakennettiin alueen kunnissa 1930-luvun lopulla. Viemäriverkkojen laajentuminen huononsi kuitenkin vedenlaatua joessa erityisesti 1950- ja 1960-luvuilla, kun kasvava asutus ja teollisuus käyttivät jokea jätevesien purkupaikkana. (Vantaanjoen kehittämisohjelma 1997, 20-21.)

Vantaanjoen alueen ensimmäinen jätevedenpuhdistamo rakennettiin vuonna 1938 Kiljavan sairaalalle Nurmijärvellä ja toinen 1939 Oy Alko Ab:n tehtaille Nurmijärven Rajamäellä. Lisää puhdistamoja rakennettiin vasta sotavuosien jälkeen 1950-luvulla muun muassa Helsinkiin, Hyvinkäälle ja Keravalle, ja 1960-luvulla Riihimäelle ja Nurmijärvelle. Vesistöön johdettavien jätevesien määrä on puhdistustoiminnan alkuvuosiin verrattuna kasvanut huomattavasti, mutta tehokkaampien ja varmemmin toimivien puhdistamoiden ansiosta vesistöön kohdistuva kuormitus on vähentynyt. Jätevedet nostavat erityisesti vesistön fosfori- ja typpipitoisuuksia, lisäävät hapenkulutusta vedessä ja huonontavat veden hygieenistä tilaa. Jätevedenpuhdistuksen tehostuksella on ollut näistä suurin vaikutus fosforipitoisuuksien laskuun. Nykyisin Vantaanjokeen laskettavista jätevesistä suurin osa on peräisin joen yläjuoksulta Riihimäen, Hyvinkään ja Nurmijärven puhdistamoilta. (Vantaanjoki, 50-52.)

Jätevedenpuhdistamoiden toiminta perustuu nykyään jäteveden mekaaniseen, biologiseen ja kemialliseen puhdistukseen. Mekaanisessa puhdistuksessa jätevedestä poistetaan karkeimmat epäpuhtaudet ja hiekka, ja samalla suuria vesimääriä voidaan tasata tasausaltaiden avulla. Biologinen puhdistus perustuu mikrobeihin, joiden avulla jäteveden orgaaninen aines hajotetaan, ammoniakki (ammoniumtyppi) hapetetaan nitraatiksi, ja poistetaan käsiteltävästä vedestä typpeä. Kemiallisessa puhdistuksessa puolestaan poistetaan jätevedestä fosforiyhdisteitä saostamalla ne ferrosulfaatilla. (Kaltevan puhdistamo -esite.)

Asutuksen jätevesien lisäksi Vantaaseen on laskettu myös teollisuuden jätevesiä. Schönachin (2004) mukaan sodan jälkeen alueen kunnat kilpailivat teollisuuden houkuttelemisesta omalle paikkakunnalle työpaikkojen ja verotulojen takia. Teollisuudelle vesistöjen läheisyys oli yksi tärkeä toimipaikan valintaperuste sekä vedenhankinnan että jätevesien poiston vuoksi. Vantaanjoen yläjuoksulla jokea saastutti pahoin ainakin Hyvinkään tekstiiliteollisuus. Yhdistyneitten Villatehtaiden jätevedet johdettiin 1960-luvulla Palojokeen, josta ne päätyivät lopulta Nurmijärvellä Vantaan pääuomaan, ja Helsingin Verkatehtaan jätevedet kulkeutuivat pienempien ojien ja purojen kautta suoraan pääuomaan jo Hyvinkäällä. Tehtaiden jätevesipäästöt kaupungin viemäriverkostoon aiheuttivat vahinkoa kaupungin jätevedenpuhdistamolle öljyineen ja kiinteine jätteineen, ja varsinaisia teollisuusjätevesiä ei puhdistettu usein juuri mitenkään ennen niiden johtamista vesistöön. Päästöt olivat joen laatua heikentävien ominaisuuksiensa lisäksi ajoittain väriltään varsin huomiota herättäviä: värjäysaineita sisältävät jätevedet muuttivat esimerkiksi Palojoen veden toisinaan violetin, vihreän tai sinisen väriseksi. (Schönach 2004, 30-31.) Villatehtaan muisto näkyy Hyvinkäällä edelleen tehtaan läheisissä kadunnimissä, joita ovat muun muassa Väriojankatu, Punaojantie ja Viherkatu.

Teollisuudelle oltiin valmiita antamaan anteeksi paljon ympäristöön kohdistuvia rikkomuksia, sillä teollistumista pidettiin sotien jälkeisenä aikana hyvin tarpeellisena ja toivottavana asiana (Schönach 2004, 31). Vapaaehtoisena alkanut yhteistyö viranomaisten ja teollisuuslaitosten välillä kuitenkin auttoi parantamaan tilannetta 1960-luvulta lähtien. Nykyisin teollisuuslaitoksia sitovat tarkat ehdot jätevesien johtamisesta viemäriverkostoon, ja laitosten on itse puhdistettava jätevesistään puhdistamotoimintaa häiritsevät aineet. Puhdistustoiminnalle haitallisen aineen päätyminen verkostoon on silti edelleen olemassa oleva mahdollisuus, johon jätevedenpuhdistamoilla pyritään mahdollisuuksien mukaan varautumaan (Kaltevan jätevedenpuhdistamon riskienhallintasuunnitelma 2005, 4-5).

Vantaanjoen riskikartoituksessa yläjuoksun riskejä aiheuttavaksi toiminnaksi nimetään nykyään jätevedenpuhdistuksen ohella teollisuus ja liikenne. Riihimäen osalta merkittävimmät riskit Vantaanjokeen kohdistuvat VR:n ratapiha-alueelta, Mattilan ja Herajoen teollisuusalueilta, (nykyisen) Verso Wood Oy:n tukkien kastelualueelta Vantaanjoen pääuoman läheisyydessä, palavien nesteiden jakelu- ja varastopaikoilta sekä lähellä jokea kulkevilta teiltä, joilla kuljetetaan muun muassa runsaasti vaarallisia kemikaaleja teollisuuden käyttöön. Hyvinkäällä riskitoimintoja ovat jätevedenpuhdistuksen lisäksi konepajatoiminta, palavien nesteiden jakelu- ja varastopaikat, autojen huolto ja korjaus sekä tiet. Nurmijärvellä vastaavia riskejä puolestaan kartoituksen mukaan aiheuttavat Primalco Oy:n (nykyisin Altia) tehtaat, Matkun teollisuusalue sekä huoltoasematoiminta ja tiestö. (Vantaanjoen riskikartoitus 1999, 8-19.)

4.1.2 Maatalouden päästöt Vantaanjokeen

Maataloudesta on tullut viimeisten parinkymmenen vuoden aikana Vantaanjoen suurin kuormittaja. Huomattava osa Vantaanjokeen joutuvista ravinteista on peräisin maataloudesta, ja erityisesti peltoviljelystä. Vuonna 1998 peltoviljelyn osuudeksi arvioitiin noin 60 % fosfori- ja 53 % typpikuormituksesta (Seppänen 1998, 16). Peltojen määrän kasvu on vähentänyt suojaavaa kasvipeitettä joen varsilla ja lisännyt siten maa-ainesten ja niihin sitoutuneiden ravinteiden huuhtoutumista jokeen varsinkin runsasvetisinä aikoina. Keinolannoituksen yleistyminen 1940-luvulla lisäsi merkittävästi ravinteiden joutumista vesistöihin ja lannoitteiden käyttö lisääntyi jatkuvasti aina 1970-luvulle asti. Fosforia käytettiin lannoitukseen vuonna 1970 koko maassa kolminkertainen määrä hehtaaria kohti vuoden 1950 tasoon verrattuna, ja typen käyttö kasvoi 1980-luvulle tultaessa yli 13-kertaiseksi hehtaarilla vuoteen 1950 verrattuna. Maatalouden vaikutusta Vantaanjoen tilaan on kuitenkin jätevesi-

kuormitusta vaikeampi tarkasti eritellä johtuen maatalouden hajakuormitusta aiheuttavasta luonteesta sekä monista muista jokeen kohdistuvista haittatekijöistä. Maatalouden päästöt jakautuvat lisäksi jätevesikuormitusta epätasaisemmin muun muassa sääolojen mukaan, ja kuivina aikoina asutuksen jätevesien osuus myös ravinnekuormituksesta nousee merkittävästi. (Vantaanjoki, 56-57.)

Maatalouden haitallisia vaikutuksia Vantaanjokeen ja vesistöihin yleensä on pyritty vähentämään lannoituksen määrän pienentämisellä, parempien viljelymenetelmien käyttöönotolla ja suojavyöhykkeiden jättämisellä peltojen ja vesistön väliin (Vantaanjoki, 57-58). Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistyksen toimesta toteutettiin vuosina 1995–1997 Vantaanjoen maatalouden vesiensuojeluprojekti, jonka tavoitteena oli selvittää mahdollisuuksia maatalouden hajakuormituksen vähentämiseksi Vantaanjoen vesistöalueella EU:n erityistuen mahdollistamien taloudellisten keinojen avulla (Vantaanjoen maatalouden vesiensuojeluprojekti 1997, 3). Päähuomio projektissa kiinnitettiin peltoviljelyn eroosio-ongelmiin ja suojavyöhykkeiden perustamiseen ongelmien vähentämiseksi. Projektissa viljelijöitä kannustettiin perustamaan suojavyöhykkeitä Vantaanjoen ja sen sivujokien varrella sijaitseville pelloille ympäristötukea hyväksikäyttäen. Toteutuneiden suojavyöhykkeiden määrä oli kuitenkin pettymys, ja erityistukien saamisessa ilmenneet ongelmat vaikuttivat innokkuuteen suojavyöhykkeiden perustamisessa. Vantaanjoen alueella solmittiin tästä huolimatta suhteellisesti eniten suojavyöhykesopimuksia muihin Uudenmaan vesistöalueisiin verrattuna. Muiksi keinoiksi vähentää pelloilta tulevaa ravinnekuormitusta nimettiin projektissa kosteikot ja laskeutusaltaat sekä oikeat viljely- ja lannoitustavat. Suuri vaikutus on myös viljelijöiden ympäristötietoisuuden lisäämisellä, jota ilman pysyviä vaikutuksia on vaikea saada aikaan. (Vantaanjoen maatalouden vesiensuojeluprojekti 1997, 97-98.)

4.2 Saastuva Vantaa: fenolikriisi ja leväongelma

Vantaanjoen taloudellisen merkityksen väheneminen 1900-luvulla, ja erityisesti toisen maailmansodan jälkeen, merkitsi myös sitä että jokivarren asukkaiden yhteys jokeen heikkeni, kun joki ei enää ollut niin merkittävä osa päivittäistä elämää. Ainoastaan juomavetensä Vantaasta saaville pääkaupunkiseudun asukkaille joki oli enää elintärkeä osa arkea (Vantaanjoki, 31). Vantaanjoen virkistyskäyttö sen sijaan oli myös 1950-luvulla suosittua. Jokea käytettiin tuohon aikaan lähinnä uimiseen ja kalastamiseen, ja jokivarren luonnossa samoilu oli myös suosittua vapaa-ajan toimintaa (Schönach 2004, 21-22).

Vantaanjoen kuormitus kasvoi ennätysmäistä vauhtia erityisesti 1950-luvun lopussa. Asutuksen ja maatalouden vaikutuksia vedenlaatuun kuvaavat ammoniumtypen määrät joen suuosassa nousivat 1950-luvun alun tasosta vuosikymmenen loppuun mennessä yli kaksinkertaisiksi, ja olivat sotaa edeltäneeseen tasoon verrattuna jo suunnilleen nelinkertaiset. (Vantaanjoki, 39.) Ammoniumtypen korkeat pitoisuudet kertovat eloperäisestä jätteestä vedessä ja ovat selvä saastumisen merkki, sillä ammoniumtypen luontaiset pitoisuudet vesistöissä ovat matalat (Schönach, 2004, 24). Yläjuoksun tilanne lienee ollut ammoniumtyppipitoisuuksien osalta vielä alajuoksuakin pahempi, sillä siellä joen luonnollinen virtaama oli pienempi ja jäteveden osuus virtaamasta vastaavasti suurempi. Korkeiden ammoniumtyppipitoisuuksien ohella osoitus Vantaanjoen huononevasta vedenlaadusta 1950-luvulla olivat matalat happi- ja korkeat bakteeripitoisuudet. Nämä aiheuttivat veden hygieenisen laadun heikkenemistä, vaaransivat joen käytön raakaveden lähteenä sekä aiheuttivat vakavia hajuhaittoja ja kalakuolemia. Samalla veden virkistyskäyttömahdollisuudet heikkenivät, ja Vantaanjokea alettiin monin paikoin muun muassa pitää liian saastuneena uimiseen. (Schönach 2004, 25-26, 34.) Jokiveden fosfori- ja typpipitoisuuksien seurantaa ei vielä 1950-luvulla harjoitettu, joten näiden ravinnekuormitusta osoittavien lukujen osalta tilanne on tiedossa vasta seuraavien vuosikymmenien ajalta (Vantaanjoki, 39).

Vantaanjoen heikentynyt vedenlaatu alkoi aiheuttaa kriittisiä ongelmia Helsingin vesihuollolle vuosien 1958 ja 1959 aikana. Veden oudosta hajusta ja mausta oli valitettu käyttäjien toimesta jo pitkin 1950-lukua, mutta vuosikymmenen lopulla ongelmat kärjistyivät. Vuoden 1958 alussa Vantaanjoen vedessä havaittiin poikkeuksellisen suuri määrä fenoleita, jotka aiheuttivat veteen merkittäviä haju- ja makuhaittoja reagoidessaan veden puhdistuksessa käytetyn kloorin kanssa. Tilanne johti poliisitutkintaan, jossa pyrittiin selvittämään mistä jokeen joutuneet fenolit olivat peräisin. Tutkimuksissa selvisi, että mahdollisia syypäitä fenolipäästöihin olivat joen varren tekstiiliteollisuus, puunkyllästämöt ja kasvisuojeluaineita käyttävät laitokset. Yksittäisiä syyllisiä tutkimuksissa sen sijaan ei nimetty. Poliisitutkinta johti kuitenkin vuosien 1958–1959 niin sanottuihin ”fenolikäräjiin”, joissa eräitä Vantaanjoen vesistöalueen kuntia ja teollisuuslaitoksia syytettiin vesistön pilaamisesta jätevesillä. (Schönach 2004, 38-40.) Käräjät johtivat sakkotuomioihin osalle syytetyistä, ja sakkoihin tuomittiin ainakin Hyvinkään kauppala, Helsingin Verkatehdas ja Suomen Vanutehdas (HySa 10.2.1959). Myös Järvenpään ja Keravan kauppalat sekä muutamat Tuusulan alueen teollisuusyritykset oli haastettu käräjille veden likaamisesta, mutta ainakin Keravan osalta syytevaatimukset hylättiin (HYSa 20.3.1959).

Fenolitapaus herätti julkisuudessa vaatimuksia toimenpiteistä vesiensuojelulainsäädännön ja valvonnan kehittämiseksi. Kesällä 1958 Vantaanjoen vesistöalueen kunnat ja teollisuuslaitokset kokoontuivat keskustelemaan Vantaanjoen suojelusta ja yhdistyksen perustamisesta tätä nimenomaista tarkoitusta varten. Fenolikriisi ei kuitenkaan ollut vielä riittävän vakava tapahtuma välittömien toimenpiteiden aikaansaamiseksi, vaan sitä pidettiin lähinnä yksittäisenä ja hetkellisenä saastumistapauksena, joka oli hallittavissa. (Schönach 2004, 40.)

Uusi kriisi Vantaanjoen vedenlaadussa koettiin kesän 1959 leväongelman muodossa. Helteinen kesä kuihdutti Vantaanjoen virtaaman minimiinsä ja sai levät kasvamaan ravinteiden jo valmiiksi rehevöittämässä joessa Suomen mittakaavassa ennätyksellistä vauhtia. Vantaanjoen vesi muuttui leväkasvustojen seurauksena ruskeasta vihreäksi, ja Helsingin vesijohtovesi alkoi maistua voimakkaasti homeelta. Veden laatua yritettiin parantaa kloorin ja aktiivihiilen avulla, mutta vastenmielistä hajua ja makua ei saatu vedestä poistettua muuten kuin myrkyttämällä leväkasvustot. Leväongelma herätti suurta kritiikkiä Helsingissä, jonka asukkaat saivat parin viikon ajan käyttää juomiseen, peseytymiseen ja pyykkäykseen homeelta haisevaa ja maistuvaa vettä. Leväongelmat johtivat kauaskantoisiin muutoksiin Helsingin vesihuollossa, kun kaupunki alkoi panostaa enemmän vesihuollon kehittämiseen ja totesi Vantaanjoen pian riittämättömäksi pääkaupungin vesihuollon turvaamiseen. Tästä sai alkunsa uudesta vedenhankinnan lähteestä tehty selvitystyö, joka johti lopulta Päijänne-tunnelin rakentamiseen ja käyttöönottoon. (Schönach 2004, 40-42.)

4.3 Suojelun alku: uusi vesilaki ja sen valmistelu

Vuonna 1962 tuli voimaan uusi vesilaki, jolla oli jatkossa suuri merkitys Vantaanjoen ja muiden vesistöjen suojelussa. Uutta lakia oli alettu valmistella jo ennen toista maailmansotaa vanhojen vesistöjä koskevien lakien osoittauduttua riittämättömiksi jo sen aikaisessa tilanteessa. Vesien pilaamiskielloilla oli Suomessa pitkä historia, sillä veden käyttöä haittaavien aineiden johtamista vesistöihin tiedetään rajoitetun jo 1500-luvulla. Yhteiskunnan teollistumisen myötä ongelmista kuitenkin tuli aikaisempaa vaikeampia poistaa, eikä pelkillä kielloilla enää pystytty estämään vesien saastumista ilman tarkemmin määriteltyjä keinoja, joilla päästöjen haitallisuutta pystyttäisiin vähentämään. (Laakkonen 1999, 222.)

Vielä 1900-luvun alussa Suomessa ei ollut selkeitä säädöksiä, joiden nojalla vesien pilaantumista olisi voitu estää. Vuoden 1902 vesioikeuslaki sisälsi periaatteen vesistöjen muuttumattomuudesta, mutta lain tarkoituksena oli lähinnä estää jätteiden kasautuminen tukkimaan kulkuväyliä tai estämään kalastusta ja vedenottoa. 1930-luvulla vesilakia muutettiin vesistöjen patoamista ja säännöstelyä koskevilta osin, sillä lain avulla haluttiin parantaa voimalaitosten rakentamisedellytyksiä energian saannin turvaamiseksi. Näiltä osin lain uudistustyö jatkui myös sodan aikana ja heti sen jälkeen jälleenrakennuksen alkaessa ja energiantarpeen kasvaessa. Ihmisten terveyttä ja hyvinvointia ei vanhassa vesilaissa otettu lainkaan huomioon, vaan käyttöveden puhtautta ja riittävyyttä sekä jätevesihuollon kuntoa koskevat säädökset oli annettu vain vuoden 1927 terveydenhoitosäännössä. Vesien saastumista oli tämän lisäksi pyritty estämään myös vuoden 1920 naapuruussuhteita koskevassa laissa, mutta kaikkien näiden lakien sisältämät määräykset olivat epätarkkoja ja vaikeasti valvottavia. (Leino-Kaukiainen 1999, 33-34.)

Vesien tilan jatkuva huononeminen sai vauhtia uuden vesilain valmisteluun 1950-luvulla ja 1960-luvun alussa. Vuonna 1951 Valtioneuvosto asetti uutta vesilakia valmistelemaan vesilakikomitean, jonka esityksen pohjalta asetettiin vuonna 1954 toinen komitea, vesiensuojelukomitea, selvittämään vesien likaantumista ja tekemään ehdotuksia vesistöjen suojelemiseksi saastumiselta. Vesiensuojelukomitea päätyi työssään siihen tulokseen, että vesistöjä oli alettava pikaisesti suojella muun muassa vaatimalla poikkeusluvat jätevesien johtamiselle vesistöön. Vuonna 1958 vesiensuojelukomitean aloitteesta valtioneuvosto asetti väliaikaisen vesiensuojelun neuvottelukunnan, jonka tehtävänä oli toimia neuvoa antavana, ohjaavana ja suunnittelevana elimenä. Vuonna 1960 puolestaan perustettiin vesiensuojelutoimisto hoitamaan käytännön tutkimus-, koulutus- ja lausuntoasioita yleisempien ja periaatteellisten vesikysymyksiin liittyvien kannanottojen jäädessä edelleen vesiensuojelun neuvottelukunnan tehtäväksi. Lisäksi viranomaisten työtä täydentämään perustettiin vesiensuojelukomiteaan ehdotuksesta vapaaehtoiseen yhteistyöhön perustuvia vesiensuojeluyhdistyksiä lähinnä Ruotsin ja Sveitsin vastaavan mallin mukaan. Suomen ensimmäinen vesiensuojeluyhdistys, Hämeen vesiensuojeluyhdistys, perustettiin vuonna 1961 Tampereella, ja 1960-luvun lopussa yhdistyksiä oli jo toistakymmentä. Vesiensuojeluyhdistykset saivat viranomaisten työtä täydentävinä asiantuntijoina lähes puolivirallisen aseman, johon kuului vesistöjen tutkimus, seuranta ja käytön suunnittelu. (Leino-Kaukiainen 1999, 45-52.)

Uusi vesilaki astui lopulta voimaan huhtikuussa 1962. Laissa kiellettiin ryhtymästä vesistön pilaantumista aiheuttavaan toimintaan ilman vesioikeuden lupaa, eli laki pakotti vesien likaajat hakemaan lupaa muun muassa jätevesien johtamiselle vesistöön (Louekari 1999, 196). Uuden vesilain myötä

tuli myös virallisesti käyttöön vesiensuojelun käsite korvaamaan vielä 1950-luvulla käytössä olleen ”vesistönsuojelun”, jonka perustana oli usko vesistöjen itsepuhdistuskykyyn (Katko & Lehtonen 1999, 26). Vesilain uudistuksen tärkein tavoite oli nopeuttaa jätevedenpuhdistamoiden rakentamista Suomessa vesistöjen itsepuhdistuskyvyn osoittauduttua odotettua heikommaksi. Lain pohjalta perustettiin vesioikeudet käsittelemään jätevesien johtamislupia sekä vuonna 1970 vesihallitus, joka sittemmin muuttui ensin vesi- ja ympäristöhallitukseksi ja myöhemmin Suomen ympäristökeskukseksi (Laakkonen 1999, 223).

Vesilain hengessä pyrittiin myös vaikuttamaan mielipiteisiin julkisuuden ja tiedottamisen avulla, ja lisäämään vesiensuojelun suosiota sitä kautta. Tämä merkitsi muun muassa vesiensuojelun neuvottelukunnan vakinaistamista vesiensuojelun asiantuntijaelimenä ja ideapankkina, joka pyrki myös neuvotteluiden kautta ohjaamaan erityisesti vesiä pilaavan teollisuuden vapaaehtoisiin puhdistustoimiin. Neuvottelukunta järjestikin näiden tehtäviensä perusteella sekä virkamiesten koulutuksen täydentämistä että yleistä kansalaisvalistusta vesiensuojelusta. Ensimmäinen vesiensuojelupäivä 1963 oli myös vesiensuojelun neuvottelukunnan ideoima. (Leino-Kaukiainen 1999, 52.) Laakkosen (1999) mukaan vesilaki toi myös muutoksia kaupunkien vesiensuojelukäytäntöihin, sillä se päätti kaupunkien itsenäisen vesiensuojelupolitiikan ja toi valtion mukaan vesien suojeluun. Samalla kaupungeissa aloitettiin vesistöjen pysyvä seuranta sekä perustettiin kaupunkien hallintoon myöhempiä ympäristölautakuntia edeltäneet vesilautakunnat. Lisäksi kaupungit liittyivät yleensä jäseniksi oman vesistöalueensa vesiensuojeluyhdistyksiin, joissa ne pyrkivät edistämään vesiensuojelua yhdessä alueensa muiden kuntien ja teollisuuden kanssa. (Laakkonen 1999, 224.)

Vuoden 1962 vesilaki antoi ensimmäistä kertaa päättäjille keinot puuttua vesien pilaantumiseen lainsäädännön keinoin. Todellisen muutoksen aikaansaaminen edellytti kuitenkin myös käytännön tekoja, ja siltä osin vesilaki ei alussa lunastanut sille asetettuja odotuksia. Eniten huolta ja vastustustakin aiheuttivat lain vaatimien muutosten rahoitus ja aikataulu, ja koko 1960-luvun lopun aina vesihallituksen perustamiseen asti 1970 voidaan katsoa olleen siirtymäaikaa, jolloin vesien saastuttajille annettiin aikaa saada puhdistustoimintojaan rakennettua parempaan malliin. Myöskään vesioikeudet eivät toimineet suunnitellulla tavalla, vaan lupahakemusten käsittelyt saattoivat viivästyä vuosiksi vesioikeuksien ylikuormituksesta johtuen. (Leino-Kaukiainen 1999, 36-63.)

Edellä mainituista tekijöistä johtuen vesistöjen tila ei parantunut 1960-luvun aikana oleellisesti. Samaan aikaan kasvanut ympäristötietoisuus ja ympäristöongelmien saama julkisuus alkoivat herättää kritiikkiä vesioikeuksia ja tehottomana pidettyä vesilakia kohtaan. Vesiensuojelun neuvottelu-

kuntaa arvosteltiin tehottomuudesta sekä erityisesti luonnonsuojelijoiden toimesta liiallisesta teollisuuden etujen ajamisesta. Luonnonsuojelijoiden saatua oman edustajansa neuvottelukuntaan ja aloitettua sen sisäisen kritiikin neuvottelukunta alkoikin hajota sisäisten erimielisyyksien takia, ja se lakkautettiin vuonna 1971. Tilalle asetettiin Valtioneuvoston toimesta vesiasiain neuvottelukunta, jonka työstä vesiensuojelu muodosti vain yhden osan muiden joukossa. (Leino-Kaukiainen 1999, 62-67; Louekari 1999, 204.) Vesiensuojelun neuvottelukunnan työ teollisuuden mielialojen muokkaajana oli kuitenkin osasyy vesistöjen tilan paranemiseen 1970-luvulla yhdessä lisääntyneen ympäristöaktivismin ja ympäristöasioiden saaman julkisuuden kanssa (Leino-Kaukiainen 1999, 67).

Vesiensuojelukomitean suositus vesiensuojeluyhdistysten perustamisesta koski ensimmäisten joukossa myös Vantaanjoen vesistöaluetta. Perusteena tälle oli joen vedenlaatua pilaavien tekijöiden runsaus ja toisaalta korkeat vaatimukset veden puhtaudesta. Vantaanjoen vesistöalueen kuntien ja teollisuuslaitosten edustajat olivat tavanneet Vantaanjoen suojelun tiimoilta jo kesällä 1958 ja todenneet kuntien ja teollisuuslaitosten vapaaehtoisen yhteistyön välttämättömäksi viranomaistoimien ollessa riittämättömiä joen suojelemiseksi. Vesiensuojeluyhdistyksen perustamista varten nimettiin toimikunta, jonka tehtävänä oli sääntöjen pohtiminen uudelle yhdistykselle. Konkreettisiin toimiin asiassa kuitenkin päästiin vasta vuoden 1962 lopulla, kun yhdistyksen perustamista varten perustettiin uusi toimikunta. Pitkän valmistelutyön tuloksena perustettiin lopulta toukokuussa 1963 *Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistys*. Yhdistyksen jäseniksi liittyivät Helsingin, Riihimäen ja Hyvinkään kaupungit, Keravan ja Järvenpään kauppalat, Nurmijärven ja Tuusulan kunnat, Helsingin ja Hyvinkään maalaiskunnat, sekä joukko vesistöalueen yhteisöjä ja teollisuuslaitoksia. (Schönach 2004, 48-49.)

Vesiensuojeluyhdistyksen varhaisessa toiminnassa korostettiin ajan hengen mukaisesti vapaaehtoisen yhteistyön merkitystä vesistöjen suojelussa. Yhdistyksen toimesta pyrittiin muun muassa ratkaisemaan vesistön likaajien ja likaantumisesta kärsineiden tahojen välisiä ristiriitoja sovittelun ja mielipiteisiin vaikuttamisen keinoin. Vuoden 1962 vesilain perusteella vesien likaajat joutuivat kuitenkin hakemaan lupaa jätevesien päästämiseen vesistöihin ja tarkkailemaan luvan saatuaan päästöjä ja niiden vaikutuksia vesistöissä. Jätevesien vaikutusten seurantaa varten kehitettiin hiukan myöhemmin velvoitetarkkailujärjestelmä, jossa vesiensuojeluyhdistyksillä tuli olemaan keskeinen rooli. Siten myös Vantaanjoen vesiensuojeluyhdistyksen toiminta muuttui alkuaikojen sovittelusta ja mielipidevaikuttamisesta myöhemmin viranomaisten vaatiman vesistötarkkailun toteuttamiseen. (Kansanen 1998.)

Vesiensuojeluyhdistyksen perustaminen 1963 ja lisääntynyt kiinnostus Vantaanjoen suojelua kohtaan eivät näkyneet joen tilassa vielä vähään aikaan. 1960-luvulla aloitetut jokiveden fosfori- ja typpipitoisuuksien seurannat osoittavat, että Vantaanjoen vedenlaatu huononi vielä koko 1960-luvun ajan, ja saavutti aallonpohjansa 1960–70-luvun vaihteessa ja 1970-luvun alussa. Tuolloin Helsingin vedensaanti Vantaanjoen vedestä pystyttiin turvaamaan ainoastaan parantuneiden vedenpuhdistusmenetelmien avulla. Useimpiin virkistyskäyttötarkoituksiin joki sen sijaan oli liian saastunut. (Vantaanjoki, 39-40.)

4.4 Vantaanjoen hidas toipuminen

Tiedonsaanti Vantaanjoen tilasta parani 1970-luvun lopulla, kun vesistöalueen kuntien ja teollisuuslaitosten toimesta aloitettiin Vantaanjoen vedenlaadun *yhteistarkkailu*. Yhteistarkkailun perusteina olivat joen kuormittajien lakisääteiset velvoitteet seurata kuormituksen vaikutuksia purkuvesistössä sekä vesistön kunnostukseen ja virkistyskäyttöön liittyvät tavoitteet. Yhteistarkkailun järjestäminen käytännön tasolla annettiin vesiensuojeluyhdistykselle, joka toimii työssään yhdistyksen jäseninä olevien kuntien ja teollisuuslaitosten toimeksiannosta. Yhteistarkkailusta tuli Vantaanjoen vesistön tilan jatkuvaa tarkkailua, jossa seurataan vesiensuojeluyhdistyksen toiminta-alueen jätevedenpuhdistamoiden toimintaa ja niiden päästöjen vaikutuksia vesistöön. Puhdistamoiden toiminnan on täytettävä niille asetetut lupaehdot, ja niitä tarkkaillaan viranomaisten hyväksymän puhdistamokohtaisen ohjelman mukaan. Vesiensuojeluyhdistyksen toimesta tutkitaan myös jätevesien vaikutusta vesistöön vakituisilla havaintopaikoilla veden ravinne- ja happipitoisuuksia mittaamalla. Vuosittain tarkkaillaan kaikkia yhdistyksen toiminta-alueen jokia, vuorovuosittain vesistöalueen jokien eri osia intensiivisemmin kuin toisia. Vedenlaatua koskevien tutkimusten lisäksi tehdään Riistan- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen toimesta kalataloudellisia tutkimuksia ja pohjaeläintutkimuksia pistemäisen kuormituksen vaikutusten selvittämiseksi purkuvesistön pohjaeläimistöön ja kaloihin. (Vantaanjoen vesistön yhteistarkkailu 1996–1999; www.vhvsy.fi.)

Alkaneen yhteistarkkailun myötä 1970-luvun lopussa ja 1980-luvun alussa havaittiin, että Vantaanjoen tila oli vähitellen paranemassa tehostuneiden suojelutoimien myötä. Joen suuosan fosforikuormitus oli vuoteen 1985 mennessä pudonnut neljäsosaan 1960- ja 70-lukujen vaihteen huippuvuosista, ja ammoniumtypen määrät olivat vuosittaisena kuormituksena laskettuna vähentyneet suunnilleen saman verran. Myös veden happitilanne oli parantunut, mutta typpipitoisuuden vähen-

tämisessä ei sen sijaan juurikaan onnistuttu, ja myös veden hygieeninen laatu säilyi erityisesti yläjuoksulla huonona. (Vantaanjoen ja sen sivujokien tilan kehitys 1975–85, 119-124.)

Tärkeimpiä tekijöitä Vantaanjoen osittaisessa elpymisessä 1970-luvulta lähtien olivat Keski-Uudenmaan meriviemärin rakentaminen sekä jokeen laskettavien jätevesien puhdistuksen tehostuminen. Meriviemärin rakentaminen aloitettiin vuonna 1976 Vantaan, Keravan, Järvenpään ja Tuusulan kuntien yhteistyönä, ja se otettiin vaiheittain käyttöön vuoteen 1987 mennessä. Meriviemäriä pitkin Keski-Uudenmaan kuntien jätevedet alettiin johtaa Vantaanjoen ja sen sivujokien sijaan Helsingin Viikin jätevedenpuhdistamon kautta suoraan mereen Helsingin edustalle, ensin Vanhankaupunginlahteen ja myöhemmin 1987 alkaen ulkomeren reunalle Katajaluotoon. (Vantaanjoki, 49-50.)

Vantaanjoen yläjuoksun jätevedet päätyivät meriviemärin käyttöönoton jälkeenkin edelleen Vantaaseen, mutta jätevesien puhdistusteho lisääntyi puhdistamoiden prosessien ja toimintavarmuuden parantumisen myötä. Yläjuoksun jätevesien puhdistusta tehosti myös uusien jätevedenpuhdistamoiden rakentaminen ja vanhojen puhdistamoiden kunnostus. Silloisen Oy Alko Ab:n tehtaat saivat uuden puhdistamon vuonna 1977, Riihimäen puhdistamo uudistettiin vuonna 1983 ja Hyvinkäälle rakennettiin uusi Kaltevan keskuspuhdistamo, jonka ensimmäinen vaihe valmistui vuonna 1984 ja toinen vaihe vuonna 1991. Nurmijärven Klaukkalassa puolestaan otettiin uusi puhdistamo käyttöön vuonna 1985. (Vantaanjoen ja sen sivujokien tilan kehitys 1975–85, 119.)

Jätevedenpuhdistamoilta tulevan pistemäisen kuormituksen vähentäminen kiinnitti huomiota jokeen kohdistuvaan hajakuormitukseen 1980-luvulla. Hajakuormituksesta suurin osa on peräisin maataloudesta ja viemäriverkostoon kuulumattomasta asutuksesta. Maataloudessa kuormitusta aiheuttavat erityisesti pelloilta vesistöön valuvat ravinteet, joiden osuus veden fosfori- ja typpimääristä nousi 1980-luvulla jo kolmasosaan kokonaiskuormituksesta, tehden siten peltoviljelystä joen suurimman kuormittajan. Ravinteiden valumista jokeen pahensi pitkään suojavyöhykkeiden puute peltojen ja joen välistä. Parannusta tilanteeseen on haettu muun muassa viljelymenetelmiä ja lannoitusta kehittämällä sekä lisääntyneellä suojavyöhykkeiden käytöllä. Haja-asutuksen jätevesien kohdalla puolestaan ongelmia tuottavat Vantaanjokeen yleensä pienempiä puroja ja ojia pitkin valuvat puhdistamattomat tai riittämättömästi puhdistetut jätevedet. Haja-asutuksen joelle aiheuttamaa kuormitusta ryhdyttiin pienentämään muun muassa kunnallista viemäriverkostoa laajentamalla ja tiukentamalla verkoston ulkopuolisten kiinteistöjen jätevedenkäsittelyn vaatimuksia. (Vantaanjoen vesistön hajakuormitusselvitys 1986, 162-165.)

Vuonna 1982 Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos aloitti monivuotisen Vantaanjoen vaelluskalatutkimuksen, jonka ensimmäisen vaiheen (1982–1986) tavoitteena oli selvittää onko joen parantunut vedenlaatu riittävä taimenille, joita oli viimeksi uinut Vantaanjoessa 1870-luvulla ennen jokisuun patoamista ja vedenlaadun huomattavaa heikkenemistä. Alustavat tutkimukset lupasivat myönteisiä tuloksia taimenen selviytymisen kannalta, ja ensimmäiset 1800 meritaimenen poikasta istutettiin Vantaanjoen alajuoksulle kesällä 1982. (Vantaanjoki, 42-43.) Onnistuneiden tutkimusten jälkeen voitiin todeta lohikalojen haluavan nousta Vantaanjokeen ja voivan myös elää joen vedessä, mikäli esteet kalojen nousulle poistetaan. Ensimmäinen yritys tässä tehtiin jo vuonna 1986, kun Vantaanjoen suulle Vanhankaupunginkoskeen rakennettiin kalatie. Kömpelöksi osoittautunut ratkaisu päätettiin kuitenkin myöhemmin purkaa ja Vanhankaupunginkoski kunnostaa luonnonmukaiseen tilaan. (Vantaanjoen vesiensuojelua 35 vuotta, 33.) Vaelluskalatutkimuksen toinen vaihe toteutettiin vuosina 1987–1993, ja sen päätavoitteena oli selvittää mahdollisuuksia Vantaanjoen ja sen edustan merialueen virkistyskalastusmahdollisuuksien lisäämiseen (Mikkola & Saura 1994, 6).

1980-luvun loppupuolella Vantaanjoen vedenlaadussa ei tapahtunut suuria parannuksia, vaikka parempaan suuntaan hiljalleen oltiinkin menossa. Jäteveden puhdistus oli parantunut 1970-luvulla aloitetun fosforinpoiston ja 1980-luvun alussa tehostuneen ammoniumtypen hapettamisen jälkeen, mutta tämän jälkeen merkittävää kehitystä ei puhdistustoiminnoissa tapahtunut. Jokivarren suurimmat jätevedenpuhdistamot (Riihimäki, Hyvinkää, Klaukkala) toimivat enimmäkseen hyvin ja varmasti, mutta pienempien puhdistamoiden heikompi toimintavarmuus sekä maatalouden ja hajaasutuksen aiheuttama hajakuormitus säilyivät joen tilaa heikentävinä tekijöinä. Vesistökuormituksen vaihtelu johtui 1980-luvun lopulta alkaen yhä enemmän poikkeuksellisten sääolojen lisääntymisestä. Poikkeuksellisten kylmien tai lämpimien, sekä kuivien tai kosteiden vuodenaikojen lisääntyminen vaikeuttaa puhdistamotoimintaa ääriolosuhteiden lisääntyessä, ja vaikuttaa siten joen kuormituksen lisääntymiseen. (Vantaanjoen vesistön yhteistarkkailu 1986–90, tiivistelmä.)

1990-luvun alussa Vantaanjoen vedenlaatu parani edelleen hiljalleen. Huonokuntoisimpana osana joesta säilyi yläjuoksu, jossa virtaamat ovat pienimmät ja jätevesien johtamisesta aiheutuva kuormitus suurinta. Jokiosuus Riihimäen jätevedenpuhdistamolta Hyvinkään rajalle oli Vantaan pääuoman saastunein osa, ja vedenlaatu säilyi sillä huonona. Hyvinkään pohjoisosista mereen asti tilanne sen sijaan parani vuosikymmenen alussa, ja vesi arvioitiin laadultaan välttäväksi. Suurin muutos yläjuoksulla oli Hyvinkään Hyyppärän vanhan ja tehottoman jätevedenpuhdistamon lakkauttaminen ja Hyvinkään jätevesien keskitetty johtaminen laajennettuun Kaltevan keskuspuhdistamoon, jonka tehokas toiminta auttoi vähentämään jokeen kohdistunutta kuormitusta. Kaikkien joen pääuomaan

vesiä laskevien suurten jätevedenpuhdistamoiden arvioitiin vuosien 1991–1995 Vantaanjoen yhteistarkkailussa toimineen hyvin. Samalla mahdollisuudet parantaa joen kuntoa pistekuormitusta vähentämällä arvioitiin jatkossa melko pieniksi, mikä kohdisti huomiota entisestäänkin vesistön hajakuormitusongelmaan. (Vantaanjoen vesistön yhteistarkkailu 1991–1995. Osa 1: vesistötutkimukset, 2-5, 23.)

Syyskuussa 1995 tapahtui Riihimäen Hackman Havi Oy:n tehtaalla onnettomuus, jonka seurauksena noin 17 000 litraa pesuainetta pääsi jätevesiverkoston kautta Riihimäen jätevedenpuhdistamolle ja sieltä edelleen Vantaanjokeen. Pesuainepäästö aiheutti Riihimäen puhdistamolla nitrifikaation (jäteveden ammoniumtypen hapettaminen) toimintahäiriön, jonka seurauksena jokiveden typpipitoisuudet nousivat erityisesti joen yläjuoksulla. Veden laadun tilapäinen heikkeneminen näkyi silti koko pääuoman osuudella alajuoksulle asti, ja päästö aiheutti Vantaanjoessa kalakuolemia ja joen vaahtoamista Riihimäeltä Helsinkiin asti. Vantaanjoki toipui kuitenkin päästöstä kohtuullisen nopeasti, ja veden laatu palautui lähes normaaliksi lokakuun 1995 alkuun mennessä. (Vantaanjoen vesistön yhteistarkkailu 1991–1995. Osa 1: vesistötutkimukset, 9- 16.)

Havin pesuaineen piti olla ympäristöystävällistä, ja pieninä määrinä se sitä ilmeisesti olikin. Onnettomuudessa tuhoisa vaikutus olikin aineen suurella määrällä, ei niinkään sen myrkyllisyydellä, ja tähän ei ollut riittävästi osattu riskien hallinnassa varautua. Tapaus tuli esiin myös tekemässäni ympäristöviranomaisen haastattelussa:

> ”Vantaanjoki kun vaahtosi merelle asti kuulemma.. Sekin oli jännä kun se oli astianpesuainetta, ihan tiskiainetta.. Välillä ennen kun se tapahtui, niin muistan kun tossa kaupungilla lenteli saippuapallot keskustassa.. Ihmeteltiin että mistä ne tulee, ja sit että: ai taas Havilta oli päässyt joku sinne.. Mut ei sitä silloinkaan puhdistamolla pidetty vaarallisena. Kun se on normaali astianpesuaine, et ei se ole mitään myrkkyä, niin sielläkään ei osattu siihen suhtautua. Välillä siellä ne altaat, vaahtokuplia oli päällä.. Mutta se ei aiheuttanut prosessiin tavallaan hankaluutta, että ne vaan lenteli. --- Havilla ei esim. ollut teollisuusjätevesisopimusta, ei tarvinnut siihen aikaan koska ne ei johtanut mitään myrkkyjä viemäriin.. Se oli niin kuin normaalin asumisjäteveden kaltaista, sitä ei nähty vaarana. Ja sitten kun tulee kerralla tämmöinen hirveän iso määrä mikä tappaa koko putsarin prosessin ja pöpöt sieltä, sen jälkeen on ollut hiukan helpompi keskustella riskeistä.. Että normaaliasioistakin voi tulla, kun ne on isona määränä.” (H3)

1990-luvun loppua leimasi yhä enemmän poikkeavien sääolojen lisääntyminen, jolla oli vaikutuksensa myös Vantaanjoen tilaan. Esimerkiksi vuonna 1999 koettiin poikkeuksellisen paha kevättulva,

jonka seurauksena runsaasti ravinteita huuhtoutui jokeen pelloilta sekä ohi puhdistamoprosessien. Saman vuoden kesä puolestaan oli hyvin kuiva, ja peltojen lannoitukseen käytetystä typestä suuri osa jäi sitoutumatta kasveihin, huuhtoutuen myöhemmin syksyn sateiden mukana pelloilta Vantaanjokea rehevöittämään. Hetkittäisistä ääri-ilmiöistä huolimatta Vantaanjoen tilassa ei tapahtunut suuria muutoksia enää vuosikymmenen lopulla, sillä joki pystyi palautumaan tilapäisistä häiriöistä kohtuullisen nopeasti. Pääuoman vedenlaatu säilyi suurimmaksi osaksi välttävänä, ja bakteeripitoisuuksien suurista vaihteluista huolimatta suurimman osan joesta arvioitiin jälleen olevan uimiseen kelpaavaa laadultaan. (Vantaanjoen vesistön yhteistarkkailu 1996–1999, 5.)

Myös kalat hyötyivät vedenlaadun paranemisesta sekä joen kunnostuksesta. 1980-luvulla alkanut toiminta Vantaanjoen kunnostamiseksi vaelluskaloille sopivaksi jatkui 1990-luvun puolella. Kunnostustoimiin liittyi yleisen vedenlaadun parantamistavoitteiden lisäksi koskien kunnostusta lohikaloille sopiviksi elinympäristöiksi. Tämä on merkinnyt muun muassa koskien kiveämistä uudelleen kivillä, jotka 1800-luvulla puutavaran uittojen lisääntyessä oli talkoovoimin nostettu koskista sivuun. Vantaanjoen pääuoman suurimmat esteet kalojen nousulle jokeen oli 1990-luvun lopussa raivattu pois tieltä, ja suunnitelmat kalojen nousemisen mahdollistamiseksi aivan joen latvoille asti olivat käynnissä. Kunnostusten lopullisena tavoitteena oli palauttaa Vantaanjokeen ilman ulkopuolista apua lisääntyvä meritaimenkanta, ja kannan perustamiseksi istutettiin jokeen suuria määriä meritaimenen poikasia, vuodesta 1998 alkaen jopa 200 000 poikasta vuosittain. (Vantaanjoen vesiensuojelua 35 vuotta, 32-34.)

Vuonna 1997 laadittiin Vantaanjoen kehittämisohjelma, jonka tavoitteena oli lisätä mahdollisuuksia Vantaanjoen vesistön virkistys- ja ulkoilukäytön sekä matkailun edistämiseksi. Kehittämisohjelmassa mainittuja keinoja tähän olivat muun muassa vesiensuojelun, vesistön kunnostamisen ja kalastonhoidon tehostaminen, luonnon monimuotoisuuden lisääminen, rakennettuun ympäristöön ja maisemanhoitoon panostaminen, sekä jokamiehenoikeuksiin liittyvien ulkoilumahdollisuuksien ja nykyisten elinkeinojen toimintamahdollisuuksien turvaaminen. Vuonna 1998 puolestaan aloitettiin *Vantaanjoki-projekti* edistämään Vantaanjoen kehittämisohjelmassa mainittujen hankkeiden toteutumista. Projekti toimi aluksi Uudenmaan liiton alaisuudessa, mutta vuodesta 2001 alkaen Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistys on vastannut projektin etenemisestä. Vantaanjoki-projektin tehtäviä ovat Vantaanjoen kehittämisohjelmassa mainittujen, ja muiden ohjelmaa tukevien hankkeiden edistäminen, rahoitusmahdollisuuksien selvittäminen kotimaasta ja ulkomailta, sekä tiedonkulun parantaminen ja Vantaanjoen vesistön tekeminen tunnetuksi. (www.vhvsy.fi.)

4.5 Viranomaisnäkökulma: Vantaanjoen suojelu ja keskustelu joen tilasta

Tarve suojella Vantaanjokea pahemmalta likaantumiselta syntyi 1950-luvulla ja 1960-luvun alussa, kun saastumisesta tuli uhka joen taloudelliselle hyödyntämiselle (Helsingin vedenotto) ja suunnitellulle virkistyskäytölle. Vantaanjoen tilasta voidaan siis sanoa tulleen ympäristöongelma, johon yhteiskunnan oli pakko reagoida. Mutta kuka tai ketkä määrittelivät Vantaanjoen tilan ongelmaksi ja nostivat sen julkiseen keskusteluun? Haastattelemillani kuntien ympäristöviranomaisilla oli osin erilaiset painotukset siinä kenelle kunnia Vantaanjoen suojelusta kuuluu. Haastateltava 1 korosti vastauksissaan lähinnä vesiensuojelua viranomaistoimintana, jonka tehostajana oli aikanaan uusi vesilaki:

> ”[Jokea on suojeltu] lainsäädännön keinoin, erityisesti 80-luvulla. On se vesilaki tietysti vanhempikin, mutta ehkä siinä on ollut eri näkökulma. Mutta ne on vaikuttaneet nimenomaan ne keinot, viimeisimpiä haja-asutuksen jätevesiin vaikuttava asetus. Se lainsäädäntö alkaa olla aika hyvällä mallilla. Ja sitten se toteuttaminen niin.. Nää isot päästäjät, niitähän on nyt pitempäänkin laitettu kuntoon, puhdistamot ja teollisuuslaitokset, ne alkaa olla suht hyvällä mallilla. --- Isot, keskisuuret ja nyt sitten viimeiseksi nää pienet päästäjät, eli ”pienet ihmiset”, haja-asutuksen jätevedet. Sitten on tukijärjestelmä, jolla on yritetty näitä peltojen suojavyöhykkeitä saada aikaiseksi, se tulee tukijärjestelmän kautta.” (H1)

Toisaalta suojelun alkuun saavana voimana yläjuoksun alueella haastateltava mainitsi osaltaan vapaaehtoisjärjestöt sekä joen kanssa tekemisissä olevat yksittäiset ihmiset. Haastateltava otti vastauksissaan esille muun muassa paikallisen ympäristönsuojeluyhdistyksen, joka on ottanut Vantaanjoen suojelun edistämisen omaksi asiakseen ja tuonut sen tilan osaksi julkista keskustelua. Eroksi joen alajuoksun yhdistysten toimintaan haastateltava näki lähinnä sen, että yläjuoksulla joen suojeluun ei ole lähdetty samalla tavalla ”taistelunäkökulmasta” (H1), vaan joen suojelua on pyritty edistämään enemmänkin yhteistyön kautta ja tuomalla ihmiset joen ääreen erilaisten tapahtumien avulla. Lainsäädännön kehittymisen haastateltava katsoi vaikuttaneen kansalaisaktiivisuuteen joen suojelussa:

> ”Tääkin on mennyt viranomaistoiminnaksi tää vesiensuojelu, virkamiehet hoitaa senkin. Nyt kun on laki saatu aikaiseksi niin onks se näin että ei enää tarvii kampanjoida kauheasti? Et ne ristiriidathan tulee usein kun ei ole lakia. Ja sit kun tulee laki, sitten perustetaan virat ja sitten ne virkamiehet hoitaa hommat.” (H1)

Haastateltava 1 kaipasi yhtäältä enemmän kansalaisaktiivisuutta Vantaanjoen, ja yleensä vesistöjen suojelussa, mutta arveli toisaalta jatkuvasti tiukkenevien lakisääteisten velvoitteiden tekevän siitä ”vähän hassua että kansalaiset rupeis huutamaan asian puolesta, joka on jo menossa siellä” (H1). Haastateltava myös epäili, että ihmiset lähtevät vesien suojelussakin liikkeelle vasta pakon edessä, äkillisen katastrofin herättämänä, kuten viime vuosien Vantaanjokeen liittyvät tapahtumat ja niihin reagointi ovat osoittaneet. Muutoksen tapahtuessa hitaammin asioiden uuteen tilaan totutaan helpommin: ”Totutaan että se on ollut tommonen varmaan aina se joki” (H1).

Haastateltava 2 puolestaan korosti vastauksissaan selvemmin vapaaehtoisten järjestöjen osuutta Vantaanjoen suojelussa:

> ”Nää oli nää hallintoviranomaisen työkalut aika rajalliset [80-luvulla] ja äkkiä, nopeita hommia ei ole pystytty tekemään. --- Minusta, niin kun sanoin, niin aika paljon on pystynyt nämä vapaaehtoisjärjestöt vaikuttamaan siihen, että sitä [Vantaanjokea] ruvettiin tuossa 80- ja 90-lukujen taitteessa niin aktiivisesti kunnostamaan, kalataloudellista kunnostusta tekemään ja siistimään niitä jokeen kaatuneita puita ja näin. Enemmän kunniaa mä annan vapaaehtoisille järjestöille kuin viranomaisille. Ne on ollut primus moottori, ne on potkinut sen homman käyntiin.” (H2)

Kuitenkin haastateltavan 2 mukaan myös alueen kunnat ja yritykset ovat suhtautuneet positiivisesti Vantaanjoen suojeluun, lähinnä rahallisen panostuksen kautta. Varsinaista vastustusta joen suojelutoimet eivät seudulla ole herättäneet, haastateltavan arvion mukaan joen pienestä koosta johtuen:

> ”Vantaanjoen suojeluun, siihen kunnostamiseen, siihen on vähemmän pantu hanttiin. Johtunee siitä kyllä varmaan että sen merkitys tämmöisenä taloudellisesti hyödynnettävänä vesistönä – se olis voimataloutta, tai uittoa, tai jotain tämmöistä – että se olis niin kun ristiriita jonkun taloudellisen intohimomintressin kanssa, niin ei… ei ton kokoisessa joessa ole.” (H2)

Haastateltava 3 puolestaan ei virassaan vähiten aikaa olleena osannut antaa tarkempaa vastausta Vantaanjoen suojelun alkuvaiheista, mutta painotti vesiensuojeluyhdistyksen ja TE-keskuksen roolia Vantaanjoen suojelussa nykyään:

> ”Kyllähän toi suojeluyhdistys on ihan avainasemassa, Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistys, kuka näitä hommia tekee tavallaan. Sit TE-keskus on tietysti näissä kalapuolen kunnostusasioissa se aktiivinen taho.” (H3)

Myös paikallinen luonnonsuojeluyhdistys on haastateltavan mielestä ollut suojelun edistämisessä aktiivinen, samoin omalla tavallaan myös kaupunki:

> ”Toki sitten ihan kaupunkikin on sikäli [aktiivinen] että meillä putsari on saneerattu… Mutta tietysti se tehdään kun lupaviranomainen määrää sen tason mille pitää päästä. Mutta kyllä siinä kuitenkin isot rahat on täytynyt… Viime vuosina meillä on noi saneeraukset tehty. Mutta se on tietysti kuormittaja, et kyllä kaupunki ennen kaikkea kuormittaa, ei se sitä suojele sillä lailla. Tietysti on kaupunki maksanut nää koskikunnostukset, kyllä ne aika paljon maksoi kaupungille, rahoitusosuus oli ihan merkittävä niissä. Sillä lailla ollaan rahoittajana osallistuttu.” (H3)

Maatalouden osalta haastateltava arvioi viljelijöiden osallistuvan joen suojeluun vain sen verran kuin on pakko: ”saavat ympäristötukea ja sen mukaan varmaan toimivat sitten. Jättävät suojakaistat mitä tarvitaan, ei sen enempiä. --- Se on rahasta kyse, ne tekee sen mikä on pakko, mutta ei mitään vapaaehtoista” (H3).

Joen käyttäjäryhmistä aktiivisimpia Vantaanjoen tilan tuomisessa julkiseen keskusteluun ovat haastateltava 3:n mukaan olleet kalastajat:

> ”Kyllä nää kalamiehet on ne aktiivi-ihmiset sitten. Silloin kun on sitten tapahtunut näitä jotain [onnettomuuksia tms.], niin kyllä siinä hirmuinen meteli on ollut aina, ja kaupunki ja tekninen virasto on ollut syytettynä useampaan kertaan vissiin. Että on ollut semmoista ryöpytystä sitten.” (H3)

Vantaanjoesta käytyä keskustelua haastatellut pitivät enimmäkseen vähäisenä silloin kun meneillään ei ole ollut tulvien tai saastumistapauksen aiheuttama poikkeustilanne. Haastateltava 1:n mukaan Vantaanjoen tilasta käydään nykyään keskustelua lähinnä Vantaanjoki-projektin puitteissa, kun taas aikaisemmin ei vastaavaa keskustelufoorumia vielä ollut. Tiedotusvälineissä joki on näkyvissä haastateltavien mukaan lähinnä silloin kun jotain tapahtuu, ja tätä voidaan pitää myös ongelmana:

> ”Se tiedottaminen on ollut aika vähäistä, silloin kun on niin sanottu rauhanaika, mutta sitten kun sattuu jotain, niin silloin kirjoitetaan. Tietysti lehdistö haluaa sitä sensaatiomaista sävyä. Ei ole ollenkaan ongelma saada lehteen silloin juttua, tai silloinhan tulee yhteydenotto sieltä toimittajalta päin. --- Tosi harvoin kirjoitetaan tosiaan rauhan aikana yhtään mitään, et sinne on tavattoman vaikea saada semmoista perustietoa, et aina täytyy olla että on tapahtunut jotain erikoista.” (H1)

Keskustelu on myös haastateltavan mielestä selkeästi muuttunut viime vuosikymmeninä:

> ”70–80-luvulla tosi suuri huoli oli mitä tälle [Vantaanjoelle] pitää tehdä, niin kun oli ympäristönsuojeluasioissa yleensäkin, erityisesti vesikysymyksissä. Huolestuttiin kun siellä joissa nimenomaan.. ne oli pelkkiä likaviemäreitä. Et se asenne niitä jokia kohtaan haluttiin muuttaa. Mutta nyt se on se keskustelu jotenkin hiipunut, että nyt puhutaan tänä päivänä sitten vaan et miten tää ilmastonmuutos ja tämmöiset kysymykset aiheuttaa tulvia ja kuivumista. Onko siihen sitten väsytty, mutta se keskustelu on ihan selvästi muuttunut. Mutta voi olla sekin, että se on hieman kääntynyt parempaan sen laatu niin… Samat ihmiset jotka hirveästi rummutti niin nyt yrittää rauhoittaa sitä, että tilanne ei ole niin vakava. Vaikka itse asiassa ei se tilanne hirveästi ole kyllä parantunut.” (H1)

Haastatellut viranomaiset siis korostivat vastauksissaan yhtäältä viranomaisten toimintaa ja lainsäädännön vaikutusta, toisaalta vapaaehtoisjärjestöjen osuutta Vantaanjoen suojelussa. Aikana, jolloin Vantaanjoki oli saastuneimmillaan, ympäristöviranomaisten virkoja ei vielä ollut olemassakaan, joten vastaukset joen suojelusta painottuivat enemmänkin nykytilanteeseen ja lähimenneisyyteen, jolloin lainsäädäntö oli varsin pitkälle hiottua ja Vantaanjoen tila jo kehittymässä parempaan suuntaan. Viranomaistoiminnan lisäksi vastauksissa tuli esiin kansalaisaktiivisuuden rooli suojelun varhaisempina vuosina, luonnon- ja ympäristönsuojelujärjestöjen sekä muiden yhdistysten huoli Vantaanjoen tilasta, ja joen ongelmien tuominen julkisuuteen oman, ei niinkään konfliktihakuisen, vaan yhteistyötä ja valistusta korostavan toiminnan kautta. Suojelutoimintaa myös helpotti alusta asti se, että siinä ovat olleet mukana alueen kunnat ja elinkeinoelämä, eikä jokeen ole kohdistunut enää viime vuosikymmeninä merkittäviä taloudellisia ristiriitoja joen pienestä koosta ja vähäisestä vesimäärästä johtuen. Jokivarren kaupunkien suhde joen suojeluun on ollut – ja on näillä näkymin jatkossakin – kaksijakoinen, sillä kaupungit toimivat yhtäältä joen kuormittajana jätevesipäästöineen, toisaalta taas joen suojelijoina panostaessaan rahallisesti joen kehittämiseen viihtyisäksi virkistysalueeksi kuntalaisille ja houkuttimeksi oman kunnan ulkopuolelta tuleville virkistyskäyttäjille. Vantaanjoesta käytyä keskustelua viranomaiset puolestaan pitivät normaalioloissa melko vähäisenä, ja ongelmallisena pidettiinkin joen esiintymistä julkisuudessa lähinnä katastrofien yhteydessä keskustelun hiipuessa hiljaisempina aikoina. Samalla keskustelu Vantaanjoen tilasta on myös selvästi muuttunut, sillä laajemmat globaalit ympäristöongelmat ovat korvanneet Vantaanjoen ympäristöä kohtaan tunnetun huolen aiheena.

4.6 Vantaanjoen tila 2000-luvulla

4.6.1 Raportit ja tutkimukset joen tilasta

Tuoreimmat raportit (syksyllä 2005) Vantaanjoen tilasta ovat vuosien 2000–2004 yhteistarkkailusta. Edellisten vuosien tapaan tyypillisiä näille vuosille olivat poikkeavat sääolot ja niistä aiheutuvat suuret virtaamavaihtelut. Kesästä 2002 vuoden 2003 loppuun koettiin poikkeuksellisen kuiva jakso, ja vuodesta 2003 tuli yksi historian kuivimmista Vantaanjoen vesistöalueella. Vuosi 2004 puolestaan jäi Vantaanjoen historiaan aivan päinvastaisista tapahtumista. Tavanomaista pienempien kevättulvien jälkeen joen vedenpinta pysyi sateisen kesäkuun ajan huomattavasti normaalia korkeammalla. Heinäkuun 2004 lopussa koettiin Etelä- ja Keski-Suomessa poikkeuksellisten rankkasateiden aika, ja Vantaanjoen vesistöalueella satoi heinäkuun aikana enemmän kuin kertaakaan havaintoaikana vuodesta 1911 lähtien. Vettä tuli vesistöalueella rankkasateiden seurauksena keskimääräiseen sadantaan verrattuna lähes kolminkertainen määrä, ja sateiden seurauksena Vantaanjoki useine sivujokineen tulvi ensin pelloille, sitten myös kaupunkeihin ja niiden viemäriverkostoihin. Tulvavedet aiheuttivat vahinkoja kiinteistöille kaupunkialueilla erityisesti Riihimäellä ja Vantaalla. Riihimäellä jouduttiin myös laittamaan keittämätön vesijohtovesi käyttökieltoon, kun Riihimäen pohjavedenottamolta oli löytynyt ulosteperäisiä bakteereja. Bakteereiden arveltiin joutuneen veteen Vantaanjoen sivujoesta Herajoesta. (Vantaanjoen yhteistarkkailu 2000–2004.)

Heinäkuun 2004 tulvien mukana jokeen joutui huomattavasti normaalia suurempi määrä ravinteita ja bakteereja, sillä jätevedenpuhdistamoilta jouduttiin juoksuttamaan suuria määriä käsittelemätöntä jätevettä suoraan jokeen puhdistamoiden kapasiteetin ylityttyä. Jokiveden suhteelliset ravinnepitoisuudet eivät silti enimmäkseen nousseet normaalia suuremmiksi, paikoin ne jopa laskivat, sillä myös jäteveden vaikutuksia laimentavaa jokivettä virtasi uomassa normaaliin verrattuna moninkertainen määrä. Joen hygieeninen laatu sen sijaan kärsi bakteeripitoisista jätevesipäästöistä huomattavasti. Lisätuhoja aiheutui, kun sameista tulvavesistä kärsinyt rantakasvillisuus lakastui, ja hajoavat kasvit kuluttivat joesta paikoitellen jopa kaiken hapen. Veden lasku elokuun alussa paljasti ilmeisesti juuri happikadosta johtuneita laajoja kalakuolemia erityisesti yläjuoksun alueella Riihimäellä ja Hyvinkäällä. Hajoavien kasvien ja kuolleiden kalojen aiheuttama haju sai Vantaanjoen äärellä liikkuneet tekemään ilmoituksia hajuhaitoista laajalla alueella yläjuoksulla ja pääuoman läntisten sivujokien alueella. (Vantaanjoen yhteistarkkailu 2000–2004.)

Tulvien ja kuivuuden lisäksi viimeisimmät vuodet Vantaanjoen historiassa ovat sisältäneet myös muita tapahtumia. Esimerkiksi vuonna 2001 Päijänne-tunnelin pohjoisosaa korjattiin, ja pääkaupunkiseutu sai syksyn 2001 ajan raakavetensä jälleen Vantaanjoesta lähes 20 vuoden tauon jälkeen. Vesi joessa saatiin riittämään vedenoton tarpeisiin vesistöalueen järviä säännöstelemällä. Tästä huolimatta voimakkaat virtaamavaihtelut aiheuttivat veden laadussa suuria muutoksia, jotka parantuneiden puhdistustekniikoiden ansiosta saatiin kuitenkin pidettyä hallinnassa, ja jokivedestä valmistettua hyvälaatuista käyttövettä. (Vantaanjoen yhteistarkkailu 2000–2004, 98-99.)

Vantaanjoen suuosan ravinnepitoisuuksissa ei ole 2000-luvulla tapahtunut suuria muutoksia. Pidemmän aikaa jatkunut laskeva kehityssuunta pitoisuuksissa jatkui myös viimeisimpien seurantavuosien aikana, vaikkakin vuosien välinen vaihtelu pitoisuuksissa on viime vuosina ollut sääoloista johtuen suurta. Vuosi 2004 olikin juuri sääolojen takia poikkeus laskevassa kehityksessä, ja ravinnepitoisuudet olivat edellisvuosia korkeammat. Koko joen pääuoman suurimmat fosforipitoisuudet on mitattu Riihimäen Arolamminkoskessa Riihimäen puhdistamon jätevesien purkualueella. Hyvinkäällä erityisesti Kytäjoen sivuhaaran tuoman parempilaatuisen lisäveden ansiosta fosforipitoisuudet laskevat huomattavasti. Typen osalta jätevesien vaikutus näkyy lisääntyneinä typpipitoisuuksina varsinkin Riihimäen ja Hyvinkään alueilla, ja hajakuormituksen vaikutus koko jokialueen typpipitoisuuden nousuna. (Vantaanjoen yhteistarkkailu 2000–2004, 29-31.)

Vuonna 2003 tehtiin Vantaanjoen vesistön alueella normaalin vedenlaatutarkkailun lisäksi hygieniatutkimus, jonka tavoitteena oli selvittää eri lähteistä peräisin olevan bakteerikuorman vaikutusta jokien vedenlaatuun. Jätevedenpuhdistamoiden lisäksi tutkittavana oli haja-asutuksen, karjatalouden ja hulevesien merkitys jokien bakteerikuormitukseen. Tarkkailussa löydettiin uimavesistä ja muista tarkkailupisteistä satunnaisesti taudinaiheuttajabakteereja ja -viruksia. Hygieeniseltä laadultaan heikoin oli Vantaanjoen yläjuoksu, jossa jätevesikuormitus on suurinta, alajuoksulla tilanne sen sijaan oli parempi. Pääosin kuivasta kesästä johtuen bakteeripitoisuudet jäivät koko jokialueella odotettua pienemmiksi, syksyn sateiden myötä pitoisuudet sen sijaan nousivat moninkertaisiksi. (Vantaanjoen yhteistarkkailu. Vedenlaatu ja hygieniatutkimus vuonna 2003.) Suurimmaksi riskiksi joen virkistyskäytön kannalta tutkimuksessa todettiin voimakkaat sateet, joiden seurauksena jokiveden hygieeninen tila huonontuu voimakkaasti rannoilta tulevan valuman ja puhdistamoiden ohijuoksutusten vuoksi (Vantaanjoen yhteistarkkailu 2000–2004, 93).

Aikaisempien vuosien kalataloudelliset kunnostukset Vantaanjoen vesistöalueella jatkuivat 2000-luvulle tultaessa. Kunnostusten avulla on pyritty lisäämään vaelluskalakannan liikkumista joessa mahdollisimman pitkälle yläjuoksulle asti nousuesteitä poistamalla, ja niihin on liittynyt koskien ja purojen kunnostusta kalojen lisääntymispaikoiksi. Vuosina 2001–2003 kunnostettiin Vantaanjoen yläosa lähinnä Riihimäen alueella, ja vuonna 2004 Keravanjoen yläosa Hyvinkäällä. Kunnostusten vaikutuksesta olosuhteet Vantaanjoen yläosassa ovat muuttuneet, mikä on saattanut vaikuttaa myös jokiveden kiintoaine- ja ravinnepitoisuuksiin. (Vantaanjoen yhteistarkkailu 2000–2004, 30, 99-100.)

Kesällä 2004 Vantaanjoen koskista löytyi Euroopassa erittäin harvinaista vuollejokisimpukkaa. Simpukkalöydöistä johtuen Euroopan komissio pyysi Suomea täydentämään Natura 2000 -verkostoehdotustaan Vantaanjoen osalta Helsingin Vanhankaupunginlahdelta Hyvinkäälle Kytäjoen risteyskohtaan asti (AP 7.9.2004). Naturaan liitettävä alue jää kuitenkin hiukan aiottua lyhyemmäksi, sillä Valtioneuvoston päätöksellä Vantaanjoen pääuomaa liitetään 68 kilometrin matkalta Natura-verkostoon, Helsingistä Hyvinkään Kaltevan kylään, muutama kilometri Kytäjoen risteyksen alapuolelle. Helsingin ja Vantaan kaupungit ovat valittaneet Natura-päätöksestä muun muassa kaavoitukseen liittyvien ongelmien takia. Vantaanjoen liittäminen Naturaan merkitsee lähinnä sitä, että joki on otettava joen tilaan mahdollisesti vaikuttavissa uusissa hankkeissa huomioon, eivätkä hankkeet saa huonontaa vedenlaatua entisestään. (AP 20.9.2005.)

4.6.2 Viranomaisnäkemyksiä Vantaanjoen nykyongelmista ja joen merkityksestä

Haastattelemani kolme yläjuoksun kuntien (nykyistä tai entistä) ympäristöviranomaista olivat varsin samoilla linjoilla Vantaanjoen suurimpia nykyongelmia listatessaan. Kaikki haastateltavat nimesivät joen pahimmiksi nykyongelmiksi viemäröimättömän haja-asutuksen ja maataloudesta aiheutuvan kuormituksen. Näidenkin osalta tilanteen arveltiin olevan menossa hiljalleen parempaan suuntaan, lähinnä lainsäädännön tiukentumisen (haja-asutuksen jätevedet) sekä ympäristötukijärjestelmän käyttöönoton (maatalous) ansiosta. Jatkossa painetta Vantaanjoen tilan parantamiseen ja hajakuormituksen vähentämiseen arveltiin tulevan lähinnä juuri EU:n suunnasta.

Jätevesien osalta tilanne nähtiin aikaisempaa parempana, mutta silti ongelmana erityisesti Riihimäellä, jossa joen virtaama on hyvin pieni, ja jokeen lasketaan tulevaisuudessa paitsi Riihimäen myös Lopen ja Hausjärven jätevedet. Haastatelluista viranomaisista kaksi mainitsi juuri tämän ongelmana ja selkeänä heikennyksenä joen tilaa ajatellen:

> ”Nythän meille tulee, et se ongelma tietysti et meille tulee Lopen ja jatkossa Hausjärven jätevedet kanssa osin. Toiselta vesistöalueelta johdetaan tänne pieneen puroon, niin onhan se ihan hölmöä. Mutta siihenkin on luvat olemassa ja näin että… Se on tätä keskittämistä.” (H3)

> ”Se mikä on ollut tässä ehkä yksi huonoimmista [muutoksista], on että nää Lopen jätevedet ohjattiin tonne Riihimäelle, Riihimäen putsariin ja sitten saneerattiin… No, sitä kauttahan sitten kyllä puhdistu sieltä toisesta. --- Parannus siellä, huononnus Vantaanjoella.” (H1)

Muita haastatteluissa esille tulleita nykyongelmia olivat suuret vaihtelut joen tilassa kuivuuden ja tulvien vuoksi sekä erään haastatellun mukaan ihmisten vaikeus ymmärtää joen nykyisiä ongelmia. Aikaisemmin joen ”likaisuus” oli helpommin havaittavissa kuin nyt, sillä joen tilaan vaikuttavat liukoiset aineet eivät ole samalla tavalla näkyvissä kuin kiinteä jäte tai muut näkyvät epäpuhtaudet. Uhkana nykyongelmien suhteen on ”et ne vaan unohtuu kun ei niitä näe, ei niitä haista eikä maista. Ja sit ihmiset tottuu siihen, et toi joki on tommonen, kun ei ne tiedä mitä se on ollut joskus kauan sitten.” (H1.)

Myös vuoden 2004 tulvista oli haastatteluissa puhetta. Haastateltavat eivät halunneet laittaa tulvia ja niistä aiheutuneita vahinkoja ihmisille Vantaanjoen syyksi. Esimerkiksi viemäreiden tulvimisen koteihin mahdollistivat lähinnä viemäriverkoston puutteet, kuten sekaviemäröinti, jonka johdosta sadevedet sekoittuivat viemäreissä asutuksen jätevesiin ja aiheuttivat viemäriverkoston ylikuormituksen sekä jätevesien tulvimisen koteihin. Eräs haastatelluista ympäristöviranomaisista mainitsi tulvista keskustellessa juuri tämän seikan:

> ”Siinä tulvassa se johtui suurelta osalta meidän verkoston puutteista, että ei se niin kun.. et jotenkin se ajatus et se on Vantaanjoen syy, niin eihän se niin ole. Meillä kun on tätä yksöisviemäröintiä paljon, et menee samaa putkea sadevedet ja jätevedet. Voi arvata että sateella putki täyttyy eikä vedä enää, ja sit alkaa nousta toisesta päästä.” (H3)

Keräämäni haastatteluaineiston kenties mielenkiintoisinta antia olivat viranomaisten näkemykset Vantaanjoen merkityksestä joen yläjuoksun kunnille ja niiden asukkaille. Yleinen esiin tullut näkemys haastatteluissa oli, että Vantaanjoen merkitys ja arvostus on viimeisten vuosikymmenien aikana kasvanut huomattavasti verrattuna joen alennustilaan saasteiden täyttämänä likaviemärinä. Tässä joen puhdistumisella ja lisääntyneillä virkistyskäyttömahdollisuuksilla on ollut oma tärkeä roolinsa. Vantaanjoen viihtyisyyden lisäämiseen on panostettu muun muassa kalastuskunnostuksien ja joki-

varteen rakennettujen luontopolkujen avulla. Muutoksen taustalla haastateltavat arvioivat olevan myös laajemman ympäristötietoisuuden ja -asenteiden muutoksen:

> ”Nykypäivänä [joesta] pidetään huolta ja ton pienen joen arvo nähdään. Paljon työtä ja paljon rahaa siihen on käytetty. --- Kai se on jotenkin näihin ympäristöasioihin asenteet tonakin aikana, onhan ne muuttunut.. Et ennen se oli semmoinen välttämätön paha, mutta kyllä se nyt ymmärretään. --- Se on semmoista yleistä ehkä tietoisuuden lisääntymistä ja se sit heijastuu myös Vantaanjokeen.” (H3)

Vantaanjoen käyttö on myös joen pieni koko huomioiden erään haastateltavan mielestä yllättävänkin monipuolista:

> ”Mä itse olen lapsuuteni viettänyt **joen** varrella, eli Kemijoen varrella, joka minusta on **joki**. Sit mä opiskeluajan olin Turussa yhden **ojan**, jota kutsutaan Aurajoeksi – ja työskentelin Vantaan-**ojan**, jota kutsutaan joeksi – varrella, niin mä jotenkin en osannut mieltää että kuinka paljon Vantaanjokea kuitenkin käytetään. Siellä ensinnäkin kalastetaan, yllättävän paljon, vaikka se ehkä se saalis oli silloin ’80-luvun puolestavälistä ’90-luvun puoleenväliin vielä vähän rajallista, mutta yllättävän paljon siellä on kalastusta. Sitten sitä melontaa, sitä käytetään tietyin paikoin uimapaikkana.. Vaikka tuntuisi, ettei se kovin kaksista se vesi ole, mutta.. Hyvinkään alapuolella sanotaan, että eihän siellä kuivana kautena virtaa muuta kun puhdistettua jätevettä. --- Mutta kalastus ja melonta, ja tämmöinen liikkuminen, sitä on yllättävän paljon. Minut todella yllätti se, että sitä on kohtuullisen paljon.” (H2)

Sama haastateltava myös arveli, että joella on erityisesti merkitystä alueella, jossa vesistöjä ei ole paljon. Ainoana lähellä kaupunkia olevana vesistönä Vantaanjoki on esimerkiksi Hyvinkäällä tärkeä ”henkireikä”, jonka rannoilla kuljetaan virkistäytymässä (H2).

Vaikka joen käyttö haastatteluissa arvioitiinkin yllättävän suureksi, toivat haastateltavat toisaalta myös esiin näkemyksensä joen mahdollisuuksien rajoituksista. Joen merkitystä ei lisääntyvästä virkistyskäytöstä huolimatta pidetty liioitellun suurena nykyään, johtuen lähinnä juuri sen pienestä koosta yläjuoksulla. Tähän viittasivat puheet ”Vantaan-ojasta” (H2), samoin kommentti joen ”huomaamattomuudesta”:

> ”Se on vaan enempi tommonen, joku joka ei edes näy kunnolla maisemassa. Sitähän ei edes näe. Virtaavat kohdat on ne, jotka on ehkä virkistyksen kannalta kaikkein tärkeimpiä joen osasia. Mutta sitten semmoinen kohta, joka virtaa hitaasti keskellä peltoja, niin luulen, ettei ihmisen näkökulmasta ole kovin merkityksellinen. --- Se on niin pieni se uoma, sen merkitys sitä kaut-

> takin vähän vähäisempi, kun jos mennään alajuoksulle, jossa virtaama on sitten suurempi.” (H1)

Myös joen menneisyyden huono maine ja vielä lähimenneisyydessäkin tapahtuneet onnettomuudet ym. saastumistapaukset vaikuttavat haastateltavien mukaan siihen, miten jokeen suhtaudutaan. Kun esimerkiksi ohijuoksutuksia jätevedenpuhdistamoilta tapahtuu, ”niin ihmiset on varovaisia sen jälkeen hyvin pitkään. --- Ne varoo menemästä sitten sinne lähelle koska se hajukin on aika melkoinen. Hajuaisti on ihmisellä tosi voimakas, se on se mihin reagoidaan.” (H1.) Puhdistuksen tehostumisesta huolimatta tosiasia on, että jokeen lasketaan edelleen yläjuoksulla suuret määrät (käsiteltyjä) jätevesiä, ja tämä rajoittaa joen käyttömahdollisuuksia sekä aiheuttaa ristiriitoja kaikkien muiden joen käyttömuotojen kanssa. Toisaalta vaihtoehtoja nykytilanteelle ei myöskään ole nähtävissä:

> ”Siihen joudutaan nää jätevedet purkamaan, kun ei ole mitään muuta paikkaa. Ei ole vielä sitä meriviemäriä, enkä tiedä tuleeko sellaisia koskaan. Ei varmaankaan. Samalla lailla muut kaupungit johtaa jätevetensä. Mutta tietysti jo tämmöinen että joudutaan sitä [Vantaanjokea] käyttämään jäteveden johtamispaikkana, niin se on sitten ristiriidassa kaiken muun, näiden suojelutavoitteiden ja käyttötavoitteiden kanssa. Mut se on semmoinen pakollinen tilanne, mille ei varmaan mahda mitään.” (H3)

Mielenkiintoinen haastatteluissa esiin tullut seikka oli myös erään haastateltavan kritiikki siitä, että Vantaanjokea ei oikeasti arvosteta ja keskustella sen mahdollisuuksista paitsi ihmisen myös luonnon kannalta. Haastateltava arvioi samalla kalastuksen saaneen ylikorostuneen aseman joen käytössä ja kunnostuksessa:

> ”Sille [Vantaanjoelle]ei anneta arvoa, vaan käytetään tätä jokea ja tätä vesistöä tämmöisenä istutuskalojen kasvatusaltaana. Siihen se on jäänyt, se ei kiinnosta ketään muuta kun virkistyskalastajia niin paljon.” (H1)

Vantaanjoen koon ja vedenlaadun tuomista rajoituksista huolimatta vesistön arveltiin olevan tärkeä yläjuoksun kaupungeille jatkossakin. Haastateltava 2 arveli joen arvon kasvavan jatkossa entisestään, ja paineen sen entistä tehokkaampaan suojeluun tulevan ”tuolta EU:n suunnasta” (H2). Jokeen myös suhtaudutaan viranomaisten mukaan yläjuoksun kaupunkien taholta ”vakavasti”, ja se otetaan nykyään entistä paremmin huomioon muun muassa rakentamisessa. Joen ympärille tullaan jättämään suojakaistoja uusia asuinalueita suunniteltaessa, ja kaupungit pyrkivät omalta osaltaan vaikuttamaan myös suojakaistojen yleistymiseen maataloudessa. Vantaanjoesta toivotaan myös uutta vetovoimatekijää Hyvinkään ja Riihimäen kaupungeille:

> ”Kaupungin vastuu ympäristöstä on vuosikymmenten saatossa koko ajan kasvanut, sen merkitys kuntalaisille ja kaupungille, että meillä tuo Vantaanjoki, meidän ainoa lähivesistö, olisi kohtuullisen hyvässä kunnossa. Se vaikuttaa kaupungin vetovoimaan: siihen panostetaan enemmän, jotta kaupunki olisi vetovoimaisempi.” (H2)

4.7 Yhteenveto Vantaanjoen muutoksesta

Vantaanjoki on nähnyt historiansa aikana monenlaista toimintaa ympärillään. Joki muuttui ajan myötä esihistorian kalastuspaikasta ja kulkuväylästä taloudellisesti merkittäväksi vesistöksi, jota käytettiin muun muassa puutavaran uittoihin, myllyjen ja sahojen pyörittämiseen, vedenottoon ja sähköntuotantoon. Yhteiskunnan ja teknologian muutos kuitenkin syrjäyttivät Vantaanjoen sen entisestä asemasta, ja muuhun hyötykäyttöön yhä vähäisemmin kelpaavaa jokea alettiin 1900-luvulla käyttää lähinnä kasvavan asutuksen ja teollisuuden jätevesiviemärinä. Herääminen joen tilan muutokseen ja menetettyihin mahdollisuuksiin vuosisadan puolivälin jälkeen kuitenkin muuttivat suunnan Vantaanjoen kehityksessä, ja suojelutoimien myötä parantunut vedenlaatu on paitsi tehnyt joesta paremman elinympäristön kasveille ja eläimille myös lisännyt joen käyttömahdollisuuksia ihmisille esimerkiksi lisääntyneen virkistystoiminnan myötä. 2000-luvun alussa Vantaanjoessa on jälleen uimiseen kelpaavia rantoja perinteisillä uimapaikoilla, hankkeet joessa lisääntyvän meritaimenkannan palauttamiseksi ovat meneillään, ja jokea ja sen varsia on kunnostettu paremmin muun muassa melontaan ja retkeilyyn sopiviksi (kuva 2).

Vantaanjoen kunnon parantaminen on tullut tärkeäksi paitsi sen tarjoamien luonnonarvojen ja virkistysmahdollisuuksien takia myös taloudelliselta näkökannalta. Vesistön virkistyskäyttö, ja sen mahdollisesti jatkossa mukanaan tuoma kasvava matkailu- ja yritystoiminta uusine työpaikkoineen, nähdään jo taloudellisestikin merkittävänä jokivarren kunnissa (Kangas 1998, 28-31). Siltä osin myös Vantaanjoen taloudellinen merkitys voi olla taas kasvussa, ja toisin kuin aikaisemmin, joen tilan paraneminen on nykytilanteessa Vantaanjokeen liittyvän taloudellisen toiminnan perusedellytys. Virkistysmahdollisuuksien kasvun positiivisten vaikutusten lisäksi huomattava on kuitenkin myös, että liiallinen tai huonosti ohjattu ja valvottu virkistyskäyttö voi kuluttaa pahoin Vantaanjoen rantojen ympäristöä. Haasteena tältä osin on lisääntyvän käytön ohjaaminen oikealla tavalla Vantaanjoen luonnonympäristölle aiheutuvien haittojen minimoimiseksi sekä Vantaanjoen varsilla liik-

kuvien ihmisten asenteiden muokkaus joen luonnonarvoja paremmin kunnioittavaan suuntaan (Vantaanjoki, 90).

KUVA 2. Suosittu kalastus- ja retkeilypaikka Vantaanjoen yläjuoksulla Hyvinkään Vatvuorten kohdalla syksyllä 2005. (kuva: tekijä)

5. Vantaanjoki-uutisointi sanomalehdissä 1945–2005

5.1 Uutisoinnin yleiskuvaus

1945–1963

Tutkituista lehdistä Riihimäen Sanomat ilmestyi vuonna 1945 kolmena päivänä viikossa, ja se oli edelleen ainakin nimensä perusteella Etelä-Hämeen ja Pohjois-Uudenmaan yhteinen lehti, vaikka Hyvinkäällä oli ollut oma lehtensä tuossa vaiheessa jo kauan. Hyvinkään Sanomat puolestaan ilmestyi kyseisenä aikana ainoastaan kaksi kertaa viikossa. Lehtien sivumäärä oli vielä tuohon aikaan vaatimaton, sillä sekä Riihimäen Sanomissa että Hyvinkään Sanomissa oli yleensä vain neljä sivua. Lehtijutut olivat enimmäkseen pieniä ja varsin merkittävästi nykyuutisoinnista poikkeavia. Toinen maailmansota raivosi alkuvuodesta edelleen Euroopassa ja Aasiassa, ja kotimaassa yritettiin Lapin sodan yhä jatkuessa päästä jälleenrakennuksen alkuun ja saada elämä normaalitilaan sodan jäljiltä. Nämä aiheet saivat ohuissa ja harvoin ilmestyvissä lehdissä eniten palstatilaa. Paikalliset tapahtumat kuitattiin yleensä lehdissä hyvin lyhyesti muutamalla lauseella, ja enemmän palstatilaa veivätkin erilaiset ilmoitukset ja kuulutukset kuin varsinaiset uutiset. Paikallislehtien uutisointi keskittyi vuonna 1945 hyvin vähän ympäristöasioihin, ja Vantaanjoki mainittiin lehtiuutisissa vuoden aikana ainoastaan muutaman kerran.

Lehdissä oltiin vuonna 1945 Vantaanjoen osalta kiinnostuneita lähinnä jokiuoman yläosan perkauksen tuomista taloudellisista hyödyistä. Perkauksen laskettiin vedenpinnan alenemisen myötä tuovan satojen hehtaarien kokoisen hyötyalueen tehokkaampaan käyttöön muun muassa viljelyä, rakentamista ja metsätaloutta varten. Myös Vantaan sivuhaaran Palojoen yläjuoksua perattiin samoihin aikoihin, ja Hyvinkään kauppalan puhtaanapitolaitoksen oli jätevesien johtajana osallistuttava perkauksen kustannuksiin. Helsingin vedensaanti aiheutti ongelmia jo samana vuonna, ja vedenhankinta nousi uutisotsikoihin, kun Vantaanjokeen suunniteltiin varavesijohtoa Hiidenvedestä vedensaannin riittävyyden turvaamiseksi. Vantaanjoessa (ja sivujoki Kytäjoessa) myös uitiin yläjuoksulla edelleen vuonna 1945. Tästä kertoivat omalla synkällä tavallaan useat lehdissä esiintyneet uutiset

hukkumistapauksista Hyvinkäällä ja Riihimäellä. Myöhempinä vuosikymmeninä hukkumistapauksia Vantaassa ei enää juurikaan ollut, mikä osaltaan kertoo vesistön tilan ja käytön muutoksista.

Vuonna 1959 Riihimäen Sanomat ilmestyi kolmena päivänä viikossa, Hyvinkään Sanomat kahtena. Lehtien sivumäärä ei ollut vuodesta 1945 kasvanut, sillä molemmat lehdet olivat edelleen nelisivuisia. Lehtien uutisointi sen sijaan oli edelliseen tutkimusvuoteen 12 vuotta aikaisemmin verrattuna varsin toisenlaista yhteiskunnallisten olojen vakiinnuttua. Paikalliset aiheet saivat samalla selkeästi enemmän tilaa lehdissä, ja erityisesti molemmissa lehdissä pohdiskeltiin Hyvinkään ja Riihimäen kauppaloiden muuttumista kaupungeiksi vuoden 1960 alusta lähtien. Ympäristöasioita ei edelleenkään kovin paljon lehdistä löytynyt, mutta jonkin verran käsiteltiin jo luonnon- ja erityisesti vesiensuojelua yleensä.

Vantaanjoki pääsi otsikoihin vuonna 1959 lähinnä Helsingin vedensaannin myötä. Vuoden suurin jokea koskenut uutinen paikallislehdissä oli Vantaan veden fenolipitoisuus, josta helsinkiläiset joutuivat kärsimään juomaveden makuhaittoina. Yläjuoksun kuntia, ja erityisesti Hyvinkäätä, fenolitapaus kosketti siitä seuranneiden käräjien takia. Fenolien löytyminen jokivedestä herätti suurta huomiota sen vesihuollolle aiheuttamien ongelmien takia, ja siitä seurannut poliisitutkinta johti syytetoimiin kuntia ja teollisuuslaitoksia vastaan. Fenolipäästöjä käsiteltiin lehdissä useita kertoja, mutta loppujen lopuksi saastumistapaus sai joen historian myöhäisempiin tapahtumiin verrattuna hyvinkin vähän palstatilaa. Huolta aiheutti fenolien lisäksi jälleen myös veden riittävyys Vantaanjoessa Helsingin vedensaannin kannalta, ja kuivuus pakotti Helsingin vesilaitoksen yläjuoksun järvien säännöstelyyn Helsingin käyttöveden riittävyyden turvaamiseksi. Kesän 1959 leväongelmaa ei sen sijaan yläjuoksun paikallislehdissä mainittu kertaakaan, lähinnä ilmeisesti juuri siksi että se kosketti vain joen alajuoksua ja erityisesti Helsinkiä. Vuonna 1959 lehdissä uutisoitiin lisäksi Vantaan tulvia, jotka peittivät alleen jokivarren läheisiä peltoja ja teitä, sekä kerrottiin joen perkauksesta vesiväylän kunnossapitoa varten nimenomaan perustetun Vantaan yläjuoksun perkausyhtiön toimesta. Oma kiinnostava yksityiskohtansa oli maininta uittojen jäämisestä historiaan Vantaanjoessa. Lehden mukaan ”tukkilaisromantiikka Etelä-Suomen jokilinjoilla näyttää olevan taakse jäänyttä elämää” (HySa 30.4.1959). Syyksi uittojen loppumiseen kerrottiin autokuljetuksen yleistyminen.

Vuonna 1963 sekä Hyvinkäästä että Riihimäestä oli tullut kaupunkeja, ja sillä oli muutoksia myös alueen sanomalehtiin. Riihimäen Sanomat muuttui pelkästään Riihimäen talousalueen paikallislehdeksi, mutta ilmestyi aikaisempien vuosien tapaan kolmesti viikossa. Hyvinkään Sanomat ilmestyi vuoden 1963 alussa niin ikään kolmesti viikossa, loppuvuodesta neljä kertaa viikossa. Lehtien si-

vumäärä oli edellisistä tutkimusvuosista hieman kasvanut, sillä Riihimäen Sanomissa oli viikolla yleensä neljä sivua (lauantain numerossa kahdeksan), ja Hyvinkään Sanomissa sivuja oli kuusi. Näistä tosin vähintään yksi sivu oli yleensä varattu pelkästään mainoksia varten.

Lehtien uutisointi yleisesti ei ollut edellisestä tutkimusvuodesta juurikaan muuttunut. Vuosi 1963 oli Vantaanjokea koskevalta uutisoinniltaan varsin köyhä, vaikka kyse oli joen tulevaisuuden kannalta erittäin tärkeästä vuodesta; keväällä 1963 nimittäin perustettiin Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistys. Suojelutyön aloittaminen ei kuitenkaan kiinnostanut lehdistöä yhtä paljon kuin saastumistapaukset. Sekä Hyvinkään että Riihimäen lehdissä julkaistiin aiheeseen liittyen koko vuoden aikana vain kaksi lehtijuttua, joissa yhdistyksen toiminnan kerrottiin päässeen käyntiin, ja sen tärkeimmäksi tehtäväksi määriteltiin yhdistyksen toimialueen vesiä koskevan aineiston kerääminen. Kiinnostavaa vuoden uutisoinnissa oli, että jo 1963 suunniteltiin lehtiuutisten perusteella mittavia taimenistutuksia Vantaanjokeen, vaikka joen kunto vielä vuosien ajan edelleen jatkuvasti heikkeni. Kansainvälinen huoli Itämeren lohi- ja taimenkantojen säilyttämisestä johti Suomessakin tutkimuksiin perinteisten lohijokien palauttamisesta entiseen kuntoonsa. Merkittävimpiä istutuksia tutkimusten mukaan kaipasivat Vantaanjoki ja Karjaanjoki. Näiden aiheiden lisäksi Vantaanjoki nousi vuonna 1963 otsikoihin jälleen Helsingin vesikysymyksen myötä. Mahdollisiksi vedenlähteiksi tutkituista järvistä ja joista se osoittautui veden laadun ja määrän osalta heikoimmaksi vaihtoehdoksi, ja suunnitelmia Päijänteen veden johtamiseksi Helsinkiin ja lähiseuduille jatkettiin.

Uutisointia 1945–1963 tutkiessani tarkastelin myös Vantaanjokea koskevien lehtijuttujen rakennetta ja sen muutosta. Kiinnitin tässä työssä huomiota erityisesti lehtiuutisten otsikointiin, kokoon ja sijaintiin. Suhosen (1994) mukaan tekstianalyysin rajaaminen jopa pelkästään otsikoihin on laajan lehtiaineiston ollessa kyseessä mahdollista, sillä otsikoiden muodosta ja sisällöstä on luettavissa suuri osa lehtijutun keskeisistä viesteistä. Samoin tekstin koko ja sijainti kertovat siitä millaisen painoarvon lehti antaa jutulle ja sen aiheelle, ja millaista asemaa ja merkitystä aiheelle lehti lukijoiden agendassa ehdottaa. (Suhonen 1994, 73.) Hyvinkään Sanomien ja Riihimäen Sanomien otsikointi 1945–1963 noudatti Vantaanjoen suhteen varsin neutraalia linjaa, ja mitään sensaationhakua ei ainakaan jokea koskevissa otsikoissa ollut havaittavissa. Useimmat otsikot olivat melko mielikuvituksettomia tiivistelmiä uutisten tärkeimmästä sisällöstä, ja otsikot olivat myös kooltaan varsin pieniä. Otsikoiltaan näkyvimmät Vantaa-uutiset olivat Riihimäen Sanomien etusivulla sijainneet jutut Vantaanjoen saastumisesta (1959), tarpeesta palauttaa Vantaanjokeen ja muihin Etelä-Suomen entisiin lohijokiin niistä hävinnyt lohikanta istutuksilla (1963), sekä uutinen vesiensuojeluyhdistyksen perustamisesta (1963). Näistä varsinkin joen saastumisuutiselle sekä toisaalta tilanteen parane-

mista ennakoivalle vesiensuojeluyhdistyksen perustamiselle oli selkeästi haluttu antaa merkittävä paikka lehden uutisoinnissa.

Muutamia näkyvämpiä juttuja lukuun ottamatta vuosina 1945 ja 1959 oli havaittavissa Vantaanjokea koskevien lehtijuttujen ”piilottaminen” varsin näkymättömiin paikkoihin lehden sisäsivuilla sekä juttujen pieni koko. Etusivun aiheeksi Vantaa ei päässyt vuonna 1945 kertaakaan, vuonna 1959 kerran jätevesien vaikutuksesta kertovalla jutulla. Vuonna 1963 paikka etusivulle aukesi pari kertaa, ja vaikka jokea koskeva uutisointi oli kyseisenä vuonna varsin harvinaista, juttujen koko kasvoi edellisistä vuosista jonkin verran. Juttujen koon kasvun voidaan kenties kuitenkin katsoa johtuvan myös lehtien yleisestä juttukoon kasvusta ja sivumäärän lisääntymisestä. Päätyminen 1963 ensi kertaa tutkituista vuosista pääkirjoituksen aiheeksi otsikolla ”Vesikysymyksiä” sen sijaan voi jo kertoa jotain Vantaanjoen huomioarvon kasvamisesta. Vantaanjokea koskevien lehtijuttujen tyyppejä tarkastellessa on huomattavaa tutkittujen vuosien osalta myös se, että suoraan Vantaanjokeen liittyviä mielipidekirjoituksia ei vuosina 1945, 1959 ja 1963 ollut lehdissä yhtään kappaletta, vaikka aiheita kansalaismielipiteen esittämiseen olisi varsinkin vuosina 1959 (leväongelma, fenolikriisi) ja 1963 (vesiensuojeluyhdistyksen perustaminen) ollut.

1972

Vuodelta 1972 mukana tutkimuksessa on ainoastaan Hyvinkään Sanomat, joka tuossa vaiheessa oli jo viisi kertaa viikossa ilmestyvä Hyvinkään paikallislehti. Sivumäärä oli myös hiukan kasvanut vuodesta 1963, sillä sivuja lehdessä oli keskimäärin noin kahdeksan, joista tosin muu kuin varsinainen uutisointi (mainokset, ilmoitukset, tv- ja radio-ohjelmat ym.) veivät keskimäärin pari sivua. Ilmestymistiheyden ja sivumäärän kasvaessa myös aiheita oli aikaisempiin vuosiin verrattuna enemmän. Samalla ympäristöaiheinen uutisointi oli lisääntynyt, ja huomiota kiinnitettiin erityisesti vesistöjen saastumiseen ja suojeluun. Sama kehitys näkyi myös Vantaanjoki-uutisoinnissa, joka kasvoi edellisistä tutkimusvuosista.

Vuonna 1972 Vantaanjoki oli kenties historiansa pahimmassa alennustilassa. Suojelutoimien tarve oli kyllä havaittu, olihan Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistyksen perustamisestakin jo lähemmäs kymmenen vuotta, mutta konkreettiset parannukset joen tilassa antoivat vielä odottaa itseään. Näyttävimmät uutisotsikot syntyivät vuoden aikana Vantaaseen ja sen yläjuoksun

sivujokiin tapahtuneista öljyvuodoista. Saasteen lisäksi myös suojelu sai kuitenkin ajoittain oman osuutensa uutisoinnissa. Vesiensuojeluyhdistyksen toimet ylittivät uutiskynnyksen useamman kerran vuoden aikana, ja vesien saastuminen toi vaatimuksia myös suojelun aloittamisesta. Helsingin vedensaanti Vantaanjoesta ei vuonna 1972 enää ollut yhtä polttava ongelma kuin aikaisempina tutkimusvuosina, vaan asiasta mainittiin vain silloin kun yläjuoksulla pääsi epäpuhtauksia jokeen vedenhankintaa vaarantamaan. Tähän vaikutti ilmeisesti lähinnä se, että apu vesiongelmaan oli jo tulossa: Päijänne-tunnelin rakennustyöt aloitettiin loppuvuodesta 1972, ja sitä toteuttavaan osakeyhtiöön liittyi Helsinki useimpine lähikuntineen.

Vuoden 1972 Vantaanjokea koskevaa otsikointia ja lehtijuttuja tarkastellessa ero aikaisempiin vuosiin on melko selvä. Vantaanjokea uutisoitiin 1972 paitsi enemmän myös pidemmin ja näkyvämmin. Etusivun uutiseksi joki ei tosin päässyt kertaakaan, ja pääkirjoituksen aiheeksikin vain kerran öljyvuotojen yhteydessä, mutta muiden uutisjuttujen ja mielipidekirjoitusten osalta Vantaa oli varsin näkyvästi esillä vuoden mittaan. Uutta olivat myös lehdessä julkaistut kuvat Vantaanjoesta, vaikka niitä ei vielä tuossa vaiheessa montaa vuoden aikana ollutkaan: yksi pienempi pääkirjoituksen kuvituksena ja kaksi isompaa muussa yhteydessä. Kuvat olivat kuitenkin uutisointia elävöittävä tekijä, ja kenties myös jonkinlainen osoitus jokea kohtaan tunnetun mielenkiinnon kasvusta. Lehtijuttujen otsikot puolestaan edustivat edelleen enimmäkseen varsin varovaista ja hillittyä linjaa ollen näkyvyydeltään useimpien muiden pienehköjen paikallisten aiheiden kanssa samaa luokkaa. Öljyvuotoja ja toisaalta suojelun tarvetta otsikoitiin useampaan kertaan vuoden mittaan, mutta vuoden suurimmat uutisotsikot eivät kuitenkaan käsitelleet öljyonnettomuuksia, vaan runsaista sateista aiheutuneita Vantaanjoen ja sen sivujokien tulvia.

1985

Vuonna 1985 Hyvinkään Sanomat oli kuudesti viikossa ilmestyvä sanomalehti, jonka sivumäärä oli noussut edellisistä tutkimusvuosista merkittävästi. Keskimäärin lehdessä oli noin 12-14 sivua, joista uutisointiin, mielipiteisiin ym. tämän tutkimuksen kannalta kiinnostaviin lehden osioihin käytössä oli tavallisesti noin 10-12 sivua. Ympäristöasioiden uutisointi oli saanut oman, ajoittain varsin näkyvänkin paikkansa lehden uutisoinnissa, mistä omalta osaltaan kertoo myös ympäristöasioiden esiintyminen aikaisempaa useammin lehden pilakuvien aiheina. Osin tähän vaikutti juuri Vantaanjoen nousu otsikoihin, vuonna 1985 enimmäkseen myönteisellä tavalla. Lehdessä kehuttiin Vantaanjoen parantunutta tilaa ja verrattiin sitä nimenomaan 1960- ja 70-lukujen saasteisiin vuosiin.

Joen uutisointi vuonna 1985 oli myös aikaisempaa selvästi monipuolisempaa, ja saastuneisuuden sijaan alettiin uutisoida myös Vantaanjoen puhdistumista ja suojelua. Vantaanjokea tutkittiin, kehitettiin ja kunnostettiin, ja sen virkistyskäyttöä uutisoitiin usein ja näyttävästi. Vuodelle 1985 ei myöskään sattunut yhtään uutisiin asti päätynyttä onnettomuutta, joka olisi vaikuttanut Vantaanjoen tilaan. Ehkä tästäkin johtuen suojeluteemat olivat lehdessä useaan kertaan esillä, mutta sen sijaan saasteesta ja joen likaisuudesta ei puhuttu yksinään enää juuri mitään, toisin kuin 1970-luvulla.

Uutisointi 1985 poikkesi siis selvästi edellisestä tutkimusvuodesta 1972. Vantaanjoen asemassa oli kuitenkin myös tapahtunut näiden tutkimusvuosien välissä hyvin merkittävä muutos, kun Päijännetunneli valmistui 1982 ja korvasi Vantaanjoen pääkaupunkiseudun vedenlähteenä. Merkittävä muutos uutisoinnissa oli myös Vantaanjoen virkistyskäytön nousu ensimmäistä kertaa laajemmin lehtiuutisiin. Joen virkistyskäytöstä kertovat lehtijutut olivat 1985 yleisin Vantaanjokeen liittyvän uutisoinnin aihe, kun aikaisempina vuosina virkistyskäyttöä ei ollut juuri edes mainittu. Lähinnä kyse oli kalastuksesta, jonka kehitykseen pystyttiin vedenlaadun paranemisen myötä panostamaan. Kalastuksen lisäksi muutakin virkistystoimintaa oli kuitenkin ajoittain lehtiuutisissa esillä. Jokea käytettiin ainakin melontaan ja retkeilyyn, ja jokivarren luonnonnähtävyyksien ja kulttuurikohteiden läheisyyteen rakennettiin vuoden aikana ympäristöpolkuja. Selvästi tärkeimpänä virkistysmuotona uutisoinnin perusteella pidettiin kuitenkin juuri kalastuksen elpymistä, ja kalakantojen vahvistumista merkkinä joen tilan paranemisesta.

Vuoden 1985 lehtijutut Vantaanjoesta olivat enimmäkseen kooltaan keskikokoisia uutisjuttuja ja ne sijaitsivat melko näkyvällä paikalla lehden etuosassa, joskaan eivät yleensä aivan etusivulla. Vuoteen mahtui lisäksi pari suurempaa lehtijuttua Vantaasta, muutama mielipidekirjoitus, ja runsaasti kuvia sekä uutisiin liittyen että yksistään julkaistuina. Pääkirjoituksen aiheena joki ei ollut vuoden aikana kertaakaan, vaikka sitä muuten käsiteltiin lehdessä paljon. Vantaanjokea myös otsikoitiin näyttävästi vuoden aikana, ja enimmäkseen otsikot antoivat joesta ja sen tilan kehityksestä myönteisen kuvan: Vantaanjoki oli otsikoiden mukaan kirkastumassa ja kalakannat elpymässä. Ainoat negatiivissävyiset otsikot Vantaasta liittyivät tulviin, kun Vantaan pääuoma tulvi alajuoksullaan ja sivujoet Kytäjoki ja Keihäsjoki Hyvinkäällä. Lisäksi negatiivisena asiana otsikoitiin Hyvinkään kaupungin haluttomuutta lupauksista huolimatta osallistua Vantaanjoen raivauskustannuksiin. Kaupungin toimintaa arvosteltiin Hyvinkään ympäristönsuojeluyhdistyksen toimesta mielipidekirjoituksessa otsikolla ”Vantaanraivaajat byrokratian sokkeloissa” (HySa puheenvuoro 20.3.1985).

1995

Vuonna 1995 Hyvinkään Sanomat ilmestyi seitsemän kertaa viikossa sunnuntain joka kotiin jaettava ilmaislehti mukaan luettuna. Lehden sivumäärä ei juuri ollut kasvanut vuodesta 1985, vaan sivuja oli keskimäärin noin 14, joista 11-12 oli varsinaisen uutisoinnin käytössä. Lehden Vantaanjoki-uutisointi oli alkuvuodesta myönteistä vuoden 1985 tapaan, mutta jäi loppuvuoden 1995 onnettomuussuman seurauksena varsin kielteiseksi julkisuudeksi.

Vuosi 1995 jäi Vantaanjoen historiaan varsin mustana, tai ehkä pikemminkin vaahtoavana vuotena. Vuoden ympäristöuutinen paikallislehdissä oli Riihimäen Hackman Havi Oy:n 17 000 litran pesuainepäästö Vantaanjokeen elokuun lopussa, siitä aiheutunut joen vaahtoaminen Riihimäeltä Helsinkiin asti, ja lehtitietojen mukaan yläjuoksun lähes totaaliset kalakuolemat. Seuraavaksi joki ”öljyttiin” Hyvinkään kohdalla lokakuun alussa, kun Hyvinkään Tulliterminaalin pihalla seisseestä venäläisestä perävaunusta valui tuhat litraa jäteöljyä maahan ja edelleen Vantaanjokeen. Vielä saman kuukauden aikana törmäsivät junanvaunut Riihimäen ratapihalla, ja maahan joutui kymmeniä tuhansia litroja etanolia, jonka pelättiin päätyvän Vantaanjokeen ja aiheuttavan hapenpuutteesta johtuvia kalakuolemia. Vantaanjoki välttyi vaaralta kuitenkin sillä kertaa, kuten myös marraskuussa, kun synkän vuoden huipennuksena Hackman Havi oli järjestää toisen ympäristökatastrofin saman vuoden aikana. Edellisen onnettomuuden seurauksena parannettujen turvajärjestelmien ansiosta uusin pesuainepäästö pysähtyi kuitenkin Riihimäen jätevedenpuhdistamolle. Vuoden 1995 Vantaanjoki-uutisoinnin pääaiheita olivat nämä joen tilaan vaikuttaneet onnettomuudet ja läheltä piti -tilanteet. Ennen kaikkea uutisointi keskittyi onnettomuuksista tuhoisimpaan: Havin ensimmäiseen pesuainepäästöön elokuun lopulla, ja sitä seuranneisiin kalakuolemiin, tutkimuksiin, ja muutoksiin jokivarren teollisuuden ja jätevedenpuhdistuksen riskienhallinnassa.

Onnettomuudet eivät kuitenkaan olleet edes vuonna 1995 Vantaanjokea koskevan uutisoinnin aivan koko anti. Virkistystoimintaa, lähinnä melontaa ja kalastusta, uutisoitiin erityisesti alkuvuodesta. Joen merkitystä pohdittiin historian ja nykyhetken kannalta, ja merkityksen arvioitiin vuosikymmenten alennustilan jälkeen olevan jälleen kasvussa juuri lisääntyneen virkistyskäytön myötä. Myös joen suojelua ja erilaisia jokeen liittyviä tapahtumia uutisoitiin vuonna 1995 selvästi aikaisempaa enemmän. Varsin suurelta osin vuosi 1995 käy kuitenkin esimerkiksi vuodesta, jonka Vantaanjokea koskeva uutisointi perustui pääasiassa poikkeustilanteisiin, onnettomuuksiin ja katastrofeihin. Muutosta Vantaanjokeen liittyvien aiheiden uutisoinnissa oli aineiston perusteella vuoteen 1995 mennessä kuitenkin jo tapahtunut, vaikka sensaatiomaiset aiheet kyseisenä vuonna uutisointia hallitsi-

vatkin. Aikaisempina vuosikymmeninä muut pienemmät aiheet, joista vuonna 1995 uutisoitiin, eivät olisi ylittäneet lehtien uutiskynnystä tai niitä ei olisi pidetty kiinnostavina.

Koko vuoden 1995 osalta havaittavissa oli Vantaata käsittelevien lehtijuttujen koon kasvaminen ja iskevämmän otsikoinnin lisääntyminen. Vuoden aikana julkaistiin yhteensä kymmenkunta suurta ja näkyvää uutisjuttua Vantaanjoesta, suurin osa näistä Havin onnettomuuteen liittyen. Kuitenkin myös virkistyskäyttöä uutisoitiin näkyvästi esimerkiksi suurikokoisessa uutisjutussa ”Vantaanjoen vesistö virkistyy” (HySa 2.9.1995). Suurempien uutisten lisäksi Vantaasta kertoi useampi kymmenen keskikokoista ja pienempää uutisjuttua. Vantaanjoki pääsi myös usein lehden etusivuille, jossa oli tiivistelmä sisäsivujen paikallisuutisissa olevasta varsinaisesta uutisjutusta. Myös kuvia joesta oli lehdessä selvästi aikaisempia vuosia enemmän, niin onnettomuuksiin liittyviä kantaa ottavia valokuvia ja pilakuvia kuin muitakin Vantaanjoen varren näkymiä. Kuvilla oli merkittävä osa uutisoinnissa erityisesti Havin onnettomuuden yhteydessä, jolloin kuvat joessa ajelehtivista kuolleista kaloista ja vaahtoavista koskista loivat uutisointiin dramatiikkaa. Lehdistö käsitteli tapahtunutta myös kahdessa pääkirjoituksessa vakavammalta, sekä toimittajien tekemissä huumoripitoisissa kirjoituksissa hiukan kevyemmältä kannalta. Lisäksi mukaan tuotiin muiden sanomalehtien näkemyksiä tapahtuneesta lehden ”Muut lehdet” -osiossa. Kansalaisten näkemys joen tilasta puolestaan tuli esiin parissa Havin onnettomuuteen liittyvässä mielipidekirjoituksessa, uutisjutuissa haastateltavina, sekä Hyvinkään Sanomien ”Katupeilissä”, jossa ohikulkijoiden päivittäisen haastattelun aiheena oli kerran Havin turma.

2004

Vuonna 2004 Hyvinkään Sanomat ja Riihimäen Sanomat olivat yhdistyneet Aamupostiksi, jonka levikki kattoi nyt yhteensä viiden Pohjois-Uudenmaan ja Etelä-Hämeen kunnan alueen. Aamuposti ilmestyi vuonna 2004 seitsemän kertaa viikossa (sunnuntain ilmaisjakelulehti mukaan luettuna), ja sen sivumäärä oli keskimäärin noin 20, joista keskimäärin 16-18 sivua olivat osittain tai kokonaan uutisoinnille varattuja. Ympäristöaiheet lehdessä lisääntyivät 1980- ja 1990-luvuilta edelleen, ja osittain sääoloiltaan poikkeuksellisesta vuodesta johtuen Vantaanjokea koskeva uutisointi saavutti kaikkiin aikaisempiin vuosiin verrattuna ennätykselliset mittasuhteet. Vuoden 2004 ykkösaihe olivat loppukesän tulvat ja niiden jälkeiset kalakuolemat, joita koskevia uutisia oli lehdessä loppuvuoden aikana enemmän kuin useimpina aikaisempina vuosina kaikkia Vantaanjoki-uutisia yhteensä. Tulvat nostivat Vantaanjoen loppukesän merkittäväksi uutisaiheeksi sekä kotimaassa että aina ul-

komaita myöten. Tulvia käsiteltiin erittäin runsaasti paikallislehti Aamupostissa loppukesästä ja vielä syksyn mittaan, olihan erityisesti Riihimäki yksi pahiten tulvista kärsineistä kaupungeista.

Vuoden 2004 Vantaanjoki-uutisointi jakautui selvästi aikaan ennen ja jälkeen tulvien. Vielä keväällä otsikot olivat hyvin positiivisia sävyiltään, kun parantuneen vedenlaadun todettiin mahdollistavan joen entistä aktiivisemman virkistyskäytön. Virkistyskäytöstä käytiin myös lehdessä keskustelua enemmän kuin kertaakaan aikaisemmin. Kalastukseen liittyvät aiheet olivat esillä jo ennen kalakuolemia varsin merkittävästi, ja esimerkiksi alkuvuodesta kiisteltiin lehden mielipideosastolla siitä, kuka saa joessa kalastaa ja miten, kun luvallisia paikkoja mato-ongintaan joen yläjuoksulla oli edelleen vähennetty jokeen istutetun taimenkannan suojelemiseksi. Heinäkuun lopusta lähtien sen sijaan uutisoinnin sävy muuttui, kun Vantaanjoen ympäristössä alkoi tapahtua. Tapahtumien uutisointi alkoi 29.7., kun ”rankkasade aiheutti kaaoksen Riihimäellä ja Hyvinkäällä”, ”kaatosade tukki viemäreitä ja Vantaanjoki nousi äärimmilleen” (AP 29.7.2004). Seuraavana päivänä tulvatilanteesta oli tullut jo ”katastrofaalinen” (AP 30.7.2004). Tulvatapahtumien edetessä suurimmaksi uutisaiheeksi nousivat pian Vantaanjoen kalakuolemat, joiden dramaattisuutta korostettiin usein kuvilla joessa ajelehtivista kuolleista kaloista.

Koko vuoden uutisointia tarkasteltaessa suurin osa Vantaanjokea koskevasta julkisuudesta lehdessä tuli uutisjuttujen kautta, joskin mielipideosastolla ja pääkirjoituksissa käytiin myös ajoittain vilkasta keskustelua joesta. Uutisjuttuja oli runsaasti kooltaan hyvinkin suurista ja näyttävistä aivan pieniin asti, suurimpien monisivuisten juttujen liittyessä tulvien alkuvaiheeseen ja kalakuolemiin, keskikokoisten ja pienempien vuoden muihin uutistapahtumiin. Uutisjuttujen lisäksi lehdessä julkaistiin vuoden aikana kahdeksan Vantaanjokeen suoraan tai läheisesti liittyvää pääkirjoitusta, joista seitsemän liittyi tavalla tai toisella tulviin ja niiden jälkipuintiin. Mielipideosastolla Vantaanjoki oli parinkymmenen mielipidekirjoituksen aiheena vuoden mittaan, ja suosikkiaiheina näissä olivat niin ikään tulvat selvittelyineen sekä erityisesti vaatimukset joen huonoksi koetun tilan korjaamisesta. Näiden lisäksi tärkeä osa vuoden uutisointia olivat lehtijuttujen yhteydessä julkaistut kuvat, jotka varsinkin tulvien yhteydessä toivat runsaasti lisää näkyvyyttä uutisointiin (kuva 3).

KUVA 3. Kuolleita kaloja Vantaanjoessa. (AP 13.8.2004)

Viimeinen tutkimusvuosi 2004 jäi kesän tulvien ja niitä seuranneiden jätevesipäästöjen ja kalakuolemien ym. osalta sävyltään melko negatiiviseksi myös Vantaanjoen uutisoinnin kannalta. Vahinko joelle ei kuitenkaan ollut pysyvä, ja joen arvioitiin lopulta selviytyneen katastrofista paremmin kuin miltä synkimmillään näytti. Joen tapaan myös Vantaanjoki-uutisointi alkoi syksyn mittaan palailla uomiinsa, ja syyskuun alkupuolelta lähtien myös muut aiheet lisääntyivät uudestaan tulvien kuitenkin säilyessä edelleen tärkeänä Vantaanjokea koskevana uutisaiheena. Muita Vantaanjokeen liittyviä aiheita syksyn mittaan olivat muun muassa kalastus, joen perkaus yläjuoksulla ja Vantaanjoen liittäminen Natura-verkostoon. Kalastuksen osalta suuri uutinen oli meritaimenen pääseminen ensi kertaa yläjuoksulle Nukarille asti, ja Vantaanjoen varsien raivausten avulla puolestaan pyrittiin muun muassa estämään joen tulvimista jatkossa. Jokea koskeneen uutisoinnin perusteella vaikutti myös siltä, että joki kiinnosti ihmisiä muutenkin kuin poikkeuksellisten tapahtumien takia, ja että kotijoen kuntoa haluttiin seudulla vaalia aikaisempaa paremmin. Joen suojelun ja toipumisen kannalta yksi vuoden merkittävimmistä uutisista oli siten Vantaanjoen liittäminen Naturaan Nurmijärven ja Vantaan koskista löydettyjen vuollejokisimpukoiden takia. Vaikka Naturaan liitettävä alue vielä seuraavan vuoden aikana hiukan suunnitellusta lyhenikin, oli uhanalaisen simpukkalajin viihtyminen joen vedessä hyvä merkki Vantaanjoen suojelun edistymisestä.

5.2 Vantaanjoki-uutisoinnin määrällinen muutos

Vantaanjokea koskeva uutisointi joen yläjuoksun kaupunkien paikallislehdissä lisääntyi merkittävästi tutkittuina vuosina 1945 ja 2004 välillä (kuva 4). Vuosina 1945, 1959 ja 1963 uutisointi oli enimmäkseen hyvin vähäistä, Hyvinkäätä sakkotuomioiden kautta koskeneita vuoden 1959 fenolijuttuja lukuun ottamatta. Selkeä muutos uutisoinnin määrässä tapahtui tutkimusvuosien osalta vuonna 1972, ja uutisoinnin kasvu jatkui voimakkaana 1985, 1995 ja 2004. Osin muutos on selitettävissä lehtien uutisoinnin yleisellä kasvulla, sillä vuonna 1945 paikallislehdet ilmestyivät vain kaksi kertaa viikossa, kun taas vuosina 1995 Hyvinkään Sanomat ja 2004 Aamuposti ilmestyivät viikon jokaisena päivänä. Samalla lehtien sivumääräkin oli kasvanut lähes viisinkertaiseksi vuodesta 1945. Huomattavaa kuitenkin on, että lehdissä oleva juttumäärä ei välttämättä samassa ajassa kasvanut sivumäärän kanssa lainkaan samaa tahtia. Tutkimusalueen alkuvuosina aiheita oli lehden sivumäärään nähden yllättävänkin paljon, karkeasti arvioiden noin 30 juttua lehdessä. Aiheiden määrä vuosien 1995 ja 2004 lehdissä oli keskimäärin luokkaa 60-80 kappaletta per lehti, joskin juttumäärä vaihteli päivästä riippuen hyvin paljon. Tämä kertoo myös tutkittujen lehtien uutisoinnin yleisestä muutoksesta, sillä merkittävämpi muutos kyseisenä aikana syntyi lehtijuttujen koon kuin määrän kasvussa.

KUVA 4. Hyvinkään Sanomien/Aamupostin ja Riihimäen Sanomien Vantaanjokea koskevien lehtijuttujen lukumäärä tutkittavien vuosien osalta 1945–2004.

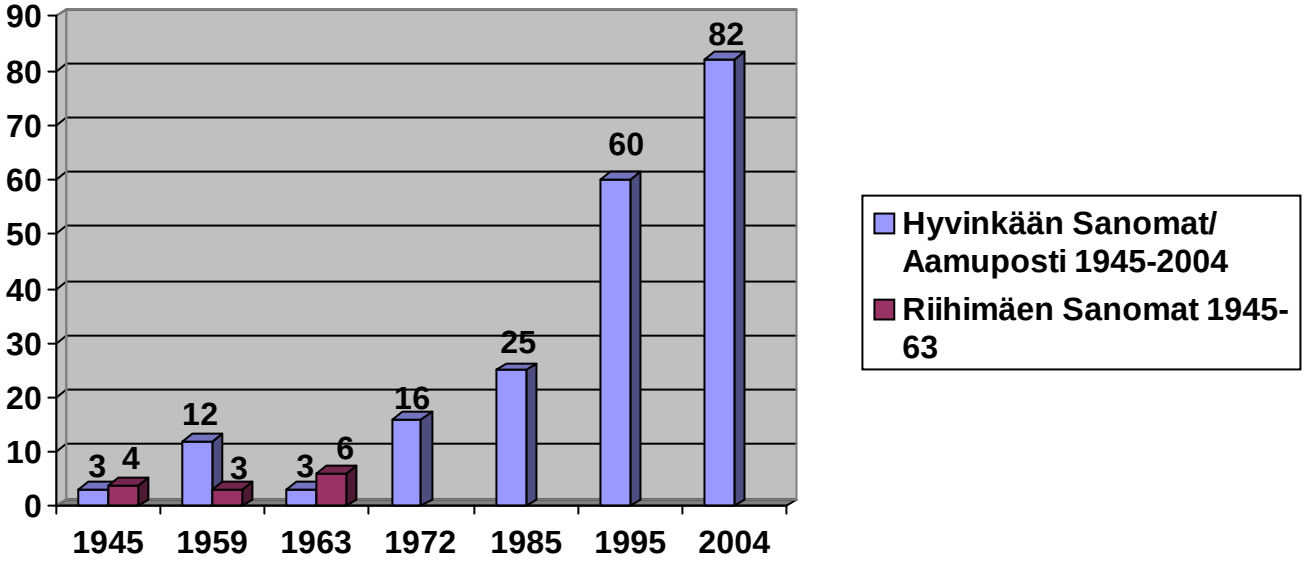

Myös muu uutisoinnin rakenne koki tutkittavana aikana suuria muutoksia. Vuonna 1945 ulkomaiden tapahtumat veivät poikkeuksellisesti varsin suuren osan paikallislehtien uutisoinnista toisen maailmansodan ollessa vielä alkuvuodesta Euroopassakin käynnissä, mutta esimerkiksi vuonna 1959 uutisointi keskittyi lähes yksinomaan paikallisiin aiheisiin. Lähemmäs tutkimuksen loppuvuosia tultaessa ulkomaan ja kotimaan uutisoinnin osuus lehdissä jälleen kasvoi jättäen suhteessa vähemmän tilaa paikallisille aiheille. Aikaisempina vuosina koko lehden täyttäneistä paikallisista uutisista tuli siten tutkimusalueen viimeisinä vuosina pelkästään lehden yksi osio, jonka aiheiden *määrä* ei välttämättä ollut merkittävällä tavalla suurempi kuin vaikkapa vuonna 1959. Juttujen *koko* ja *näkyvyys* sen sijaan kokivat samana aikana merkittävän muutoksen. Tutkittujen vuosien Vantaanjoki-uutisoinnin määrän suhteellinen vertailu on siis erittäin hankalaa johtuen lehtien täysin erilaisesta rakenteesta. Osa muutoksesta on varmasti selitettävissä uutisoinnin yleisellä kasvulla, mutta toisaalta muutos paikallisten aiheiden määrällisessä uutisoinnissa ei ole ollut erityisen merkittävä. Siten Vantaanjokea koskevan uutisoinnin voidaan todeta kasvattaneen suhteellista osuuttaan lehden paikallisuutisten joukossa. Varmasti ilman perusteellisempia määrällisiä tutkimuksia voidaan kuitenkin sanoa vain se, että Vantaanjoesta tuli uutisaiheena selvästi kiinnostavampi tutkimusalueen loppuvuosina vuoden absoluuttisena juttumääränä mitattuna.

Ympäristöuutisoinnin muutoksia tutkineen Suhosen (1994) mukaan ympäristönmuutosten nouseminen joukkoviestinten agendalle alkoi läntisen maailman maissa 1960-luvun lopulla. Ympäristöjuttujen määrä lehdissä säilyi muun muassa USA:ssa, Britanniassa ja Länsi-Saksassa tehtyjen tutkimusten mukaan vähäisenä aina vuoteen 1968 asti, mutta lisääntyi sitten jyrkästi kahden vuoden ajan ympäristöuutisoinnin huippuvuoteen 1970 asti. Vuoden 1970 jälkeen uutisointi väheni jälleen merkittävästi, mutta jäi silti 1960-luvun alkupuoliskon tasoa korkeammalle. Joissakin maissa (Saksa) ympäristöuutisoinnin seuraava huippu koettiin jo 1970-luvun puolivälissä, mutta muissa teollisuusmaissa ekologiset kysymykset nousivat uudestaan julkisuuden valokeilaan vasta 1980-luvun alun jälkeen. (Suhonen 1994, 67-70.) Suomessa ympäristöuutisoinnin kehitystä tutkinut Suhonen toteaa myös Helsingin Sanomien ympäristökysymykseen kohdistuneen huomion vaihdelleen 1960–1970-luvuilla muiden läntisten teollisuusmaiden lehtien tapaan. Helsingin Sanomien ympäristöuutisoinnin ensimmäinen huippu kuitenkin koettiin vasta vuonna 1972, Suhosen pohdinnan mukaan Tukholman 1972 YK:n ympäristökokouksesta johtuen, minkä jälkeen ympäristöuutisoinnin määrä lehdessä romahti. Toinen huippu uutisoinnissa saavutettiin vuonna 1979 merkittävien kotimaisten ja ulkomaisten ympäristöuutisten sattuessa samalle vuodelle, ja kolmas vuonna 1986 Tshernobylin ydinvoimalaonnettomuuden jälkeen. 1970-luvun lopun ja 1980-luvun alun ympäristöuutisoinnin määrä heilahteli Suhosen mukaan vuosittain paljon. Sen sijaan vuodesta 1983 alkoi (ainakin) tutki-

muksen loppuvuoteen 1990 asti jatkunut ympäristöuutisoinnin tasainen kasvu, jossa Tshernobylin onnettomuuden aiheuttama piikki uutisoinnissa oli poikkeus tasaisesta kehityksestä. (Suhonen 1994, 84-86.)

Oman tutkimukseni vuosista yksi (1972) osui muun muassa Suhosen määrittämiin ympäristöuutisoinnin huippuvuosiin. Vastaavia päätelmiä uutisoinnin määrän kasvusta ei kuitenkaan voi omasta aineistostani yhtä tarkasti tehdä, koska mukana tutkimuksessa on vain yksi vuosi vuosien 1963 ja 1985 välissä. Ympäristöuutisoinnin, ja sen mukana Vantaanjoki-uutisoinnin, määrän selkeä kasvu 1972 aikaisempiin vuosiin verrattuna kuitenkin osuu yksiin Suhosen tekemien havaintojen kanssa. Kiinnostava on myös Suhosen huomio siitä, kuinka ympäristöaiheisten kirjoitusten keskimääräiset pituudet ja otsikkojen koot kasvoivat 1960-luvun puolivälistä 1990-luvulle jopa selkeästi ympäristöjuttujen määrää enemmän (Suhonen 1994, 87). Tämä oli nähtävissä myös omassa tutkimuksessani, sillä Vantaanjokea koskevien lehtijuttujen koon kasvu oli suurinta vuodesta 1972 alkaen, ja samalla uutisten otsikointi muuttui aikaisempaa näyttävämmäksi ja sensaatiohakuisemmaksi. Vantaanjoesta julkaistiin myös entistä enemmän kuvia lehtijuttujen yhteydessä tai niistä irrallaan. Jälleen tätä muutosta on verrattava lehtien uutisoinnin muuhun kehitykseen, joka noudatti hyvin samanlaista kehitystä tutkittujen vuosien osalta. Vantaanjoesta tuli siis näkyvämpi osa paikallislehtien uutisointia 1945–2004, mutta samoin tuli luultavasti monesta muustakin paikallisella tasolla kiinnostavasta asiasta, jota ei tässä tutkimuksessa ole tarkasteltu. Tämän seikan havainnoiminen ei kuitenkaan muuta sitä tosiasiaa, että Vantaanjoen julkisuusarvo lisääntyi merkittävästi tutkimusalueen alun ja lopun välillä. Osaltaan tämä kertoo myös siitä, että joki on aiheena kiinnostavampi ja merkittävämpi kuin esimerkiksi 60 vuotta sitten. Tarkemmat johtopäätökset joen merkityksen muutoksista kuitenkin edellyttävät enemmänkin lehtiaineiston sisällön kuin määrän ja muodon analyysiä. Tästä syystä tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavampaa kuin Vantaanjoki-uutisoinnin määrä onkin sen laatu, johon on syvennytty tarkemmin seuraavassa luvussa.

6. Vantaanjoen tilan määrittely ja uutisoinnin kieli

6.1 Vantaanjoki 1945–63: vedenhankintaa likaantuvasta joesta

Vuosien 1945, 1959 ja 1963 Vantaanjoki-uutisointia analysoidessani pyrin aluksi selvittämään, ketkä joesta julkisuudessa puhuivat, tai kenen toimesta joen tilaa ja ongelmia lehdissä määriteltiin. Tekemäni jaottelun mukaan lehtien uutiset perustuivat suoraan tai epäsuorasti ensisijassa hallinnon ja oikeuslaitoksen sekä tieteen ja tutkijoiden puheenvuoroihin, joita lehdet suoraan lainasivat tai joista ainakin saivat aiheen ja sisällön uutisointiinsa. Lehdistön oma panos oli keskustelussa vähäisempi, sillä esimerkiksi Vantaanjokea koskevia pääkirjoituksia ei tutkittuina vuosina lehdistä löytynyt kuin yksi kappale. Osa uutisjutuista vaikutti perustuvan lehden toimittajien omiin havaintoihin, mutta merkittävämpien uutisten osalta tieto tuli lähes poikkeuksetta tieteen ja hallinnon suunnalta. Luonnonsuojelijapiirejä ei keskustelussa esiintynyt näinä vuosina yhtään kertaa. Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistyksen perustaminen 1963 toi yhdistyksen keskeiseen asemaan mukaan keskusteluun Vantaanjoen tilasta, vaikka yhdistys ei vielä perustamisvuotenaan ehtinyt myöhempien vuosien veroista panostusta lehdistössä käytyyn keskusteluun Vantaanjoen tilasta antaa.

Vantaanjokea koskeviksi ongelmiksi määriteltiin tutkimuksen alkuvuosina tulviminen ja vesipula. Joen ”epäpuhtautta” ja jätevesien vaikutusta jokeen alettiin pitää ongelmana uutisoinnissa ensimmäistä kertaa vuonna 1959, mutta silloinkin huoli veden pilaantumisesta nähtiin lähinnä Helsingin vedenoton näkökulmasta, joka toki olikin joen tärkein käyttötarkoitus tuohon aikaan. Itse joelle ja sen hyvinvoinnille ei kuitenkaan uutisoinnin perusteella osattu juurikaan antaa arvoa. Vuoden 1959 uutisointiin vaikutti myös fenolikriisi, joka nähtiin ongelmana juuri puhtaan käyttöveden saannin kannalta. Vesien tila ja suojelu alkoivat kiinnostaa enemmän vuonna 1963, jolloin oltiin huolissaan muun muassa synteettisten pesuaineiden vaikutuksesta Vantaanjokeen sekä alettiin suunnitella myös Vantaanjoen kunnostamista uudelleen lohijoeksi. Ongelmien ensisijaisina määrittelijöinä lehdissä olivat tiede sekä hallinto ja oikeuslaitos. Lehdistö puuttui keskusteluun ongelmista omalta osaltaan lähinnä vasta vuonna 1963. Ratkaisuiksi ongelmiin puolestaan nähtiin muun muassa joen perkaus (tulvat), vesistöalueen järvien säännöstely (vesipula), tutkimus (saastuminen, fenolit), jäte-

vesien puhdistaminen (saastuminen), vesiensuojeluyhdistyksen perustaminen (joen tila yleensä, fenolit) sekä kalaistutukset (lohikalojen häviäminen joesta).

Vantaanjoen uutisoinnissa käytetty kieli on niin ikään yksi tämän tutkimuksen tärkeimmistä tutkimuskohteista. Vuonna 1945 uutisointi oli ainakin Vantaanjoen osalta varsin niukkasanaista, mutta useimmissa lehtijutuissa esiin tullut sana Vantaanjokeen liittyen oli hyöty: mitä *hyötyä* joen perkauksesta oli, miten paljon kukakin *hyötyi* joen rantojen vesomisesta, millainen *hyöty*alue vähenevistä tulvista syntyi, ja toisaalta miten kannattavaa Vantaanjoen (sekä sivujoki Palojoen) kunnossapito oli. Vantaanjoen merkitys oli vuoden uutisoinnin perusteella lähinnä jätevesien johtamisväylänä sekä samanaikaisesti puhtaan veden lähteenä, ristiriita josta myöhempinä vuosina syntyi vielä suuria ongelmia. Hyötyä pyrittiin saamaan joen pitämisestä paremmin uomassaan, jolloin muun muassa maanviljelystä varten vapautui lisää maa-alaa, mutta tässäkin tapauksessa Vantaanjoki oli lähinnä enemmän rasite, jolta piti suojautua, kuin seudun kehitykseen myönteisesti vaikuttava tekijä.

Vuonna 1959 vedenotosta tuli yhä tärkeämpi osa Vantaanjoen merkityksen määrittelyä. Vantaanjoki nähtiin uutisoinnin perusteella ensisijaisesti vesiputkena, jota pitkin vesi altaista, eli vesistöalueen suurimmista järvistä Helsinkiin kuljetettiin. Vantaanjokea koskeviin uutisiin vuoden mittaan liittyivät kiinteästi sanat ”säännöstely”, ”käyttövesi” ja ”talousvesi”, ja toisaalta näitä toimintoja uhkaavat ”likaantuminen”, ”väärä maku”, ”fenolinmaku”, ”epäpuhtaudet” ja ”kuivuus”. Ensin alkuvuodesta ongelmana vedenoton kannalta olivat fenolit, joita ei yläjuoksulla tosin uutisoitu niinkään veden pilaantumisen, vaan poliisitutkimusten ja niistä yläjuoksun kunnille ja teollisuuslaitoksille seuranneiden sakkotuomioiden osalta. Jätevesien vaikutus joen saastumiseen alkoi kuitenkin herättää huolta uusien tutkimustulosten myötä; esimerkiksi ”Veden epäpuhtaus kaksinkertaistuu Vantaan joessa Riihimäen kohdalla” (RS 27.10.1959) otsikoitiin Riihimäen Sanomien etusivulla loppuvuodesta. Fenolien ja muiden epäpuhtauksien lisäksi kuivuus häiritsi pahasti Helsingin vedenhankintaa vuonna 1959. Vielä elokuussa vedensaannin arvioitiin olevan turvattu yläjuoksun järvien säännöstelyverkostoon liittämisen myötä (HySa 7.8.1959), mutta jo marraskuussa poikkeukselliseksi luonnehdittu kuivuus pakotti pääkaupungin vesilaitoksen hakemaan lupaa säännöstelyn alarajojen alittamiseen yläjuoksun järvissä (HySa 20.11.1959).

Hyödynnettävän luonnonvaran lisäksi Vantaa oli toisaalta uutisoinnissa yhä edelleen myös uhka, jolle piti tehdä jotain; tulvat kun uhkasivat säännöllisesti peittää pellot, tiet ja rakennukset alleen. Myös tulvien uutisoinnissa oli havaittavissa samojen avainsanojen toistamista; näitä olivat muun muassa ”vaara” ja ”pelko” sekä ”veden tunkeutuminen” uhkaamaan ihmisille tärkeitä alueita ja toi-

mintoja. Myös joen saastuminen oli omalta osaltaan uhka, sillä se vaaransi puhtaan veden saannin joesta. Vantaanjokea haluttiin pitää kunnossa, lähinnä koska siitä otettiin vettä Helsingin tarpeisiin, mutta joissakin tapauksissa joella nähtiin uutisten perusteella olevan myös muita arvoja. Vantaanjoen tulvimista esimerkiksi pidettiin paitsi uhkana myös kevään merkkinä, ja joen ääreen keräännyttiin vastaanottamaan kevään tuloa. Vielä aivan yläjuoksullaan ennen kaupunkien viemäriputkien vaikutusta ”puhtaan ja luonnontilaisen” joen saastuminen koski myös näitä muita kuin talouskäyttöön liittyviä toimintoja, ja joen tilan huononeminen entisestään haluttiin estää. Veden ”itsepuhdistus” oli edelleen yksi julkisuudessa käytössä ollut käsite, mutta usko sen riittävyyteen epäpuhtauksien poistamiseksi oli Vantaanjoen varsillakin hiljalleen mennyt. Esimerkiksi Riihimäellä jäteveden puhdistuslaitoksen rakentamisen katsottiin olevan välttämätöntä, siitäkin huolimatta etteivät Vantaanjoen aiheuttamat terveydelliset haitat ainakaan vielä olleet suuria.

Vuoden 1963 uutisoinnin kieli poikkeaa aikaisemmista tutkimusvuosista siinä, että mukaan uutisointiin oli tullut olennaisena osana uuden vesilain myötä vesiensuojelun käsite. Uutisissa määriteltiin vesiensuojelun käsitettä, raportoitiin ensimmäisen vesiensuojelupäivän annista sekä tutustuttiin vapaaehtoiseen vesiensuojelutyöhön Vantaanjoen vesiensuojeluyhdistyksen perustamisen myötä. Vesiensuojelu nähtiin tuohon aikaan presidentti Urho Kekkosen sanoin ”tärkeänä”, muttei siltikään ”päivänpolttavana” huolena, ja ”kaikkien asiana” (HySa 22.10.1963). Perusteita vesien suojelulle yleensä olivat terveyden ja taloudellisten syiden lisäksi myös maisemalliset kauneusarvot. Kalastusaiheet tulivat samana vuonna mukaan Vantaanjoen uutisointiin, kun suunnitelmat joen palauttamisesta lohijokien joukkoon alkoivat: ”Vantaaseen pitäisi istuttaa noin 40 000 taimenen poikasta” (RS 26.2.1963) otsikoitiin Riihimäen Sanomissa. Vantaan kalakantojen elvyttämistä pidettiin lehdessä tärkeänä paitsi kalastuksen myös luonnonsuojelun kannalta. Samana vuonna uutisoitiin kuitenkin myös jätevesien laskemisesta vesistöihin, ja todettiin vesien tilan olevan puhdistusmenetelmien puutteellisen käytön takia ”nyt huonoimmillaan” (RS 11.7.1963). Vantaanjoki päätyi myös 1963 ensimmäistä kertaa tutkittujen vuosien osalta pääkirjoituksen aiheeksi, kun Riihimäen Sanomien pääkirjoituksessa oltiin huolissaan synteettisten pesuaineiden vaikutuksista Vantaanjokeen. Vantaanjoen ja Palojoen pesuainepitoisuuksien kasvusta oltiin huolestuneita, mutta pitoisuuksien ei vielä arveltu aiheuttavan välitöntä ongelmaa Helsingin vedenotolle (RS 20.8.1963).

Vesiensuojeluyhdistyksen perustaminen 1963 oli suuri muutos Vantaanjoen suojelussa, ja uudelta yhdistykseltä myös odotettiin paljon: ”Fenolijutut loppumassa? Vantaan vesiensuojeluyhdistyksen toiminta alkanut” kertoi Riihimäen Sanomat etusivullaan 4.7.1963. Uutisoinnissa yhdistyksen perustamisesta painotettiin sen vapaaehtoisuutta ja asioiden hoitoa yhteisvoimin siten, että otettaisiin

”eri piirien edut oikeassa suhteessa huomioon” (RS 4.7.1963). Yhdistyksestä tuli myös lehdistössä merkittävä toimija Vantaanjoen tilan määrittelyssä ja parannusehdotusten esittämisessä. Tämä asema perustui yhdistyksen asiantuntijuuteen, jota myös lehtien sivuilla korostettiin. Uusi vesilaki ja sen mukanaan tuoma kiinnostus vesiensuojeluun, vesiensuojeluyhdistyksen perustaminen ja lisääntynyt tutkimus, sekä muun muassa haaveet Vantaasta lohijokena ovat kaikki seikkoja, jotka vaikuttivat Vantaanjokeen suhtautumiseen ja joen merkityksen muutokseen. Uutisoinnin perusteella suhtautumisen Vantaanjokeen voidaan katsoa muuttuneen lyhyessä ajassa huomattavankin paljon 1960-luvun alussa, ja samanlaisesta muutoksesta asenteissa kertoo toki jo vesiensuojeluyhdistyksen perustaminenkin. Lähinnä ongelmaksi tämän jälkeen muodostui se, että toiveet ja todellisuus joen tilasta eivät kohdanneet vielä pitkään aikaan. Tällä lienee ollut fyysisten olosuhteiden lisäksi vaikutusta siihen, että Vantaanjoen tilaa alettiin pitää niin suurena ongelmana 1970-luvulla. Vantaanjoen alennustila nähtiin sitäkin pahempana, kun toiveita ja mahdollisuuksia paremmasta oli esitetty jo 1960-luvun alussa, mutta joen likaisuus tuntui vain vuosi vuodelta pahenevan.

6.2 Öljyvuotoja ja vesien saastumista 1972

Vuoden 1972 Vantaanjoki-uutisointi pohjautui aikaisempia vuosia tasaisemmin erityyppisten toimijoiden määrittelyihin. Tiede ja tutkijat, sekä toisaalta viranomaiset, olivat edelleen pääosassa Vantaanjoen tilan määrittelyssä, mutta myös muiden toimijoiden saama julkisuus lisääntyi. Näistä tärkeimmät olivat kansalaismielipide sekä lehdistön omat määritelmät Vantaanjoen tilasta. Kansalaismielipide näkyi lisääntyneenä mielipidekirjoitteluna Vantaanjoesta sekä vesien pilaantumisesta ja suojelusta yleensä, ja lehden toimituksen oma kanta joen tilaan tuli esiin muutamissa yhteyksissä muun muassa ohimenevinä mainintoina sekä kuvina ja kuvateksteinä. Luonnonsuojelupiirit sen sijaan eivät olleet myöskään 1972 kovin aktiivisesti mukana Vantaanjoen tilan määrittelyssä sanomalehden sivuilla: vuodelta löytyi ainoastaan yksi luonnonsuojeluyhdistyksen kuvaus asioiden tilasta ja vaatimus tilanteen korjaamisesta. Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistys tosin oli vuoden mittaan useampaan kertaan lehdessä esillä määrittelemässä Vantaanjoen tilaa, mutta se on tässä yhteydessä laskettu enemmänkin tiede- ja asiantuntijatahoksi yhdistyksen tieteelliseen tutkimukseen nojautuvan puolivirallisen aseman vuoksi.

Vantaanjokea koskeviksi ongelmiksi vuonna 1972 mainittiin eri toimijoiden näkökulmasta ensisijaisesti joen likaisuus, öljyvuodot jokeen ja tulvat. Muita Vantaanjokeenkin liittyviä esiin nousseita

ongelmia olivat vesiensuojelun tila yleensä, vesilain tehottomuus, kiista vesiensuojelun rahoittamisesta, virkistysalueiden puute seudulla, sekä Hyvinkään aluetta mahdollisesti tulevaisuudessa uhkaava vesipula pohjavesien ehtyessä. Ongelmiksi näitä ilmiöitä olivat määrittelemässä jo edellä mainitut toimijat: viranomaiset ja tutkijat, luonnonsuojelijat sekä lehdistö ja yksityiset kansalaiset. Ratkaisuina Vantaanjoen ja muiden vesistöjen huonon tilan aiheuttamiin ongelmiin nähtiin ainakin suojelutoimien tehostaminen, valtion tuki vesiensuojelulle, vesilain muutos aikaa vievän kiistelyn poistamiseksi sekä asenteiden muuttaminen ja tiedon levittäminen. Muita esitettyjä ratkaisuvaihtoehtoja eri ongelmiin olivat öljyntorjunnan tehostaminen ja varautuminen pahimpaan öljyvuotojen estämiseksi, Päijänne-tunnelin käyttöönotto tulevaisuuden vesipulan ehkäisemiseksi sekä virkistysalueiden perustaminen Vantaanjoen varsille.

Vantaanjokea koskeva uutisointi ei ollut kieleltään vuonna 1972 enimmäkseen erityisen mairittelevaa. Uutisoinnin perusteella päällimmäiseksi mielikuvaksi jäi kuva likaisesta ja onnettomuuksien tahrimasta joesta, jonka suojelu ei tuntunut hyvistä aikomuksista huolimatta etenevän toivotulla tavalla. Edellä mainituista öljyvuodoista ja saastumisesta tuli varsin merkittävä osa vuoden Vantaanjoki-uutisointia. Ensimmäisen vuodon jälkeen otsikot kertoivat, kuinka onnettomuuden seurauksena oli ”helsinkiläisten juomavesi vaarassa”, mutta puutteellisella torjuntakalustollakin öljy saatiin joesta talteen (HySa 24.5.1972). Öljyvahingon sattumisen arvioitiin olevan Hyvinkään kohdalla niin harvinaista, että kunnolliseen öljyntorjuntaan ei ollut ennen onnettomuutta panostettu. Lainakalustolla suoritettu puhdistus herätti kritiikkiä lehdistössä, ja toimia öljyvahinkojen torjumiseksi vaadittiin pääkirjoitusta myöten. Parempaa kalustoa loppuvuoden aikana olisi myös tarvittu, sillä öljyvuotoja sattui vielä myöhemmin samana vuonna Hyvinkäällä kaksi kertaa Kytäjoen sivujokiin, ja tämän lisäksi kerran Vantaanjoen varrella Nurmijärven Nukarilla.

Kesäisessä kuvassa Nukarinkoskelta kerrottiin joen varrelta löytyvän kauniita ja idyllisiä paikkoja, mutta samalla huomautettiin, että ”Vantaanjoen vesi ei juuri houkuttele ketään sen sylissä vilvoittelemaan” (HySa 13.6.1972). Sivumainintana Vantaa mahtui myös kesäkuisen pyöräilyretken varrelle, joka suuntautui ”Hyyppärän haisevan puhdistamon ohi” (HySa 30.6.1972). Vesiensuojeluyhdistyksen tekemässä tutkimuksessa puolestaan pidettiin Vantaanjokea maisemaa elävöittävänä tekijänä, mutta samalla todettiin, että ”Vantaanjoen alajuoksun merkitystä asukkaiden virkistykseen pidetään vähäisenä” (HySa 18.3.1972). Kalastuksen kannalta Vantaata ei pidetty tutkimuksessa merkityksellisenä, mutta vesistön ottaminen huomioon virkistysalueiden suunnittelussa katsottiin olevan tärkeää ”sellaisissakin tapauksissa, joissa vesistöä ei voida käyttää kalastukseen ja uimiseen” (HySa 18.3.1972). Vantaanjoen saastumisen lisäksi joen arvostusta laski sen muodostama jokakeväinen

tulvauhka. Keväällä 1972 muun muassa otsikoitiin näyttävästi kuvan kera kuinka ”tulva nousee” (HySa 14.4.1972), ja myöhemmin kesällä ”ylenmääräinen vedentulo” sekä Vantaan sivujokien tulviminen uhkasivat aiheuttaa ”katastrofin pelloilla” (HySa 30.8.1972).

Liittyen vesien tilaan yleensä Hyvinkään Sanomissa julkaistiin 1972 muun muassa varsin laaja mielipidekirjoitus, jonka aiheena oli ”Saastuva Suomi”, ja huolenaiheena nimenomaan vesien saastuminen. Vantaan osalta kirjoituksessa vaadittiin vesistöalueelle tehokkaasti toimivia jätevedenpuhdistamoita, eikä ongelmien siirtämistä toiseen paikkaan jätevedet avomerelle johtamalla (HySa mielipide 4.7.1972). Samalla huomautettiin, että kiistely siitä kenen pitää vesiensuojelusta maksaa, on saanut monet unohtamaan, että kaikki ovat syyllisiä saastumiseen ja ovat siitä hyötyneet oman elintason nousuna (HySa mielipide 4.7.1972). Myöhemmin samana vuonna kuitenkin kyseltiin jälleen lehden palstoilla ”Kuka rahoittaa vesiensuojelun?” (HySa mielipide 16.11.1972), ja nähtiin huolta kuntien ja teollisuuslaitosten kansainvälisen kilpailukyvyn vaarantumisesta vesiensuojeluinvestointien myötä. Avuksi ympäristönsuojelun ”jatkuvaan vaatimusten kiristymiseen” vaadittiin valtion tukea (HySa mielipide 16.11.1972). Julkisuudessa puhuttiin 1972 myös ”sosiaalisesta luonnonsuojelusta”, eli lähinnä luonnon virkistyskäytön turvaamisesta, ja esimerkiksi Nurmijärvellä suunnitelmiin kuului Vantaanjoen laakso mahdollisena suurretkeilyväylänä (HySa 10.11.1972). Riihimäellä puolestaan vaadittiin Arolampea suojeltavaksi rikkaan linnustonsa takia. Lammen huonosta vedenlaadusta huolimatta siellä havaittiin muuttoaikoina suuria määriä vesilintuja ja kahlaajia, joita metsästys uhkasi (HySa 21.10.1972).

Vantaanjokeen suhtauduttiin vuonna 1972 kaksijakoisesti, sillä joki nähtiin aikaisempaa enemmän mahdollisena virkistysalueena ja merkittävänä luontoarvona, tai vähintäänkin maiseman elävöittäjänä, mutta samaan aikaan myös saastuneena likavesiviemärinä, joka lisäksi aiheutti ihmisille uhkaa tulvien muodossa. Uutisoinnin kieli heijasteli tätä samaa ristiriitaista suhtautumista. Jokeen liitettyjä positiivisia käsitteitä olivat vuoden aikana muun muassa ”virkistys”, elävöittäjä”, ”kauneus”, ”idylli”, ”viehätys”, ”luonto” ja ”arvo”. Negatiivisia käsitteitä puolestaan olivat muun muassa ”likavedet”, ”saaste”, ”haju”, ”jätevedet”, ”vaara”, ”huoli” ja ”katastrofi”. Kaiken kaikkiaan luonto ja luonnonsuojelu vaikuttivat kiinnostavan lehdistöä huomattavasti aikaisempia tutkimusvuosia enemmän, ja myös luonnonsuojelun käsitettä laajennettiin julkisuudessa erottelemalla toisistaan biologinen ja sosiaalinen luonnonsuojelu. Huomattavaa silti on, että paikallinen sanomalehti ei vaikuta olleen paikka, jossa luonnonsuojelijat olisivat yleisesti tuoneet omia mielipiteitään joen tilasta esiin.

6.3 ”Lohijoki Vantaa”: Vantaanjoen kirkastuminen 1980-luvulla

Vantaanjoen tilasta käytyyn keskusteluun paikallislehden sivuilla osallistuivat selkeästi aktiivisimmin vuonna 1985 viranomaiset. Joen tilan tutkimusta ja suojelun kehitystä olivat ajamassa läänin maaherra, kuntien virkamiehet ja vesiviranomaiset. Tutkijoiden osuus Vantaanjoen tilan määrittelyssä oli suhteellisesti hiukan aikaisempia vuosia pienempi, joskin edelleen merkittävä. Suurinta huomiota lehdistössä herättivät Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistyksen sekä Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen tutkimukset joen tilasta ja mahdollisuuksista jatkossa. Edellisvuosia enemmän julkisuudessa sen sijaan kuului kansalaismielipiteen ääni. Vantaanjoen (ja joidenkin sivujokien) kunnostusta ja suojelua virkistyskäyttöä varten vaadittiin mielipidekirjoituksissa ja muissa kommenteissa pitkin vuotta useaan kertaan. Myös lehdistön oma panos Vantaanjoki-keskusteluun oli kohtalaisen merkittävä, joskin se rajoittui lähinnä lyhempiin kommentteihin joen tilasta ja Vantaanjoki-kuvien julkaisuun lehden sivuilla. Yhtään Vantaanjokea koskevaa pääkirjoitusta ei vuoden aikana lehdessä julkaistu. Muista Vantaanjoen tilan määrittelijöistä Hyvinkään ympäristönsuojeluyhdistys sai äänensä kuuluviin vuoden aikana vain yhden kerran, poliitikot ja talouselämän edustajat niin ikään kerran.

Vantaanjoen fyysinen tila oli vuonna 1985 selkeästi edellisvuosia parempi, ja tilannetta myös pidettiin yleisesti huomattavasti aikaisempaa parempana. Samalla kuitenkin myös vaatimustaso joen tilasta oli noussut, sillä jokea koskevia ongelmia tuli määritellyksi lehdessä selvästi edellisiä tutkimusvuosia suurempi määrä. Ongelmina pidettiin Vantaanjoen ”ikuisuusongelmia” tulvia ja jätevesiä, ja veden ajoittain edelleen huonoa laatua. ”Uusia” ongelmia sen sijaan olivat suoraan Vantaanjokeen liittyvien virkistysmahdollisuuksien puute, kalastukseen liittyvät kiistat ja saaliiksi saatujen kalojen makuhaitat, tiedon puute joesta, yhteiskunnan tuen vähyys suojelutoimien suhteen, sekä Vantaanjoen hajakuormitus: maatalouden ja haja-asutuksen aiheuttamien ongelmien korostuminen. Kaupunkien jätevesien tuottamat ongelmat mainittiin osasyynä veden vieläkin liian huonoon laatuun, mutta kaiken kaikkiaan ongelman arvioitiin olevan järjestymässä jätevedenpuhdistamoiden toiminnan tehostumisen myötä. Haitallisimpana ongelmana jätevesien osalta pidettiin toistuvasti puhdistamoilla tapahtuvia ohijuoksutuksia, ja niistä aiheutuvaa käsittelemättömän jäteveden päätymistä suoraan jokeen.

Ongelmien määrittelijöinä toimivat keskusteluun osallistuneet toimijat, ensisijaisesti viranomaiset ja tutkijat, mutta jonkin verran myös yksittäiset kansalaiset tai kansalaisyhteisöt. Jokeen liittyvien on-

gelmien luettelon kasvaessa myös ratkaisuvaihtoehtojen määrä lisääntyi. Suosituimpia ehdotuksia ongelmien poistamiseksi olivat jätevesien puhdistuksen kehittäminen, suojelutoimien tehostaminen entisestään yhteiskunnan tukemana, ja virkistysmahdollisuuksien sekä Vantaanjokea koskevan tutkimuksen lisääminen. Varsinkin virkistyskäytön suhteen vaihtoehtoja joen hyödyntämiseen alkoi löytyä paljon. Kalastuksen lisäksi jokea suunniteltiin voitavan käyttää muun muassa melontaan ja retkeilyyn, ja suunniteltiin Vantaanjoen varrelle ulkoilmateatteriakin. Ongelmana virkistysmahdollisuuksien kannalta nähtiin kuitenkin jätevesistä ja maataloudesta aiheutuva kuormitus sekä jokiveden ”luontainen” savisameus.

Uutisoinnin perusteella suhtautuminen Vantaanjokeen oli kokenut suuria muutoksia tutkimusvuosien 1972 ja 1985 välissä. Jo 1972 kiinnostus joen tilan parantamiseen oli nähtävissä paikallislehden uutisoinnissa ja muun muassa julkaistuissa mielipidekirjoituksissa, mutta veden laatu Vantaassa oli 1970-luvun alussa niin huono, ettei jokea voitu hyödyntää esimerkiksi virkistyskäytössä. Tällä oli vaikutuksensa tapaan, jolla Vantaa nähtiin ja jolla siitä puhuttiin. 1980-luvun puolivälissä tilanne oli kuitenkin jo toinen, ja tiedot Vantaan kirkastumisesta antoivat uutta puhtia toiveille vesistön paremmasta tulevaisuudesta. Vuonna 1985 Vantaanjokea pidettiin uutisoinnissa merkittävänä virkistyskohteena, luonnonarvona ja paikoin jopa nähtävyytenä. Erityisesti huomiota vuoden aikana herättivät Vantaanjoen suurimmat kosket Nurmijärvellä, joiden muun muassa kuvattiin olevan ”Uudenmaan komeimmat kosket” (HySa 4.5.1985). Myös Nurmijärven kunta oli herännyt Vantaanjoen tarjoamiin mahdollisuuksiin, ja Nurmijärven kunnanjohtaja pohdiskelikin lehden sivuilla miten kunta voisi hyötyä Vantaan tilan paranemisesta:

> ”Vantaanjoki on meille Nurmijärven kunnassa asuville arvo sinänsä ja sitä on lähdettävä käyttämään hyväksi, esimerkiksi retkeilymielessä voitaisiin hyödyntää sitä nykyistä enemmän.” (Nurmijärven kunnanjohtaja, HySa 4.5.1985)

Koskien suojelusta tehdyssä eduskunta-aloitteessa Vantaanjoen koskia kuvattiin arvokkaiksi ja mielenkiintoisiksi, sekä kasvistoltaan että eläimistöltään rikkaiksi kohteiksi, ja jokivarren koskimaisemia kaiken kaikkiaan tärkeiksi sekä luonnonsuojelun että kulttuurihistorian kannalta (HySa 19.2.1985). Vantaanjoen idylliä ja Nukarinkosken ”villiä viehätystä” esiteltiin puolestaan Hyvinkään Sanomissa 20.4. Nurmijärven Nukaria esittelevässä lehtijutussa, jossa nukarilaisten kerrottiin muun muassa olevan ylpeitä nähtävyydestään Nukarinkoskesta (HySa 20.4.1985).

Keväällä 1985 Hyvinkään Sanomissa uutisoitiin näyttävästi Uudenmaan läänin maaherran Jacob Södermanin tutustumismatkasta ”kirkastuvan Vantaan” rannoille Nurmijärvellä (HySa 4.5.1985). Lehden mukaan Södermanin aloitteesta perustettu Vantaanjoen neuvottelukunta kokoontui samalla toistaiseksi viimeistä kertaa. Joki oli Södermanin mukaan puhdistunut huomattavasti siihen kohdistettujen toimenpiteiden ansiosta, ja myös kalat viihtyivät taas joessa. Samalla kuitenkin todettiin lisää parannuksia tarvittavan sekä joen kuormituksen vähentämisessä että muussa kunnostuksessa, jotta Vantaasta saataisiin jälleen lohijoki (HySa 4.5.1985). Loppuvuodesta Vantaanjoen suojelua pyrittiinkin edistämään vesihallituksen asettaman työryhmän avulla. Työryhmän tehtävänä oli selvittää, millaisia vesiensuojeluhankkeita Vantaanjoen tilan parantamiseksi tulisi toteuttaa, ja missä aikataulussa. Projektin alulle saaneena tekijänä oli juuri Vantaanjoki-toimikunnan saman vuoden keväältä oleva mietintö, jossa esitettiin suuri joukko toimia alueen virkistyskäytön kehittämiseksi. Vesihallitus kuitenkin suhtautui lehden mukaan osaan toimikunnan ehdotuksista varauksellisesti. Vesihallituksen näkemyksen mukaan Vantaanjoen vesistöalueet soveltuivat huonosti virkistyskäyttöön savisameuden takia, ja sameuden vähentämiseen etsittiin keinoja savisten peltoalueiden tulvia vähentämällä (HySa 2.10.1985).

Joen aseman muutoksessa kalastuksella oli oma merkittävä osansa, ja arvokalojen paluuta jokeen pidettiin voittona Vantaan vesiensuojelulle. Tämä näkyi erityisen selvästi vuoden 1985 uutisoinnissa, jossa kalastus oli voimakkaasti esillä. Keväällä 1985 jokeen istutettiin lehtitietojen mukaan yli 100 000 meritaimenen ja lohen poikasta (HySa 11.4.1985). Tapahtuma ei jäänyt huomiotta myöskään Hyvinkään Sanomien pilapiirtäjältä, jolla oli tapahtumasta oma näkemyksensä (kuva 5). Vajaata kuukautta myöhemmin Vantaaseen istutettiin tuhansia kirjolohia virkistyskäytön tehostamiseksi, ja tempauksen rahoittajat arvioivat samalla Vantaanjoen tarjoavan ”Uudenmaan asukkaille varsin tärkeät virkistysmahdollisuudet” (HySa 3.5.1985). Vantaanjoki ei kuitenkaan edelleenkään ollut riittävän puhdas kaloille ainakaan yläjuoksulla, sillä Hyvinkään kohdalla kirjolohet päädyttiin laskemaan puhtaampaan Keravanjokeen. Hiukan alempana Nurmijärvellä sen sijaan vedenlaatu Vantaanjoen pääuomassa arvioitiin lohikaloille riittävän hyväksi.

KUVA 5. Taiteilijan näkemys Vantaanjoen kalaistutuksista. (HySa 13.4.1985)

Uutisia varten haastateltujen kalatutkijoiden mukaan merilohi ja -taimen olivat ”hyväksyneet Vantaan kotijoekseen” (HySa 31.5.1985), ja ”Vantaanjoen kalakanta [oli] elpymässä” (HySa 27.7.1985). Kalakantojen kehityksen jatkossa arvioitiin riippuvan olennaisesti jätevesipäästöjen vähentämisestä jokeen. Vantaanjoen kaloissa ei keväällä 1985 havaittu tutkimuksen mukaan raskasmetalleja, mutta veden laadusta aiheutuvia makuhaittoja kylläkin. Kalojen vakuuteltiin kuitenkin olevan varmasti syömäkelpoisia (HySa 31.5.1985). Vantaanjoesta arvioitiin myös lehtiuutisessa tulleen ”monen harrastuskalastajan mielipaikka” (HySa 31.5.1985). Vantaanjoen virkistyskäytön kehittämistä vaadittiinkin 1985 myös yleisön toimesta: esimerkiksi ”Virkistyskalastaja” vaati pyrkimistä Vantaanjoen virkistyskäyttöön saamiseksi ”kaikin voimin”, ja arveli veden laadun parantamiseksi olevan kannattavaa uhrata varoja (HySa mielipide 24.5.1985).

Kalojen arveltiin viihtyvän huomattavasti aikaisempaa paremmin puhdistuneessa joessa, ja jatkossa tavoitteena olikin saada palautettua jokeen lohikanta (HySa 4.5.1985) Yläjuoksullaan Vantaa ei kuitenkaan vielä ollut ”sellaisessa kunnossa, että siinä voitaisi ajatella vaelluskalojen viihtyvän” (HySa 3.5.1985). Kesällä 1985 Vantaanjoen kalakannan kerrottiin olevan elpymässä, ja kalojen palanneen vielä muutama vuosi aikaisemmin kalastoltaan lähes kuolleisiin joen latvaosiin. Syyksi muutokseen mainittiin jätevesien käsittelyn tehostaminen ja siitä seurannut jokiveden laadun paraneminen. Taimenen menestymisestä Vantaassa oli saatu lisää rohkaisevia merkkejä, ja taimenten uskottiin nousevan merestä takaisin ”kotijokeensa”, mikäli nousun esteenä olevat padot poistettaisiin, tai niiden yhteyteen rakennettaisiin kalaportaita. (HySa 27.7.1985.) Lisääntynyt kalastusinnos-

tus Vantaan varsilla Nurmijärvellä johti loppukesästä 1985 myös Nukarin kalastuskunnan perustamiseen järjestäytymättömän kalastuksen lopettamiseksi (HySa 12.8.1985).

Toistuvasti Vantaanjoen tilan kuvauksen yhteydessä tuotiin esiin Vantaanjoen status entisenä ja tulevana (kenties jo nykyisenä) lohijokena. Pääsy uudestaan lohijokien joukkoon oli jo arvo sinänsä, sillä meritaimenen nousu Vantaanjokeen oli ”lahjomaton mittari” joen parantuneesta tilasta ja suojelutoimien tehosta (HySa 31.10.1985). Vantaanjoen myös katsottiin suojelua edistävissä piireissä kuuluvan tuohon asemaan, olihan se aiemmin ”lohikaloistaan kuuluisa”, ja nyt saanut mahdollisuuden ”palata entisiin suuruuden aikoihin” (HySa 27.7.1985). Paikallisen maanviljelijän katiskaan uinut kirjolohi merkitsi uutisoinnissa syksyllä 1985 sitä, että ”Vantaanjoki on jo lohijoki”, mikä puolestaan oli ”osoitus, että Vantaan vesiensuojelu on menossa hyvään suuntaan” (HySa 21.8.1985).

Positiivisesta kehityksestä huolimatta Vantaanjoen tilan tiedettiin vuonna 1985 yhä olevan kaukana ihannetilanteesta, ja suinkaan kaikki tahot eivät olleet edelleenkään vakuuttuneita joen tarjoamista virkistysmahdollisuuksista. Joen ”likaisuutta” ei käsitelty julkisuudessa yhtä paljon kuin edellisenä tutkimusvuonna 1972, mutta muutamaan kertaan sekin lehtijutuissa mainittiin, lähinnä jätevesien ja maatalouden joelle aiheuttamasta kuormituksesta uutisoitaessa. Jokeen ajoittain liitettäviä ilmauksia olivat myös ”ruskeus”, ”haju”, ”sameus” ja (tulvien yhteydessä) ”riesa”. Joen virkistyskäyttömahdollisuuksien suhteen epäilevälle kannalle asettui puolestaan vesihallitus, joka ei pitänyt kaikkia Vantaanjoki-toimikunnan ehdotuksia joen kehittämisestä realistisina (HySa 2.10.1985), mutta asetti silti työryhmän laatimaan yksilöityä ehdotusta Vantaanjoen suojelun jatkotoimista (HySa 19.12.1985). Kaiken kaikkiaan vuoden 1985 Vantaanjoki-uutisoinnista jäi kuitenkin varsin positiivinen kuva. Vaikka ongelmia oli vielä paljon jäljellä, asenteet jokea kohtaan olivat suurelta osin muuttuneet, ja toiveiden ja todellisuuden Vantaanjoen lähestyminen toisiaan nosti odotuksia Vantaanjoen mahdollisuuksista jatkossa. ”Paljon on tehty, mutta paljon on vielä tekemättä” (HySa 4.5.1985) lienee hyvä kuvaus suhtautumisesta Vantaanjoen suojeluun vuonna 1985.

6.4 ”Kirottu Vantaa” – onnettomuuksien vuosi 1995

Vuoden 1995 keskustelua Vantaanjoesta Hyvinkään Sanomissa hallitsivat, osin Havin pesuaineonnettomuudesta johtuen, viranomaisten puheenvuorot. Tietoja onnettomuuden syistä ja seurauksista

sekä toimenpiteistä tilanteen korjaamiseksi saatiin uutisoinnin välityksellä pääasiassa ympäristö- ja vesiviranomaisilta. Tieteellä ja tutkijoilla oli viranomaisten ohella merkittävä rooli Vantaanjoen tilan määrittelyssä, ja myös viranomaisten käsitys tilanteesta perustui varsin pitkälti tutkijoiden antamiin tietoihin. Havin onnettomuus oli ympäristökatastrofi, joka oli varsin helposti kenen tahansa nähtävissä Vantaanjoessa vaahdonneen pesuaineen ja vaahdon jälkeensä jättämien kuolleiden kalojen takia, mutta tapahtuman tarkemmat yksityiskohdat, tuhojen laajuus sekä arviot Vantaanjoen toipumisesta ja sen vaatimista toimenpiteistä perustuivat suurelta osin tutkijoiden tekemiin havaintoihin ja päätelmiin. Myös lehdistö oli vuonna 1995 itse varsin aktiivinen ottamaan kantaa Vantaanjoen tilaan. Lähinnä tämä kosketti Havin onnettomuutta, johon liittyen julkaistiin muun muassa kaksi pääkirjoitusta, muita lehden toimittajien omia tulkintoja tilanteesta, pilapiirroksia sekä suuri määrä kuvia. Vantaanjoki oli myös muiden lehtien uutisten ja kommenttien aiheena, ja näitä näkemyksiä oli ajoittain lainattu Hyvinkään Sanomissa. Kansalaiset ja kansalaisyhdistykset olivat vuoden aikana niin ikään aikaisempaa aktiivisempia osallistujia Vantaanjoesta käydyssä keskustelussa. Aktiivisimpia tässä olivat kalastajat ja kalastukseen liittyvät yhdistykset sekä Hyvinkään ympäristönsuojeluyhdistys. Havin onnettomuuteen liittyen keskusteluun Vantaanjoesta osallistuivat omalta osaltaan myös teollisuus ja poliitikot.

Yksittäiset onnettomuudet, lähinnä Havin pesuainevuoto ja sitä seuranneet kalakuolemat, olivat Vantaanjoen ylivoimaisesti suurin ”ongelma” vuoden 1995 uutisoinnissa. Ongelmaksi Havin tapauksen määrittelivät lehdessä kansalaiset, kalastukseen liittyvät etutahot ja yksittäiset kalastajat, viranomaiset, tutkijat, poliitikot, teollisuus ja lehdistö. Havi ja muut onnettomuudet myös nostivat esiin laajemman Vantaanjoen varren teollisuutta ja siitä aiheutuvia päästöjä ja joelle aiheutuvia riskejä koskevan ongelman, sekä puutteet joen tilan valvonnassa ja viranomaisten välisessä tiedotuksessa. Ratkaisuiksi näihin ongelmiin esitettiin tehokkaampaa varautumista vastaaviin onnettomuuksiin, tiukempaa valvontaa, tiedotuksen parantamista, tutkimusta ja Vantaanjoen riskien kartoitusta, lisäveden johtamista Vantaanjokeen Päijänne-tunnelista, sekä Hyvinkään ja Riihimäen liittämistä Keski-Uudenmaan meriviemäriin, ja siten loppua Vantaanjoen käytölle jätevesien purkupaikkana myös yläjuoksulla.

Muita Vantaanjokeen liittyviä ongelmia vuonna 1995 olivat uutisoinnin perusteella joen vedenlaatu (jätevedet, hajakuormitus), viherlevän esiintyminen joessa, haju, roskaisuus, veden vähyys, esteet vaelluskalojen nousulle yläjuoksulle, luvaton kalastus, sekä hitaasti muuttuvat asenteet Vantaanjoen suhteen. Hyvin aktiivisena tahona ongelmien määrittelyssä olivat kalastajat ja kalastukseen liittyvät yhdistykset ja organisaatiot. Kalastajat pitivät Vantaanjoen suurimpina ongelmina yksittäisten on-

nettomuuksien lisäksi lähinnä asutuksen ja teollisuuden jätevesipäästöistä sekä hajakuormituksesta aiheutuvaa veden laadun huonontumista, joen vähävetisyyttä, kalojen nousuesteitä sekä Vantaanjokeen liittyviä asenteita. Ratkaisuiksi näihin ongelmiin tarjottiin muun muassa jätevedenpuhdistamoiden lupaehtojen tiukentamista, tai mielellään jätevesien johtamista kokonaan muualle meriviemärin avulla, maatalouden suojavyöhykkeiden perustamista pelloilta tulevan kuormituksen vähentämiseksi, joen perkausta ja muuta kunnostusta, kalaistutuksia ja tutkimusta, sekä patojen ym. kalojen nousua estävien rakenteiden purkamista.

Osansa kalastajien kritiikistä sai myös maatalous, jossa vallitsevia asenteita ihmeteltiin Uudenmaan kalastusyksikön toimesta: ”Jokeen nimittäin suolletaan monessa paikassa suoraan sanoen paskaa. Eihän se siinä omalla kohdalla haitaksi ole, mutta alajuoksulla taas on” (HySa 13.5.1995). Maanviljelijöiden ympäristöasenteiden aiheuttamiin ongelmiin palattiin vielä loppuvuodesta 1995, silloin tosin Keski-Uudenmaan vesiensuojeluyhdistyksen toimesta. Yhdistys kritisoi Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistyksen projektia, jonka tavoitteena oli saada viljelijät hakemaan EU:n erityistukea muun muassa suojavyöhykkeiden perustamiseen. Yhdistyksen edustajan mukaan muu yhteiskunta on jo oppinut, että ”se joka likaa, se myös maksaa puhdistamisen” (HySa 5.12.1995), mutta maanviljelijät suostuvat osallistumaan suojeluun vain jos heille siitä maksetaan:

> ”Tilanne Keski-Uudenmaan vesien suojelussa on tämä: kun kaupunkilainen kusee kaava-alueella, poliisi sakottaa häntä. Kun maanviljelijä kusee ja poliisi tulee sakottamaan, niin maanviljelijä sanoo: ’Voinhan lopettaa kuseskelemisen, mutta minulle pitää maksaa’.” (HySa 5.12.1995)

Maanviljelijöiden kantaa heille esitettyihin vaatimuksiin ei juurikaan tullut lehden sivuilla ainakaan vuoden 1995 aikana näkyviin. Eräässä mielipidekirjoituksessa tosin syytettiin Vantaanjokitapahtumassa tiukempia ympäristönormeja maataloudelle vaatinutta hyvinkääläistä kansanedustajaa maanviljelijävihasta, ja toisessa (vastineena Keski-Uudenmaan vesiensuojeluyhdistykselle) kyseltiin ”lopetettaisiinko peltojen lannoittaminen kokonaan?” (HySa mielipide 15.12.1995).

Kalastajien lisäksi ongelmien määrittelijöistä näkyvimmässä roolissa olivat vuoden aikana viranomaiset, tutkijat ja lehdistö. Näistä viranomaiset ja tutkijat olivat esillä lähinnä onnettomuuksien ja niiden jälkiselvittelyiden yhteydessä, ja näiden toimijoiden ratkaisuvaihtoehdot tilanteen parantamiseksi olivat suurelta osin samoilla linjoilla muiden keskusteluun osallistuneiden tahojen kanssa. Suurin erimielisyys ongelmien ratkaisuista viranomaisten ja muiden toimijoiden välillä liittyi kuntien omaan jätevesien johtamiseen, joka on ristiriidassa joen muun käytön, esimerkiksi kalastuksen

kanssa. Meriviemärin tapaiset kunnilta suuria investointeja vaativat ratkaisut eivät olleet viranomaisten tarjoamien vaihtoehtojen ensisijoilla, vaikka niitä muun muassa kalastajien toimesta aktiivisesti vaadittiin. Lehdistö puolestaan osallistui Vantaanjoen ongelmien määrittelyyn aikaisempaa suoremmin muun muassa pääkirjoitusten ja pakinatyyppisten kirjoitusten, sekä pilapiirrosten ja muiden kuvien kautta. Ratkaisuvaihtoehtona Havin turman jälkeisessä pääkirjoituksessa vaadittiin lehdistön puolesta, että kaikki Vantaanjoen kanssa tekemisissä olevat tahot – niin asukkaat, yritykset kuin viranomaisetkin – ottaisivat tapahtuneesta ”opikseen”, ja tuntisivat vastuunsa joen tilasta:

> ”Jos – toivon mukaan kun – Vantaanjoen tila palaa nopeasti entiselleen, niin nyt tapahtuneesta onnettomuudesta on otettava opiksi sekä Vantaanjoen varren asukkaiden, yritysten että viranomaisten. Kaikkien näiden tahojen pitää muistaa vastuunsa jokeen rantamailla: ihmisten on liikuttava niin, että penkereet pysyvät ehjinä, yritysten ja maatalouden tulee tehdä enemmän kuin vähin mahdollinen, jotta päästöt eivät pilaa jokea ja viranomaisten tulee huolehtia jokea koskevasta ohjeistuksesta ja omista laitoksistaan niin, että jokeen ei ainakaan niiden kautta pääse jokea pilaavia aineksia.” (HySa pääkirjoitus 5.9.1995)

Uutisoinnin kielen perusteella Vantaanjoesta oli vuoteen 1995 mennessä tullut ”virkistyskeidas” monille sen lähellä ja kauempanakin asuville ihmisille. Lähinnä jokea käyttivät kalastajat, mutta myös muu virkistystoiminta oli aikaisempaa aktiivisempaa: muun muassa melonta ja luontoretkeily pääsivät mukaan lehtiotsikoihinkin. Kalastuksen asema Vantaanjoen määrittelyssä näkyi hyvin myös vuoden 1995 uutisoinnin kielessä ja tavoissa, joilla Vantaanjokea eri toimijoiden puheessa kuvattiin. Vantaanjoki oli lehdissä esiintyneissä kuvauksissa ”mainio lohiapaja” (HySa 9.9.1995), kuivan seudun ”ainoa kalapaikka” (HySa 5.9.1995), ” lohikoski vailla vertaansa” (HySa 13.5.1995), ja ”Suomen kalastetuin jokialue” (HySa 2.9.1995). Toisinaan lehdessä sen sijaan puhuttiin Vantaanjoen asemasta virkistyskäytössä yleensä, jolloin yleensä verrattiin ”entisen avoviemärin” (HySa 13.5.1995) puhdistunutta tilaa saasteisempiin vuosiin parin vuosikymmenen takaa. ”Likaviemäristä virkistyskeidas” otsikoitiin 9.2., ja haastateltiin Vantaanjoen kunnostukseen ja arvon palautukseen tyytyväistä ympäristönsuojeluyhdistyksen puheenjohtajaa. Vantaanjoella oli nyt ”valtava virkistysarvo”, joka jatkuvasti edelleen kasvoi, ja joesta oli tullut alueen ”henkireikä” (HySa 2.9.1995). Joki oli myös ”merkittävä tekijä koko Vantaanjoen alueen kehityksessä”, ja jo ”historiansakin puolesta hyvinkin suojelun väärti” (HySa 5.9.1995).

Vantaanjoen merkityksestä puhuttaessa korostui useampaan kertaan sen sijainti alueella, joka luonnon muovautuessa sai ”vain rippeet kymmenien tuhansien järvien maan vesistä ja maisemista” (HySa 5.9.1995). Tämä teki siitä seudun luontoharrastajille, kalastajille ym. arvokkaan kohteen suu-

rempien vesistöjen puuttuessa. Joen arvoa ja käyttömahdollisuuksia ei kuitenkaan edelleenkään ollut täysin ainakaan kalastajien mukaan ymmärretty jokivarren kunnissa, joissa joen ”arvo iskee tajuntaan vähitellen” (HySa 2.9.1995). Varsinkin pääkaupunkiseudulla oman asuinseudun jokia oli vaikea mieltää kalastuspaikoiksi, ”jos virroissa on tottunut näkemään vain roskia ja hylättyjä romuja” (HySa 26.9.1995). Ja vaikka Vantaanjoen puhdistumisen myötä ”vähitellen kirkastuivat myös ajatukset vanhan vaelluskalajoen saamiseksi virkistyskäyttöön”, todettiin samalla, että ”asenteet likaviemäristä kelluvat kuitenkin pinttyneenä” (HySa 2.9.1995).

Vuoden 1995 Vantaanjoki-uutisointi sai merkittävän käänteen loppuvuoden onnettomuussuman vuoksi. Ylistävät lausunnot joen tilasta vaihtuivat syyskuusta lähtien huoleksi ja turhautumiseksi joen suojelua kohdanneiden takaiskujen myötä. Havin onnettomuus nosti Vantaanjoen luultavasti historiansa siihen asti suurimpien otsikoiden aiheeksi, ja turma esiintyi niin uutisjutuissa, pääkirjoituksissa, yleisöosastokirjoituksissa kuin pilapiirroksissakin hyvin usein syksyn 1995 aikana. Havin tapauksesta käytettiin ajoittain värikästä kieltä erityisesti uutisotsikoissa. ”Pesuainevuoto tappoi kaloja Vantaanjoessa” oli otsikkona 2.9., ja 5.9. julkaistiin pääkirjoitus otsikolla ”Liian rankka opetus Vantaan merkityksestä”. Kalakuolemien laajuuden selvittyä otsikot kasvoivat entisestään: ”Vantaa kupli, vaahtosi ja TAPPOI” (kuva 6) oli lehden Viikonvaihde-osion koko sivun kokoisen jutun otsikkona 9.9. Samassa lehtijutussa muisteltiin Vantaanjoen saastuneimpia aikoja 1970-luvulla otsikolla ”Vantaa haisi ja Helsinki joi” sekä oltiin huolissaan siitä ”Miten käy Vantaan?” (HySa 9.9.1995). ”Vantaan yläjuoksun kalatuho totaalinen” kertoi puolestaan suuri etusivun otsikko 15.9.

KUVA 6. Havin onnettomuuden uutisointia Hyvinkään Sanomissa. (HySa 9.9.1995)

VIIKONVAIHDE

Astianpesuaine ei ollutkaan ympäristöystävällistä

Vantaa kupli, vaahtosi ja TAPPOI

Aluksi Havin onnettomuutta ei edes ymmärretty niin vakavaksi kuin pian paljastuneet kalakuolemat sen osoittivat, ja Vantaanjoelle aiheutuvien vaikutusten arvioitiin heti tapahtuneen selvittyä jäävän vähäisiksi. Pian onnettomuuden laajuus erityisesti yläjuoksulla kuitenkin selvisi, ja jokeen joutunut pesuainemääräkin osoittautui vielä huomattavasti alkuperäisiä arvioita suuremmaksi. Havin onnettomuus nähtiin erityisen harmillisena takaiskuna juuri siksi, että Vantaanjoen tilan parantamiseen uhratun työmäärän arveltiin sen vuoksi valuvan hukkaan. Yksittäinen onnettomuus saattoi hetkessä tehdä tyhjäksi vuosien työn, ja jokea ympäröivät joka puolelta uudet vaarat. Vantaanjoesta tuli ”aikapommi” (HySa 9.9.1995), jota uhkaavat riskit saattoivat milloin hyvänsä aiheuttaa vastaavan tai suuremman katastrofin. Huolissaan olivat varsinkin kalastajat, joiden edustaja purki kalamiesten tuntoja Hyvinkään Sanomien mielipidepalstalla:

> ”Herää myös kysymys milloin Rajamäen, Hyvinkään ja Riihimäen jätevesilaitokset pettävät? Milloin tapahtuu seuraava katastrofi? Milloin Alkon tehtaiden tuotteet solahtavat viemäriin suuremmissa määrin Rajamäellä? Tästä pääkaupunkiseudun puliukot näkevät päivittäin unia, mutta seudun kalamiehet odottavat kauhulla.” (HySa mielipide 6.9.1995)

Vantaanjoen joutuminen vakavan ympäristöonnettomuuden uhriksi herätti seudun asukkaissa huolta ja surua. ”Tuntuu kauhealta”, ”kauhistuttaa” ja ”pahalta näyttää” olivat Hyvinkään Sanomien Katupeilin 9.9. saamia kommentteja kuntalaisilta Havin onnettomuuteen. Jokivarren asukas Riihimäellä puolestaan totesi toimittajalle, että ”tuntuu että viemärinä tässä ollaan edelleen” (HySa 5.9.1995). Myös itse onnettomuutta uutisoitaessa käytettiin varsin värikästä ja dramaattista kieltä ja vertauskuvia. Tällaisia olivat muun muassa ”kalojen joukkokuolema” (HySa 2.9.1995), tai ”joukkomurha” (HySa 9.9.1995) Havin tuotannosta poistuneen vastaavannimisen torjunta-aineen mukaan, ”tuhansien kalojen kuolema” (HySa 9.9.1995), ”totaalinen kalatuho” (HySa 15.9.1995) ja ”katastrofitilanne” (HySa 5.9.1995).

Aluksi kuolleiden kalojen osuudeksi yläjuoksulla arvioitiin 80–100 % kalakannasta, ja tuhon arvioitiin olevan ”mittava” tai ”lähes täydellinen” (HySa 15.9.1995), mutta todettiin lopullisten tutkimustulosten asiasta tulevan vasta seuraavana keväänä. Myöhemmin syksyllä kaloja kerrottiin kuolleen 30 % koko joen kalakannasta, ja edelleen myöhemmin samana vuonna arvio oli 40–100 %. Tutkimustulokset joen tilasta loppusyksystä saivat huomattavasti vähemmän näkyvyyttä kuin onnettomuuden alkuvaiheet, vaikka esimerkiksi Vantaanjoen kalojen kerrottiin olevan ”taas syömäkelpoisia” (HySa 12.10.1995), ja hauki- ja lahnakannan elpymisen arvioitiin vievän useita vuosia (HySa 10.11.1995). Tarkempia tutkimustuloksia onnettomuuden vaikutuksista uutisoitiin Hyvinkään Sa-

nomissa vasta kesällä 1996, jolloin arviot kalatuhoista vaihtelivat alajuoksun kolmanneksesta yläjuoksun 80 %:iin (HySa 11.6.1996). Kalatuho ei siis ollut aivan ”totaalinen”, kuten alkusyksystä uutisoitiin, mutta onnettomuudella oli Vantaan kalakannoille niin merkittävät vaikutukset, että siitä tuli lehden mukaan ”vuoden onnettomin ympäristöteko” (HySa 30.12.1995).

Muut syksyn mittaan tapahtuneet onnettomuudet eivät Havin veroisiin otsikoihin päässeet, vaikka muun muassa etanoliturman jälkeen oli jälleen ”Vantaa vaarassa” (HySa 21.10.). Pesuaineonnettomuuden, öljyvuodon ja etanolipäästön jälkeen arveltiin jo Hyvinkään Sanomien Sivuraiteella -palstalla Vantaanjoen olevan ”kirottu”, ja ehdotettiin mustaa huumoria viljellen ”olisiko syytä valaa koko Uudenmaan helmi sementtiin” (HySa 28.10.2005). Onnettomuuksien positiivisena seurauksena kuitenkin oli, että Vantaanjoen riskit saatiin paremmin hallintaan. Vuoden 1995 lopussa nimittäin tehtiin Vantaanjoen riskikartoitus, jonka laatimiseen syksyn onnettomuudet antoivat vahvan alkusysäyksen. Tapahtumaa uutisoitiin myös Hyvinkään Sanomissa otsikolla: ”Vantaanjoella riskikartoitus. Teollisuuden päästöt huolettavat” (HySa 5.12.1995).

Hyvinkään Sanomien oman uutisoinnin lisäksi lehdessä lainattiin muiden lehtien kommentteja Havin onnettomuuteen syksyllä 1995. Kiinnostavaa näiden lehtien kommenteissa oli niiden selvästi kriittisempi asennoituminen Haviin ympäristön likaajana ja Vantaanjoen pilaajana, kun taas Hyvinkään Sanomien omassa uutisoinnissa ja kommenteissa haettiin enemmänkin sovittelevampaa linjaa. Demari-lehti kirjoitti Vantaanjoen pesuainevuodon osoittavan millä tasolla suomalainen vesienhoito vielä on, ja vaati muutoksia vesilainsäädäntöön, jotta vastaava huolimattomuus ei enää olisi mahdollista: ”Koko pääkaupunkiseudun tärkeimmän vesistön pilaamisen pitäisi viimein herättää päättäjät” (Demari/HySa 9.9.1995). Nurmijärven Sanomat puolestaan totesi Vantaanjoen tasapainon olevan ”herkkä tila, joka on alituisesti uhattuna”, ja vaati lisätyötä ja varmistuksia Vantaanjoen puolesta (Nurmijärven Sanomat/HySa 7.9.1995). Helsingin Sanomat taas syytti Havia joko ”tietämättömyydestä tai piittaamattomuudesta” sekä hitaasta tiedottamisesta, ja epäili, ”kuvitteliko yritys suurpäästön virtaavan mereen kenenkään huomaamatta”. Moitteet sai myös Riihimäen jätevedenpuhdistamo siitä, että siellä ei ollut varauduttu aikaisempien merkkien perusteella pahimpaan. (Helsingin Sanomat/HySa 8.9.1995.) Kovinta kritiikkiä Havia kohtaan antoi kuitenkin vasemmistolainen Kansan Uutiset, joka syytti Havia vuosien puhdistustyön tekemisestä tyhjäksi päästöllä, joka saattaa ”tappaa koko Vantaanjoen”:

> ”Havin kynttilöillä saattaa olla hyvä sydän, mutta yhtiön muussa tuotannossa ei sydämestä näy jälkeäkään. Vantaanjoen tappaminen on sellainen rikos,

> josta syylliselle pitäisi langettaa ankara rangaistus, niin myöhäistä kun se vainajan kannalta on.” (Kansan Uutiset/HySa 7.9.1995)

Kiinnostavaa voisikin olla näiden lehtien uutisoinnin erojen ja niiden syiden pohdiskelu, mutta se ei kuitenkaan tämän työn puitteissa ole mahdollista. Sen sijaan yllä mainitut kommentit kertovat omalla tavallaan muuttuneesta suhtautumisesta Vantaanjokeen ja sen saastumiseen. Huomattavaa on myös, että vaikka muiden lehtien kommentit Havin tapauksesta olivat ehkä Hyvinkään paikallislehteä kriittisempiä, jotain myös Hyvinkään Sanomien vakavasta suhtautumisesta joen saastumiseen kertoo se, että nämä kriittiset kommentit ylipäätään lehden omille sivuille päätyivät.

6.5 ”Risuoja vai Vantaanjoki?” – tulviva Vantaa 2004

Keskustelu Vantaanjoesta paikallislehti Aamupostin sivuilla sai vuonna 2004 ennennäkemättömät mittasuhteet. Suurin syy tähän olivat kesän tulvat, mutta muutenkin joki oli aikaisempaa selvästi suuremman kiinnostuksen kohteena. Yhtenä keskustelun selvästi aktiivisimmista toimijoista vuoden aikana olivat yksityiset kansalaiset, jotka tavalla tai toisella olivat kiinnostuneita joen tilasta. Kansalaismielipide tuli Aamupostissa näkyviin mielipidekirjoituksissa, joita oli kaikkiin edellisiin tutkimusvuosiin verrattuna huomattavasti enemmän, erilaisissa lukijakyselyissä sekä uutisjutuissa haastateltavina. Etupäässä nämä puheenvuorot liittyivät tulviin, niiden aiheuttamiin ongelmiin ja ratkaisuvaihtoehtoihin, mutta esillä oli myös laaja joukko muita Vantaanjokeen liittyviä asioita, niin positiivisia kuin negatiivisiakin. Kansalaisten ohella keskustelun aktiivisimpia osallistujia olivat edellisvuosien tapaan viranomaiset ja tutkijat, joiden toiminta ja lausunnot kriisitilanteessa saivat jälleen runsaasti julkisuutta. Havin onnettomuuden tapaan vuoden 2004 tulvat olivat ympäristökatastrofi, joka oli jokaisen nähtävissä (ja usein myös haistettavissa), mutta joen tilan ja tulvien jälkeisten kalakuolemien syiden ja laajuuden selvittäminen oli jälleen kysymys, johon ei voitu ilman asiantuntijoita ja tieteellistä tutkimusta vastata. Viranomaisten osuudeksi jäi niin ikään tuhojen jälkiselvittely sekä kritiikin vastaanotto liian hitaasta toiminnasta ja puutteista tiedottamisen suhteen.

Näiden vuoden ”äänekkäimpien” toimijoiden lisäksi Vantaanjoesta käytyyn keskusteluun osallistuivat ajoittain hyvin aktiivisesti joen virkistyskäyttäjät, pääasiassa jälleen kalastajat, sekä lehdistö. Kalastukseen liittyviä asioita oli esillä lehdessä koko vuoden, mutta erityisesti kalastuksen kanssa tekemisissä olevia ymmärrettävästi koskettivat tulvat ja niitä seuranneet kalakuolemat. Lehdistö

puolestaan osallistui keskusteluun myös aikaisempaa aktiivisemmin, sillä pelkästään Vantaanjokeen liittyviä pääkirjoituksia oli vuoden aikana selvästi enemmän kuin kertaakaan aikaisemmin. Tämän lisäksi lehdistön panos näkyi muun muassa toimittajien omissa kommenteissa tulvatilanteen suhteen sekä runsaassa ja monipuolisessa kuvituksessa, joka koski niin tulvatuhojen esittelyä kuin Vantaanjoen tilaa yleensäkin. Pienemmässä roolissa sanomalehtikeskustelun osalta olivat erilaiset yhdistykset, joista varsinkin Hyvinkään ympäristönsuojeluyhdistyksen panos näkyi enemmän tapahtumien ja keskustelutilaisuuksien järjestämisessä kuin sanomalehtikeskustelussa. Omalta osaltaan Vantaanjoesta keskustelemassa olivat myös yrittäjät ja maanviljelijät, joista ensiksi mainitut kaipasivat Vantaanjoen alueelle lisää yritystoimintaa, ja jälkimmäiset olivat huolissaan maatalouden ajamisesta ahtaalle vesiensuojelun vaatimusten kiristyessä.

Ylivoimaisesti suurin Vantaanjokeen liitetty ongelma vuonna 2004 olivat tulvat ja niihin liittyneet kalakuolemat, happikato ja tulvavesien ihmisten omaisuudelle aiheuttamat vahingot. Toisaalta tulviin liittyen ongelmiksi määriteltiin myös joukko muita tekijöitä, kuten viranomaisten laiminlyönnit, tiedotukseen liittyvät puutteet, puhtaan veden saanti, jätevesien ohijuoksutukset puhdistamoilta poikkeustilanteessa, kaupunkien viemäriverkostojen kunto, hygienia ja tautivaara sekä joen huono kunto ja epämiellyttävä haju. Myös poikkeuksellisten sääolojen lisääntyminen, ja sen taustalla oleva huoli ilmastonmuutoksesta ja sen seurauksista, oli yksi tulvien yhteydessä mainituista ongelmista. Tulvia pitivät vakavina ongelmina viranomaiset, tutkijat ja lehdistö, mutta kansalaismielipide sen sijaan jonkin verran jakautui joukosta kuuluneiden ongelmaa vähätelleiden soraäänien vuoksi. Kansalaisten kritiikin kohteena olivat erityisesti Riihimäen päättäjät kaupungin talousveden pilaantumisesta. Kuntalaiset muun muassa ihmettelivät, miksi Riihimäki ei eteläisten naapurikuntiensa tapaan liittynyt mukaan Päijänne-tunneliin, joka olisi tulvatilanteessakin tuonut asukkaiden ja teollisuuden käyttöön puhdasta vettä. Viranomaisia myös arvosteltiin huonosti organisoiduista toimista kalakuolemien selvittämisessä sekä harhaanjohtamisesta jätevesipäästöjen todellisen määrän ja vaikutusten suhteen.

Ratkaisuiksi tulviin esitettiin Vantaanjoen kunnostusta jokivarren raivauksen sekä joen ruoppauksen ja roskista puhdistamisen avulla, joen syventämistä ja leventämistä, jotta se pystyisi kuljettamaan suurempia vesimääriä tulvimatta, sekä varautumista tulviin joen penkereitä ja tulva-altaita rakentamalla. Lisäksi vaadittiin kaupunkien viemäriverkoston muutostöitä, lähinnä sekaviemäröinnin poistamista, hajakuormituksen saamista kuriin sekä jälleen kerran yhtenä vaihtoehtona Hyvinkään ja Riihimäen liittämistä Keski-Uudenmaan meriviemäriin jätevesien johtamiseksi pois seudulta muuta reittiä kuin Vantaanjokea pitkin. Viranomaistaholta suunnitelma kuitenkin todettiin jälleen vaikeak-

si ja erittäin kalliiksi toteuttaa, sekä ylimitoitetuksi ratkaisuksi normaalitilanteisiin. Tulviin liittyneiden kalakuolemien osalta haittaa kokeneet kalastajat olivat vaatimassa korvauksia vahinkoon syypäiksi katsomiltaan kaupungeilta, sekä uusia kalaistutuksia ja muita toimenpiteitä tulvien ja jätevesien vaikutuksien minimoimiseksi. Viranomaiset ja tutkijat puolestaan vähättelivät tulvien aikana kaupunkien jätevesipäästöistä aiheutuneita tuhoja ja nimesivät suuremmaksi syyksi pelloilta ja muilta tulvan peittämiltä alueilta jokeen joutuneen hajakuormituksen. Lehdistö oli jälleen kiistan osapuolten välissä sovittelevammalla linjalla ja peräsi Vantaanjoen laadun parantamista ”yhteisvoimin, ei sanktioita asettamalla” (AP pääkirjoitus 3.11.2004).

Muita, suoraan tulviin liittymättömiä ongelmia vuonna 2004 olivat uutisoinnin perusteella Vantaanjoen veden vähyys (!), joka muun muassa vaikeutti melontaa alkuvuodesta, asutuksen levittäytyminen liian lähelle Vantaanjokea, joen edelleen tiettyihin virkistystoimintoihin (esimerkiksi uinti) liian huono vedenlaatu yläjuoksulla, joen rantojen eroosio, Vantaanjoen mahdollisuuksien huomiotta jättäminen sekä kalastukseen liittyvät kiistat. Näistä Vantaanjoen veden vähyyttä ongelmana pitivät virkistyskäyttäjät (kalastajat, melojat), muut kansalaiset sekä osin myös tutkijat, ja ratkaisuksi ongelmaan esitettiin lisäveden juoksutusta Vantaaseen Päijänne-tunnelista. Asutuksen leviämistä ongelmana puolestaan pitivät lähinnä kansalaiset ja viranomaiset, jotka vaativat joen lähelle tulevan uuden asutuksen rajoittamista kaavoituksen avulla. Kalastukseen liittyvät ongelmat taas koskivat Vantaanjoen lohikalakantoja uhkaavaa meriverkkokalastusta sekä kiistaa oikeudesta kalastaa Vantaanjoessa mato-ongella. Ratkaisuiksi näihin ongelmiin esitettiin merialueen verkkokalastuksen rajoittamista, ja Vantaanjoen kalastukseen liittyvien olosuhteiden järjestämistä ja valvontaa siten, että mato-onginta ei aiheuta jokeen istutetun lohikannan tuhoutumista. Rantojen eroosio ja Vantaanjoen mahdollisuuksien jääminen liian vähälle huomiolle sen sijaan olivat lähinnä vesiensuojeluyhdistyksen tutkijoiden huolenaiheina, ja ratkaisuiksi ehdotettiin eroosion vähentämistä muun muassa maatalouden suojavyöhykkeiden avulla, sekä Vantaanjoen tehokkaampaa mainostamista sen tajuamiseksi, ”kuinka kauniita maisemia ja virkistyspaikkoja jokivarsi monen kunnan asukkaille tarjoaa” (Vantaanjoen vesiensuojeluyhdistyksen toiminnanjohtaja, AP 28.5.2004).

Ristiriitainen suhtautuminen Vantaanjokeen nousi jälleen esiin uutisoinnin kielessä loppukesän 2004 tulvien myötä, kun joesta äkkiä tuli jälleen muutakin kuin seudun virkistystoimintaa elävöittävä vesistö. Vantaa nähtiin uutisoinnissa ja kansalaismielipiteessä vuoden aikana hyvin monella eri tavalla, monessa erilaisessa roolissa. Vantaa oli edelleen **”virkistyskeidas”**, joka tarjosi mahdollisuudet kalastukseen, melontaan ja retkeilyyn. Näiden lisäksi kesällä uutisoitiin myös uinnista Vantaanjoessa Hyvinkään korkeudella, ja otsikoissa todettiin, että ”Vantaanjokeen voi Hyvinkäällä pu-

lahtaakin", mutta toisaalta, että "Vantaasta ei ole [yläjuoksulla] kaiken kansan uintikeitaaksi" (AP 3.7.2004). Virkistyskäyttöön liittyen Hyvinkään perhokalastajien edustaja kertoi keväällä, kuinka "Vantaanjoella iloitaan puhtaasta vedestä ja kasvaneesta saaliista", ja "Vantaanjoen vedenlaatu on muuttunut aivan huikaisevasti" (AP 10.5.2004):

> "Vielä 1970-luvulla Vantaanjoen läheisyyden erotti lähinnä hajusta. Nyt vedessä viihtyvät arvokalat ja joen virkistyskäyttö on noussut uusiin lukemiin." (Hyvinkään perhokalastajien pj, AP 10.5.2004)

Samalla muistutettiin, että joen vedenlaadun paraneminen ei ole pelkästään kalastajien etu, vaan todettiin "joen virkistävän niitäkin, jotka eivät kalasta" (AP 10.5.2004). Keväällä uutisoitiin näyttävästi myös melontaa Vantaanjoessa, ja kerrottiin kuinka "Vantaanjoen virkistysarvo Nurmijärvellä [on] huimassa nousussa" (AP 20.5.2004). Tutkimuksen mukaan "jopa taloudellisesti ajatellen Vantaanjoen arvo on Nurmijärvelle merkittävä", ja joen imago Nurmijärvellä on kunnossa, sillä joen arvioitiin sitä käyttävien keskuudessa olevan arvoltaan "erittäin merkittävä tai merkittävä" (AP 20.5.2004). Keväällä uutisoitiin myös vesiensuojeluyhdistyksen tuottamaa Elämyksien Vantaanjoki -videota, jonka tavoitteena oli korostaa Vantaanjoen merkitystä lähivirkistysalueena tuomalla esiin joen mahdollisuuksia virkistyskäyttöön (AP 28.5.2004). Pääkirjoituksessa 3.6. puolestaan kutsuttiin Vantaata, entistä "asutuksen ja teollisuuden likaviemäriä", "historialliseksi joeksi", joka on "nykyisin osa sen varren asukkaiden vapaa-aikaa ja virkistystä" (AP pääkirjoitus 3.6.2004). Ja vaikka Vantaanjoen yläjuoksun uintimahdollisuudet todettiin vesiensuojeluyhdistyksen tutkijan haastattelussa vielä puutteellisiksi, todettiin joessa olevan "runsaasti virkistysarvoja", ja joen olevan "elämyksellinen maisemaelementti" sekä "tärkeä opetuskohde kouluille" (AP 3.7.2004). Vantaanjoen virkistysarvoista käyty keskustelu jäi hetkeksi unohduksiin heinäkuun lopun tulvien myötä, mutta taas loppukesällä ja syksyllä virkistysaiheeseen palattiin. Joen todettiin muun muassa olevan "vuosikymmeniä entrattu kuntoon vähin varoin viihtyisäksi ja kemiallisesti puhtaaksi lohijoeksi" (AP 17.8.2004) sekä "maamme tärkeimpiä virkistyskalastusalueita" (AP 30.10.2004).

Paitsi virkistyskeitaana Vantaanjoki nähtiin 2004 myös **"luontoarvona"**, jonka kalakannat, muut eläimet ja kasvit sekä tuoreimpana löytönä harvinaiset vuollejokisimpukat tekivät joesta merkittävän luontokohteen. Tähän liittyen uutisoitiin muun muassa Vantaanjoessa lepääviä joutsenia Hyvinkäällä, ja jokivarren kasvi- ja eläinmaailmaa Käräjäkosken luontopolulla Riihimäellä. Vantaanjoen luontoarvon kannalta suuri hetki oli tietysti syksyn 2004 tieto joen liittämisestä mukaan Natura 2000 -verkostoon vuollejokisimpukoiden löytymisen myötä.

Vantaanjoki ei kuitenkaan varsinkaan vuonna 2004 ollut pelkästään positiivinen tekijä jokivarren kunnille. Joki oli selvästi myös **”uhka”**, sillä se uhkasi tulvillaan ihmisten omaisuutta, teitä, peltoja ja nyt myös kaupunkeja, sekä **”riski”**, joka oli saatava tavalla tai toisella hallintaan. Heti tulvien alettua 30.7. tilanne Riihimäellä kuvattiin ”katastrofaaliseksi”, ja tapahtumista syytettiin sekä tulvivaa Vantaanjokea että taloja liian lähelle Vantaata kaavoittanutta kaupunkia (AP 30.7.2004). Seuraavana päivänä ”Vantaa tulvi hevostilalle [Hyvinkään] Hyyppärässä” (AP 31.7.2004) tuoden asukkaille uutta työtä ja kustannuksia. Saman päivän uutisissa ”tulvasta tuli terveysriski”, kun likaisen tulvaveden varoitettiin levittävän bakteereja ja muita pelloilta, pihoilta ja puistoista huuhtoutuneita epäpuhtauksia (AP 31.7.2004). Hiukan myöhemmin lehdessä haastateltu riskienhallinnan tutkija puolestaan varoitti, että ”tulva voi yllättää toisenkin kerran” ja valitti etteivät viranomaiset halua ottaa tapahtuneesta opikseen varautuakseen vastaaviin tapahtumiin tulevaisuudessa (AP 9.8.2004). Mielipidekirjoituksessa 17.8. riihimäkeläinen kaupunginvaltuutettu totesi veden olevan ”tärkeä elementti”, mutta myös toisinaan ”suuri kiusa”, ja pohdiskeli yläjuoksulla vaadittujen Vantaanjoen perkaustoimien vaikutusta alajuoksulla, jonne perkauksen jälkeen ”suuren sateen sattuessa vesi kiitää entistä nopeammin --- aiheuttaen entistä enemmän tuhoa” (AP mielipide 17.8.2004). Vantaa nähtiin osin uhkana myös 24.8. mielipiteessä, jossa todettiin kuinka ”Vantaan tulviminen Riihimäellä aiheutti katastrofin” (AP mielipide 24.8.2004), sekä vuoden 2004 uutistapahtumia kerranneessa vuosikatsauksessa, jossa ”Vantaanjoki nousi koteihin ja peitti teitä alleen” (AP 31.12.2004).

Toisissa puheenvuoroissa Vantaanjokea ei nähty katastrofin keskelläkään niinkään uhkana tai riskinä, vaan enemmänkin **”uhrina”**, joka joutui kärsimään niin poikkeuksellisten sääolojen aiheuttamista rankkasateista kuin ihmisen toiminnan aiheuttamista jätevesipäästöistäkin. Tulvien uutisoinnissa Vantaa muuttui uhkasta uhriksi ihmisille koituneen vaaran pienennyttyä, ja joen kalakuolemien laajuuden tultua esiin. Aluksi tulvia pidettiin jopa hyödyllisinä kaloille, sillä niiden arveltiin auttavan vaelluskaloja hakeutumaan ylös jokeen kovemman virtauksen avulla: ”Tulvat ovat vaelluskaloille varsinainen onnenpotku” (AP 2.8.2004) uutisoitiin elokuun alussa. Käsitys tulvien hyödyllisyydestä kaloille muuttui kuitenkin muutamassa päivässä, ja kalakuolemista tuli Vantaanjokea kohdanneen uusimman katastrofin symboli. Otsikkona 5.8. oli jo ”Tulvien huuhtomat jätevedet tukehduttivat Vantaan kaloja” (AP 5.8.2004), ja 6.8. ”Vantaanjoen kalat haukkovat henkeään” (AP 6.8.2004). Tilanteen vakavuutta korostivat kuvat kuolleista kaloista (kuva 7) otsikoilla ”Mykkä uhri” ja ”Synkkä Saalis” (AP 6.8.2004).

KUVA 7. ”Mykkä uhri. Jätevesipäästö aiheuttaa joen eläimille kärsimystä ja kuolemaa” (AP 6.8.2004)

Uutisotsikoissa 7.8. kerrottiin, että ”Vantaanjoen eliöstö [on] tuhoutumassa Riihimäen ja Nukarin väliltä”, ja kuvateksti joessa ajelehtivan kuolleen hauen kuvan alla kertoi kuinka joesta oli tullut ”tuonen virta” (AP 7.8.2004). Joen nopeasti heikentynyt happitilanne oli 13.8. mennessä johtanut siihen, että yläjuoksun ”koko kalakanta on kuollut” (AP 13.8.2004). Syynä kalakuolemiin kerrottiin olevan jätevesien laskeminen jokeen puhdistamoiden ohi, ja tilannetta kuvattiin ”surulliseksi” tai ”lohduttomaksi”. Viikkoa myöhemmin 20.8. tilanne oli kuitenkin jälleen muuttunut, sillä viemärilaitokset olivat saamassa ”synninpäästön kalakuolemista” (AP 20.8.2004). Suurimmaksi syyksi Vantaanjokea kohdanneeseen katastrofiin oli todettu erityisen poikkeukselliset sääolot, ja jätevesien laskemisella ohi puhdistamoiden ”tehtiin enemmän hyvää kuin pahaa” (AP 20.8.2004). Kalakuolemien todellisesta laajuudesta oli lisäksi syksyn mittaan hiukan epäselvyyttä, sillä 7.9. tutkimustuloksia otsikoitiin ”Vantaan kalatilanne pelättyä parempi” (AP 7.9.2004) ja 8.9. pääkirjoituksessa ”Lohdullisia tietoja Vantaan kalakannasta” (AP pääkirjoitus 8.9.2004). Jälleen reilu viikko myöhemmin otsikkona kuitenkin oli: ”Vantaan yläjuoksun kalaston toipuminen vie useita vuosia” (AP 16.9.2004). Kalatuhoihin palattiin vielä myöhemmin syksyllä otsikolla ”Vantaan kalatuholle ei löydy maksumiehiä – Riihimäen ja Hyvinkään jätevesipäästöt eivät ainoa syy happikatoon” (AP 30.10.2004).

Vantaanjoen näkemiseen uhrina liittyi osaltaan vuoden 1995 Havin onnettomuuden muistelu, ja siihen palattiinkin tulvia käsittelevien uutisjuttujen yhteydessä useita kertoja. Esimerkiksi 10.8. haastatellut kalastusasiantuntijat muistelivat, kuinka ”Nukarinkoski koitui alajuoksun kalojen pelastukseksi 1990-luvun puolivälissä, kun Riihimäeltä veteen päässyt tiskiaine pilasi veden yläjuoksul-

la.” (AP 10.8.2004). Paikallisten kalastuskuntien tiedottaja puolestaan totesi hiukan myöhemmin, että ”tuhot ovat monin verroin pahempia kuin takavuosina Havin päästöjen jälkeen” (AP 14.8.2004). Tulvien yhteydessä mainittiin Havin ohella myös muita lähivuosien merkittäviä kalakuolemia aiheuttaneita päästöjä Vantaanjokeen, muun muassa vuoden 1999 ”erittäin paha, julkisuudessa huomiotta jäänyt kalakuolema” sekä vuoden 2000 ja 2002 liete- ja lantapäästöt jokeen (AP 12.11.2004).

Lähellä näkemystä Vantaanjoesta uhrina oli näkemys joesta **”viemärinä”**, johon valuivat niin kaupunkien jätevedet (enemmän tai vähemmän puhdistettuina) kuin maaseudulta tuleva hajakuormituskin. Ennen tulvia vuoden 2004 uutisoinnissa Vantaanjoki nähtiin viemärinä lähinnä menneisyyden osalta: esimerkiksi ”muutama vuosikymmen sitten asutuksen ja teollisuuden likaviemäri” (AP pääkirjoitus 3.6.2004). Nykytilanne sen sijaan nähtiin paljon parempana, ja Vantaanjoki viemärinä oli lähtökohta johon sitä verrattiin, imago josta haluttiin joen kehittämistä ajavien keskuudessa innokkaasti päästä eroon. Edelleen ratkaisemattomista ongelmista kuitenkin muistutti muun muassa keskikesän uutinen siitä, kuinka Hyvinkäällä ”puhdistamatonta jätevettä pursusi Vantaanjokeen”, ja Helsingissä tämän seurauksena jouduttiin varoittamaan Vantaanjoen uimarantojen käyttäjiä veden laadun heikkenemisestä (AP 3.7.2004). Saman kuun lopussa alkaneet tulvat ja niitä seuranneet jätevesien ohijuoksutukset, pelloilta ja kaupungeista jokeen valuneet epäpuhtaudet sekä kalakuolemat osoittivat jälleen, että Vantaanjoen tilanteessa oli vielä paljon parantamisen varaa.

Tulvien alettua kaupunkeihin, pelloille ja maatiloille tulvivan Vantaan vesi oli likaista ja roskaista, joen hygieeninen laatu oli heikko ja joki haisi. ”Vantaanjoen roskaisessa virrassa” saattoi olla taudinaiheuttajia ihmisille, ja vesi ”näytti likaiselta” (AP 31.7.2004). Jokeen kerrottiin virranneen ”vähintään kymmeniä miljoonia litroja” kokonaan tai lähes puhdistamatonta jätevettä (AP 5.8.2004), ja joen ”haju oli erittäin paha” Riihimäeltä Nurmijärvelle asti (AP 6.8.2004). 14.8. kauhisteltiin Nukarinkosken ”yököttävää hajua” ja kosken ”ruskeita kuohuja”, joiden johdosta ”Nukarinkoskea ei nyt mielellään katsele, haistelusta puhumattakaan” (AP 14.8.2004). Hiukan myöhemmin syksyllä 16.9. todettiin, että Vantaanjoen ongelmat keskittyvät sen latvaosiin (AP 16.9.2004), jossa jätevesien osuus virtaamasta on edelleen ”vähävetisinä aikoina suuri, jopa yli 50 prosenttia” (AP 30.10.2004). Tämän takia alue on myös vesiensuojelullisesti ongelmallinen, sillä ”jätevesikuormittajien aiheuttamat kalakuolemat ja muutokset alueen kalaston rakenteessa ovat olleet jo useiden vuosien ajan arkipäivää” (Uudenmaan kalatalousjohtaja, AP 30.10.2004).

Vantaanjoki nähtiin vuoden 2004 uutisoinnissa ja siinä esiin tulleissa puheenvuoroissa viemärinä kahdella tavalla. Toisille Vantaanjoen oleminen edelleen viemärinä – saastumisen uhrina – oli pikaista korjaamista kaipaava vääryys, ja joen kuormittamiselle jätevesillä haluttiin loppua muun muassa jätevedet muualle johtavan meriviemärin avulla. Toiset taas hyväksyivät olosuhteiden pakosta sen, että jokea jouduttaisiin jatkossakin käyttämään viemärinä, kunhan jätevesien puhdistamiseen ja häiriötilanteiden välttämiseen panostettaisiin entistä enemmän. Vuonna 2004 esiin tuli myös se seikka, että asenteet ja muistot Vantaanjoesta viemärinä eivät häviä pian. Menneisyyden maine likaviemärinä elää edelleen osaltaan Vantaanjoen määrittelyissä, ja vuoden 2004 kaltaisten tapahtumien muistikuvat saattavat säilyä mielissä pitkään ennakkoluuloina joen tilaa ja mahdollisuuksia kohtaan.

Edellä mainittujen näkemysten lisäksi Vantaaseen suhtauduttiin vuonna 2004 paikoin vähätellen: se oli vain **”oja”**, ei edes oikea joki. Tästä tavasta suhtautua Vantaanjokeen oli kuitenkin myös erotettavissa kaksi erilaista tyyppiä. Eräille Vantaanjoen tila ”risuojana” oli huonon huolenpidon aiheuttama tilanne, ja Vantaalla oli potentiaalia olla paljon enemmän, oikea joki. Toisille joen tilan ja aseman määrittelijöille koko hälinä joen ympärillä sen sijaan oli ylimitoitettua, sillä kyse todella oli vain pienestä ojasta, jolla ei ollut suurta merkitystä sen paremmin uhkana kuin mahdollisuutenakaan. Vantaanjoen pieni koko ja huono kunto nousivat esiin niin tulvien uutisoinnissa, pääkirjoituksissa kuin mielipidekirjoituksissakin. Esimerkiksi pääkirjoituksessa 30.7. muistutettiin, että ”Vantaanjokea voi tuskin verrata Reiniin tai Vltavaan”, vaikka Vantaanjoen ja Keski-Euroopan jokien tulvissa ”ainakin osin kyse lienee samasta asiasta (AP pääkirjoitus 30.7.2004). Vantaanjoen varren asukkaat kertoivat joen tulvimisen syyksi ”Vantaan pullonkaulan”, joen virtausta estävät pajukot, jotka ”keräävät kaiken joessa uivan roinan ja pato on valmis” (AP 7.8.2004). Myös Aamupostin lukijakyselyssä todettiin, että ”Vantaanjoen hoito [on] laiminlyöty” (AP lukijakysely 9.8.2004):

> ”Riihimäen kaupungin kannattaisi kunnostaa Vantaanjoki koko siltä matkalta, jonka se kulkee kaupungin alueella. Nythän se on ryteikön sisällä kulkeva uoma, jossa on sen virtausta haittaavaa pajukkoa, rojua ja roskaa” (AP lukijakysely 9.8.2004)

”Vantaanjoki pidettävä kunnossa” (AP pääkirjoitus 7.8.2004) vaadittiin puolestaan pääkirjoituksessa 7.8., ja ”Vantaanjoen tulvat estettävä Riihimäellä tulevaisuudessa” (AP mielipide 24.8.2004) mielipidepalstalla elokuun lopussa. Mielipidekirjoituksessa Risuoja vai Vantaanjoki?” (AP mielipide 13.8.2004) ihmeteltiin niin ikään Vantaanjoen yläjuoksun kuntoa, ja syytettiin viranomaisia puutteista joen hoidossa:

> ”Jo pitkään me Riihimäen kaupungin asukkaat olemme keskuudessamme ihmetelleet sitä, miksi kaupunkimme läpi virtaavan Vantaanjoen annetaan olla sellaisessa tosi surkeassa kunnossa, mitä se on. Koko joki on pajukon peittämä roskien ja rojujen valtaama oja, eikä mikään joki. Sinne on aikojen kuluessa heitetty vaikka mitä. Ei mikään ihme, että sattuneet poikkeukselliset sateet saivat ”joen” ja samalla viemärit tulvimaan.” (AP mielipide 13.8.2004)

Ratkaisuksi kirjoituksessa ehdotettiin Vantaanjoen kunnostamista EU-varoin suuremmaksi ja viihtyisämmäksi vesialueeksi, joka myös kykenisi selviytymään poikkeuksellisistakin sateista tulvimatta. Aamupostin ”160 merkkiä” -tekstiviestipalstalla puolestaan valiteltiin, kuinka ”Hiljaa virtaa Vantaa. Harmi kun vesi laski. Ainoa vesi on taas oja vain” (AP 160 merkkiä 16.8.2004). Mielipiteessä 17.8. sen sijaan muistutettiin virtaamaltaan pienen yläjuoksun perkausta suunnitellessa perkauksen vaikutuksista alajuoksulla, jossa ”ne suuret ihmisjoukot lohestavat ja reippailevat”, ja jossa ”Vantaa on iso joki” (AP mielipide 17.8.2004). Edellä mainittujen kommenttien perusteella Vantaanjoen nykytila risuojana oli siten kirjoittajien mielestä selkeä epäkohta, johon erityisesti viranomaisten toimesta tulisi puuttua. Kaikille Vantaanjoen kunnostus ei kuitenkaan vaikuttanut olevan tärkeä asia, vaan koko joen tila oli ongelmana melko yhdentekevä maailman suurempien ongelmien rinnalla:

> ”Tämä Vantaa-nimisen joen yläjuoksu, joka nyt on vähän enemmän kuin melkein umpeen kasvanut oja, veti mielestäni kohtuullisen hyvin sen melkoisen vesimassan, mitä taivaalta tuli. Ei siltä enempää voine vaatia --- Seuraavaa vastaavaa tulvaa saatanee odottaa sata, tuhat tai 10 000 vuotta. --- Pitäisi vähän suhteuttaa ongelmia ja katastrofeja.” (AP mielipide 4.9.2004)

6.6 Julkinen valta ja kansalaiset Vantaanjoki-keskustelussa

Viranomaiset olivat Vantaanjoesta paikallislehdissä käydyssä keskustelussa aktiivisimpia toimijoita kaikkina tutkimusvuosina. Erityisesti viranomaisten rooli korostui poikkeustilanteiden aikana, kuten 1995 Havin onnettomuudessa ja 2004 tulvissa, joiden syiden ja seurausten selvittely perustui hyvin pitkälle viranomaistoimintaan sekä sitä tukeneeseen tieteelliseen tutkimukseen. Kansalaisten ja kansalaisyhdistysten rooli Vantaanjoen tilan ja ongelmien määrittelyssä oli tutkimuksen alkuvuosina vaatimaton, mutta lisääntyi vuodesta 1972 lähtien koko ajan nousten tulvavuonna 2004 jopa viran-

omaisten kanssa samalle tasolle. Suurin nousu tapahtui yksittäisten kansalaisten osallistumisessa keskusteluun, vaikka myös erilaisten yhdistysten ja järjestöjen esiintyminen julkisuudessa jatkuvasti lisääntyi.

Suhonen (1994) on tehnyt osin vastaavanlaisia havaintoja Helsingin Sanomien ympäristöaiheisia otsikoita tutkiessaan. Suhosen mukaan 1960-luvun lopulta lähtien yli puolet Helsingin Sanomien ympäristöotsikoiden viittauksista ympäristöpoliittisiin toimijoihin koskivat julkista valtaa eli valtiota, paikallishallintoa ja oikeuslaitosta (Suhonen 1994, 110). Julkisen vallan vastapainoksi laskettava kansalaisyhteiskunta, ytimenään kansalaisjärjestöt ja -liikkeet, sai Suhosen tutkimuksessa ääntään kuuluviin aina selvästi julkista valtaa heikommin, mutta kuitenkin 1970-luvulta alkaen aikaisempaa enemmän. Suhosen tutkimuksessa ympäristöliikkeen huippuvuosi oli 1981, jolloin järjestöt ja kansalaisliikkeet esiintyivät lähes joka kolmannessa ympäristöpoliittisiin toimijoihin viittaavassa Helsingin Sanomien otsikossa (Suhonen 1994, 112).

Väliverrosen (1996) mukaan yhteiskunnallisten toimijoiden mahdollisuudet saada julkisuutta ovat erilaiset. Tähän vaikuttaa muun muassa toimijan poliittinen ja taloudellinen valta. Suuren poliittisen tai taloudellisen vallan haltijat ovat aina tiedotusvälineiden kiinnostuksen kohteena muita enemmän yhteiskunnallisen merkittävyytensä vuoksi, joten heillä on hyvät mahdollisuudet päästä esille ja esittää käsityksensä asioista. Vaikka toimijalla ei olisikaan tällaista valtaa, julkisuutta voi joskus saada mikäli pystyy tuottamaan tiedotusvälineitä varten valmista materiaalia, joka alentaa tiedotusvälineiden kustannuksia ja lievittää uutisalan kiirettä. Kolmas toimijan saaman julkisuuden määrään vaikuttava tekijä on toimijan kulttuurinen pääoma ja yhteiskunnallinen arvostus. Medioiden suhtautuminen eri toimijoihin on tilannekohtaista niiden asettuessa toisinaan omaa etuaan ajavien organisaatioiden puolelle, toisinaan yleistä intressiä ajavien ryhmittymien ja tavallisten kansalaisten puolelle. Medioissa erilaisten ryhmittymien edustajat saavat erilaisen kohtelun eri aikoina; myös yhteiskunnallinen arvostus vaihtelee ja vaikuttaa toimijan medioissa saamaan kohteluun. (Väliverronen 1996, 92.)

Julkisen vallan edustajat ovat muihin toimijoihin verrattuna etulyöntiasemassa hakiessaan julkisuutta määrittelyilleen asioiden tilasta. Vantaanjoki-uutisoinnissa tämä näkyi siinä, että tiedot joen tilasta, ongelmista ja ratkaisuvaihtoehdoista tulivat useimmiten viranomaistahoilta. Julkisen vallan ongelmien määrittelyssä näkyi Vantaanjoen aseman historiallinen muutos tutkimusalueen aikana. Viranomaisten ensisijaiset huolenaiheet Vantaanjokeen liittyen olivat vielä 1945 ja 1959, osin myös 1963, veden riittävyys ja puhtaus Helsingin vedenottoa varten, kun taas myöhemmin saastuminen

nousi tärkeimmäksi ongelmaksi joen suunnitellun virkistyskäytön kannalta. Viimeisimpinä tutkimusvuosina ongelmia aiheuttivat teollisuuden päästöt ja poikkeukselliset sääolot sekä jätevedenpuhdistamoilta ja maataloudesta tulevat päästöt jokeen. Tulvat olivat viranomaisten huolenaihe kaikkina tutkimusvuosina, mutta erityisesti tuhoisien tulvien vuonna 2004. Ratkaisuiksi ongelmiin esitettiin viranomaistahoilta muun muassa järvien säännöstelyä vedenoton turvaamiseksi, (usein kansalaisten vaatimuksesta) joen perkausta ja kunnostusta, riskeihin varautumista ja maaseudun hajakuormituksen vähentämistä. Kaupunkien jätevesien Vantaanjoelle aiheuttamiin ongelmiin ratkaisuvaihtoehtoja saatiin enemmän muualta kuin viranomaisilta, ehkä myös siksi että jotkin näistä vaihtoehdoista (esimerkiksi meriviemärin ulottaminen Vantaanjoen yläjuoksun kuntiin) eivät viranomaisten mukaan olleet realistisia teknisistä tai taloudellisista syistä.

Ympäristöongelmat saivat merkittävän roolin politiikassa ja julkisuudessa 1980-luvun aikana, kun maailmalla sattuneet tuhoisat onnettomuudet, tärkeimpänä näistä luultavasti Tshernobyl, vaikuttivat yleiseen tietoisuuteen ympäristöasioista. Ongelmien saamaa huomiota julkisuudessa ei kuitenkaan voida selittää pelkästään suuronnettomuuksien avulla, vaan niiden syntymisessä keskeinen rooli on ollut yhteiskunnallisilla toimijoilla: erilaisilla yhteenliittymillä ja yksilöillä. Ongelmien tunnetuksi tekemisessä ympäristöliikkeet ovat usein olleet aktiivisimpia toimijoita. Niiden rooli ympäristöongelmien määrittelyssä, ja konstruktionistisen näkemyksen mukaan siten myös luomisessa, on ollut merkittävä. Muutokset ympäristöaktivismin intensiteetissä ovat merkinneet muutoksia siinä paineessa, jonka ympäristöliikkeet suuntaavat yhteiskunnallisia epäkohtia vastaan. Andrew Jamison (Väliverronen 1996, 47) on jakanut ympäristöaktivismin tähänastisen kehityksen viiteen vaiheeseen, nykyaikaisen ympäristötietoisuuden syntymisen alkuvaiheista ekologian aikaan, ympäristökysymyksen politisoitumiseen ja ammattimaistumiseen, sekä ympäristönsuojelun kansainvälistymiseen globaalien uhkien, kuten otsonikadon ja ilmastonmuutoksen noustua keskeisiksi ongelmiksi. Tämä ympäristöliikehdinnän muuttuminen voidaan Väliverrosen mukaan tiivistää kolmeen keskeiseen muutokseen. Näitä ovat ylikansallisten organisaatioiden aseman vahvistuminen, asiantuntijoiden roolin kasvaminen sekä joukkoviestimien nousu tärkeäksi ongelmien määrittelyn näyttämöksi. (Väliverronen 1996.)

Ympäristöliikkeiden rooli tutkittujen paikallislehtien Vantaanjoki-keskustelussa oli aktiivisimmillaan vasta tutkimusalueen viimeisinä vuosina 1995 ja 2004, jolloin joen tila oli yleisesti jo parantunut, mutta kehitystä hidastivat yksittäiset vakavat onnettomuudet. Kansalaisjärjestöjen rooli Vantaanjoen suojelun alkuun saamisessa oli kuitenkin merkittävä, kuten aikaisemmin selvisi esimerkiksi ympäristöviranomaisten haastatteluista. Tämä ei kuitenkaan käynyt erityisen selvästi ilmi lehtien

uutisoinnista, joka korosti varhaisempina vuosina Vantaanjoen suojelussa selvästi enemmän julkisen vallan asemaa kuin kansalaisaktiivisuutta. Ympäristöliikkeitä näkyvämmässä roolissa lehtien palstoilla tutkimusvuodesta 1972 lähtien olivat yksittäisten kansalaisten mielipiteet ja käsitykset Vantaanjoen tilasta ja ongelmista, mikä näkyi lähinnä lisääntyneenä mielipidekirjoitteluna ja muina kommentteina joen tilasta. Lehdistön rooli tässä muutoksessa oli merkittävä, sillä mielipidekirjoittelun määrän kasvu vastasi Vantaanjoen tilaa koskevan uutisoinnin kasvua. Lehdistö myös vaikutti merkittävästi siihen, millaisia puheenvuoroja julkisella areenalla esitettäväksi päätyi, sillä toimittajat paitsi valitsivat lehdessä julkaistavat mielipidekirjoitukset ym. aktiivisten kansalaisten kannanotot myös haastattelivat yhä useammin Vantaanjokea uutisoidessaan tavallisia kansalaisia uutisjuttuja varten. Kansalaisten kiinnostus Vantaanjokea kohtaan vaikutti kuitenkin uutisoinnin perusteella heränneen merkittävästi vasta 1980-luvulla, kun joki oli jo puhdistumassa ja tarjosi yhä laajempia virkistysmahdollisuuksia seudun asukkaille. Aikaisemmin joen mahdollisuuksiin ei välttämättä samalla tavalla uskottu, eikä joen suojelua kenties pidetty yhtä tärkeänä.

Kansalaiset ja kansalaisjärjestöt vaativat toimia Vantaanjoen ongelmien korjaamiseksi lähinnä viranomaisilta. Vuonna 1972 ongelmina nähtiin joen yleinen saastuneisuus ja vaadittiin suojelutoimien tehostamista, mielellään valtion tukemana. Vuonna 1985 Vantaanjoen tilaan liittyen määriteltiin yksittäisten kansalaisten toimesta suurempi joukko erilaisia ongelmia kuin kertaakaan aikaisemmin, vaikka joen tila oli merkittävästi parantunut 1960–70-lukujen vaihteesta. Tämä voi kertoa juuri muuttuneesta suhteesta Vantaanjokeen, sillä joen tarjoamat mahdollisuudet vedenlaadun vielä hiukan kohentuessa alettiin yhä paremmin ymmärtää. Havin onnettomuus 1995 puolestaan lisäsi kansalaisten kiinnostusta Vantaanjoki-keskusteluun dramaattisten vaikutustensa myötä, muttei siltikään vielä koskettanut suurempia ihmismääriä. Lähinnä Havin tapaus vaikutti Vantaanjoen virkistyskäyttäjiin, erityisesti kalastajiin, jotka vaativat viranomaisilta ja teollisuudelta toimia Vantaanjoen riskien hallitsemiseksi. Vuoden 2004 tulvat sen sijaan tekivät Vantaanjoesta kaikkien ongelman, sillä ne koskettivat samalla tavalla niitäkin, jotka eivät muuten olleet Vantaanjoen tilasta tai sen tarjoamista mahdollisuuksista kiinnostuneita. Vantaanjoen kunnostuksesta ja tulvien torjunnasta tuli siten tärkeä toimenpide muillekin kuin joen suojelua luonnonarvojen tai virkistyskäytön vuoksi ajaville tahoille.

6.7 Tiede ja mediat ympäristöongelmien määrittelijöinä

Suhosen (1994) mukaan tieteellä on ollut keskeinen osuus ympäristöongelmien synnyssä, sillä monien ympäristöongelmien taustalla ovat tieteellisen kehityksen seurauksena kehitetyt uudet teknologiat. Lisäksi tieteen rooli ympäristöongelmien määrittelyssä on muihin yhteiskunnallisiin ongelmiin verrattuna poikkeuksellisen tärkeä. Tämä johtuu siitä, että varsinkin nykyisten ympäristöuhkien kohdalla ympäristömuutosten havaitseminen ja niihin vaikuttavien syiden tunnistaminen edellyttää tieteellistä asiantuntemusta ja tutkimusta. Esimerkiksi ilmastonmuutosta tai otsonikatoa on mahdoton suoraan havaita ilman tieteellisiä apuvälineitä, sillä ne ovat aistein havaitsemattomia ja hitaita muutoksia. Osa ympäristön muutoksista sen sijaan voidaan havaita aistein ilman tieteellistä tutkimusta, ja pienempien, paikallisempien ja näkyvämpien ongelmien havaitsemisessa tieteen panos ei olekaan yhtä merkittävä. Näidenkin muutosten kohdalla kuitenkin tiedettä tarvitaan yleensä havaittujen muutosten taustalla olevien syiden selvittämiseen. (Suhonen 1994, 17.)

Väliverrosen (1996) mukaan tiede tuottaa tietoa, jonka varassa muut ympäristöpolitiikan toimijat joutuvat pärjäämään. Ympäristöongelmat on tehtävä paitsi tieteellisesti, myös sosiaalisesti näkyviksi. Ongelmat tuodaan julkiseen keskusteluun medioiden ja politiikan kautta, jotta niihin voitaisiin puuttua. Tässä tärkeimmässä roolissa toimivat ympäristöliikkeet ja tutkijat. Esimerkiksi yhteiskuntatieteilijöillä kuitenkin on harvoin niin paljon luonnontieteellistä ja teknistä tietämystä, että he voisivat itse ryhtyä tulkitsemaan ympäristömuutoksia. Tästä johtuen he ovat vahvasti luonnontieteilijöiden tuottaman tiedon varassa ja käyttävät lähteinään popularisoituja versioita tieteellisistä tutkimuksista. (Väliverronen 1996, 44.)

Vantaanjokea koskevien ongelmien määrittelyssä tiede ja tutkijat olivat merkittävässä roolissa kaikkina tutkimusvuosina. Erityisesti tieteen merkitys kuitenkin korostui myöhäisempinä vuosina, jolloin joen ongelmat eivät olleet muutamia onnettomuuksia lukuun ottamatta aina enää niinkään näkyviä, vaan erään haastateltavan sanoin ongelmia, joita ”ei haista eikä maista”. Näiden ongelmien määrittelyyn ja näkyväksi tekemiseen tarvittiin tieteellistä tutkimusta. Varsin usein paikallislehtien Vantaanjoki-keskusteluun osallistuivat itse tutkijat, jotka kertoivat tutkimustuloksistaan lehdessä, ja määrittelivät siten Vantaanjoen tilaa ja asemaa omalta merkittävältä osaltaan. Aina tutkijoiden rooli julkisuudessa ei ollut yhtä näkyvä, mutta heidän vaikutuksensa keskusteluun näkyi sekä viranomaisten, lehdistön että kansalaisten tiedoissa joen tilasta, ja tutkijoiden käyttämä kieli muidenkin toimijoiden tavassa puhua joesta.

Väliverrosen mukaan tieteen ja median roolijako ympäristöongelmien esiin nostamisessa on se, että tiede havaitsee ongelmat ja tunnistaa niiden syyt, ja media tuo ne osaksi yhteiskunnallista keskustelua, tekee niistä sosiaalisesti näkyviä. Vaikka tieteen rooli ongelmien havaitsemisessa ja tunnistamisessa on merkittävä, tutkimusten tuloksia ei välttämättä oteta vakavasti ennen kuin tilanne on edennyt niin pitkälle, että muutokset näkyvät arkipäivän toiminnan tasolla. Ympäristöongelma syntyy varsinaisesti vasta siinä vaiheessa, kun yhteiskunnallisten toimijoiden vaatimukset toimista tilanteen parantamiseksi otetaan laajemmin huomioon ja ongelman olemassaolo tunnustetaan. Esimerkiksi ilmaston lämpenemisen kohdalla ilmiön voi havaita siinä, että pelkkä teoreettisen ongelman olemassaolo ei riittänyt herättämään tiedotusvälineitä ja suurempia kansanjoukkoja ennen kuin ongelmasta tuli epätavallisten sääilmiöiden myötä osa ihmisten todellisuutta. (Väliverronen 1996, 130-131.)

Jotta yksittäinen muutos ympäristössä nousisi julkisuuteen, sen täytyy todistettavasti liittyä johonkin suurempaan kokonaisuuteen. Tätä varten tarvitaan tietty tulkintakehys, jonka kautta ilmiötä tarkastellaan. Pienikin ympäristömuutos saattaa nousta suuren huomion kohteeksi, mikäli sille löytyy sopiva tulkintakehys ja eräänlainen sosiaalinen tilaus. Kun yksittäisiä tapauksia, joita muuten ei pidettäisi kiinnostavina uutiskohteina, tarkastellaan laajemman kehyksen kautta, niistä tulee suuremman ilmiön osia: ne edustavat yleisesti esimerkiksi ilmastossa tapahtuvaa muutosta tai vielä laajemmin ympäristön tuhoutumista. Medioiden käyttämä visualisointi, esimerkiksi kuvat ympäristötuhoalueilta, antaa kasvot laajalle ongelmalle yksittäisen tapauksen muodossa ja tekee tapauksesta tämän laajemman ilmiön symbolin. (Väliverronen 1996, 131-134.)

Vantaanjoen tilasta tuli teknisessä mielessä ongelma ensimmäistä kertaa Helsingin vedensaannin myötä. Tieteen osuus tämän ongelman määrittelyssä oli veden toteaminen laadultaan heikoksi talouskäyttöön, ja medioiden osuus ongelman tuonti julkisuuteen varsinkin 1950-luvun lopussa Helsingin vesihuoltoa vaarantaneiden saastumistapausten myötä. Kummankaan 1950-luvun lopun kriisin havaitsemiseen ei välttämättä tarvittu tutkijoita, sillä vedessä esiintyvä epänormaali maku fenolitapausten aikana, ja toisaalta jokiveden muuttuminen vihreäksi leväpuuroksi leväkriisin myötä, olivat varsin selvästi kenen tahansa havaittavissa olevia oireita jokea vaivaavista ongelmista. Näidenkin ilmiöiden syiden selvittäminen sen sijaan jäi tutkijoiden harteille, ja mediat toimivat viranomaisten ja tutkijoiden esiintymispaikkana ongelmien syiden ja ratkaisuvaihtoehtojen määrittelyssä. Vantaanjoen tilan parantuessa joesta tuli varsinainen ympäristöongelma toisella tavalla. Aikaisemmin lähes kaikkeen virkistyskäyttöön liian saastuneena pidetystä joesta haluttiin vedenlaadun paranemisen

myötä tehdä merkittävä virkistyskohde, ja joen tilaa alettiin osin jo 1970-luvulla, mutta erityisesti 1980-luvulla, tarkastella tästä tavoitteesta käsin. Tämä merkitsi joen ongelmien ”lisääntymistä”, sillä ongelmiksi julkisuudessa määriteltiin asioita, joista juuri kukaan ei aikaisemmin välittänyt. Tässä työssä tutkijoilla oli oma merkittävä roolinsa, sillä joen muuttuneet ongelmat eivät enää olleet useinkaan paljaalla silmällä nähtäviä, vaan perustuivat tutkijoiden havaintoihin jokiveden ravinnepitoisuuksista ja kemikaalien liikkeistä. Uusimpana vaiheena Vantaanjoen tilan määrittelemisessä ongelmaksi voidaan pitää viimeisten tutkimusvuosien 1995 ja 2004 tapahtumia, joissa Vantaanjoesta tuli sekä ympäristökatastrofin uhri että jokea ympäröivän ihmisten rakentaman maailman uhka. Näiden ongelmien havaitseminen ei vaatinut aikaisemman vaiheen tapaan tutkijoiden työtä, mutta niiden syiden ja seurausten selvittäminen puolestaan jälleen sitäkin enemmän. Samalla medioiden rooli ympäristöongelman määrittelyssä oli muuttunut selvästi aikaisempaa aktiivisemmaksi, ja sensaatiomaiset uutiset dramaattisista tapahtumista tekivät Vantaanjoesta ja sen tilasta ympäristöongelman Vantaanjoki-uutisoinnissa uudella tavalla.

Ympäristöongelmien tutkimiselle sekä niitä koskevalle julkiselle keskustelulle on Jacqueline Cramerin (Väliverronen 1996) mukaan löydettävissä kolmenlaisia epävarmuustekijöitä. Näistä ensimmäinen on käytännöllinen epävarmuus, joka on seurausta tutkijoilta nopeasti vaadittavista tuloksista. Toinen epävarmuustekijä on teoreettinen epävarmuus, joka johtuu ekosysteemien toiminnan kokonaisuuteen liittyvän teoreettisen ja käytännöllisen tiedon puutteellisuudesta, ja kolmas se tosiseikka, että ekologiset muutokset tapahtuvat avoimessa ympäristössä, eivätkä laboratorio-olosuhteissa, joissa niitä kenties tutkitaan. (Väliverronen 1996, 187.)

Väliverrosen mukaan tutkijoilla on ympäristökeskustelussa kaksi pääroolia, joista toinen on yhteiskunnallisen keskustelun ja tietoisuuden herättäminen uhkaavan vaaran edessä, toinen toimiminen puolueettomana asiantuntijana, joka raportoi ainoastaan suoraan havainnoimalla luonnosta esiin saamansa faktat. Nämä vaatimukset tuottavat ongelmia, sillä tutkijan havainnot perustuvat teorioihin ja metodeihin, eikä yksiselitteisten ja varmojen tutkimustulosten saaminen ole mahdollista muuta kuin laboratorio-olosuhteissa. Kuitenkin yhteiskunnallista keskustelua varten tarvitaan hyvin nopeasti varmaa tietoa, jotta luonnon hitaita prosesseja nopeammin liikkuva politiikan maailma voisi toimia. Koska laboratoriotutkimuksen tuloksia on vaikea siirtää luonnonoloihin, ja tieto on siten epävarmaa, ympäristöpolitiikan kannalta olennaiseksi kysymykseksi nousee, kuinka varmaa tiedon pitää olla toimenpiteiden aloittamisen kannalta, ja miten pitkällä aikavälillä ongelmaa on pyrittävä arvioimaan. (Väliverronen 1996, 188.)

Medioiden tavasta käsitellä tieteellisiä tutkimustuloksia on löydettävissä kaksi tyypillistä piirrettä: tutkimustuloksia ei useinkaan kyseenalaisteta tai tuoda esiin niihin liittyviä epävarmuuksia, ja tutkimustulokset yleistetään koskemaan suurempaa kokonaisuutta kuin ne oikeasti koskevat (Väliverronen 1996, 197). Tämä antaa tutkijalle mahdollisuuden käyttää medioita välineenä tuomalla esiin hänen mielestään kiireellistä toimintaa vaativia asioita, vaikka niiden tieteelliset perustelut eivät vielä olisikaan kovin varmoja. Samalla se kuitenkin saattaa johtaa hankalaan valintaan siitä, miten suuressa määrin tutkija voi suostua tiedotusvälineiden vaatimuksiin nopeista tuloksista vaarantamatta oman tutkimustyönsä luotettavuutta. Tarvittavien todisteiden puuttuessa tutkija voi esittää tilanteesta ainoastaan arvioita, joiden osuessa väärään seuraukset voivat olla laajat ja pahimmillaan kohtalokkaat.

Vantaanjoen tilan määrittelyssä tieteen epävarmuus tuli näkyviin kahdenlaisissa olosuhteissa. Ensinnäkin jokea kohdanneiden onnettomuuksien yhteydessä tutkijoilta vaadittiin nopeasti tietoja joen tilasta, ja myöhemmin nämä arviot saattoivat osoittautua vääriksi tai ainakin epätarkoiksi uusien tutkimustulosten myötä. Toisekseen epävarmuus tuli näkyviin rauhallisempina aikoina julkisuudessa esitetyissä arvioissa joen mahdollisuuksista muun muassa virkistyskäyttöön. Nämä arviot olivat osin riippuvaisia siitä, millaisia tavoitteita niiden esittäjät halusivat lausunnoillaan ajaa. Näkyvimmin tiede ja tutkijat olivat lehtiuutisissa esillä vuosien 1958–59 fenolijupakan, 1995 Havin onnettomuuden ja 2004 tulvien selvittelyissä. Näistä fenolitutkimukset jäivät ainakin lehdistön kertoman mukaan varsin epävarmoiksi tuloksiltaan, sillä eri toimijoiden syyllisyydestä väännettiin kättä vielä pitkään. Vuosina 1995 ja 2004 suurimmat tutkijoille esitetyt kysymykset taas liittyivät Vantaanjoen kalakuolemien laajuuteen ja syihin. Molemmissa tapauksissa tuhojen laajuudesta esitettiin julkisuudessa eri vaiheissa hyvinkin paljon toisistaan eroavia arvioita, ja lehdistö oli innokas raportoimaan hyvin aikaisessa vaiheessa sensaatiomaisia sävyjä saaneita tutkimustuloksia ”totaalisista” tuhoista ja ”katastrofitilanteesta”. Vuoden 2004 tulvien yhteydessä epävarmuus näkyi tulvien aikana ja niiden jälkeen paljastuneiden kalakuolemien syiden uutisoinnissa. Varmana esitetty uutinen jätevesien aiheuttamista kalatuhoista muuttui syksyn uutisoinnissa hiljalleen epävarmuudeksi, ja lopulta lähes käänteiseksi tulkinnaksi, jonka mukaan jätevesien aiheuttama kuormitus oli huomattavasti jokeen valunutta hajakuormitusta pienempi, eikä siten kalakuolemien ensisijainen aiheuttaja.

Onnettomuuksien välisinä rauhallisempina aikoina epävarmuutta aiheutti se, mikä Vantaanjoen tila todella oli, miten paljon se vaihteli jatkuvasti muuttuneista olosuhteista johtuen, ja mitkä olisivat joen mahdollisuudet tulevaisuudessa. Näillä tiedoilla oli merkittävä vaikutus Vantaanjoesta käytyyn keskusteluun varsinkin aikoina, jolloin tehtiin päätöksiä siitä, miten paljon joen kunnostamiseen

uhrattaisiin resursseja. Vastakkaisia näkemyksiä tässä edustivat tahot, jotka halusivat kehittää Vantaanjoesta virkistyskohteen, ja ne, joille joki oli – ja tuli jatkossakin olemaan – asutuksen ja teollisuuden likaviemäri, jonka kehittämiseen ja kunnostamiseen virkistyskohteeksi ei kannattaisi juurikaan panostaa.

6.8 ”Viemäristä virkistyskeitaaksi” – Vantaanjoki kehyksinä

Vantaanjoen uutisointia ja sen kieltä tutkiessani etsin tavoista puhua joesta laajempia kokonaisuuksia, tulkintakehyksiä tai -malleja, joiden sisään joen tilasta ja merkityksestä käytetyt kuvaukset ja vertaukset sopivat. Näitä kehyksiä voidaan pitää medioiden luomina malleina, tulkintatapoina, joihin uusi Vantaanjokea koskeva tieto on sijoitettavissa, ja jotka sitovat yhteen yksittäisiä irrallisia uutisjuttuja suuremmiksi selitysmalleiksi. Samalla ne kertovat suhtautumisesta Vantaanjokeen ja sen muutoksesta. Osin nämä kehykset ovat aikasidonnaisia, ja kuvaavat Vantaanjoen muutosta vuosien 1945 ja 2005 välillä. Kehykset voivat kuitenkin esiintyä myös samanaikaisesti Vantaanjokea koskevassa keskustelussa, sillä eri toimijat näkevät Vantaanjoen tilan ja aseman eri tavoilla. Lisäksi vesialueen nopeat muutokset virtaavana vetenä aiheuttavat sen, että joen määritelmät muuttuvat usein. Olen jakanut uutisoinnin perusteella Vantaanjoesta käytävän keskustelun puheenvuorot viiteen pääasialliseen tulkintatapaan Vantaanjoen merkityksestä. Näitä ovat ”luonnonvara”, ”viemäri”, ”virkistyskeidas”, ”uhri” ja ”uhka”.

Vantaanjoki luonnonvarana liittyy joen menneisyyteen Helsingin vedenoton lähteenä. Löytämistäni kehyksistä se on ainoa, joka kuuluu nykyään enimmäkseen historiaan, sillä Vantaanjoen vettä ei enää käytetä pääkaupunkiseudun talousvetenä muuta kuin poikkeustilanteissa. Tutkimuksen alkuvuosina Vantaanjoen näkeminen luonnonvarana, eli Helsinkiin vettä kuljettavana vesiputkena, oli kuitenkin yksi hallitsevista tavoista nähdä joki ja puhua siitä. Joella itsellään, sen puhtaudella, luonnonoloilla ja muulla arvolla, ei juuri tuntunut tuohon aikaan olevan väliä, vaan joki oli lähinnä keino hyödyntää sitä pitkin kohti merta virtaavaa yläjuoksun järvien vettä kaupunkien vedenhankinnassa. Tässä tehtävässä Vantaanjoen merkitys oli suuri teknisessä mielessä, mutta sen arvostus muuna kuin välineenä veden siirtämiseen paikasta toiseen oli hyvin vähäinen.

Samaan aikaan kuin luonnonvara Vantaanjoki oli myös viemäri, johon jokivarren asutuskeskukset ja teollisuus tyhjensivät jätevetensä, aluksi täysin puhdistamattomina ja myöhemmin vaihtelevalla

teholla toimivan puhdistuksen jälkeen. Joen alennustila 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa sekä jätevesien laskemisen jatkuminen nykypäiviin asti yläjuoksulla ovat tekijöitä, jotka edelleen vaikuttavat ihmisten tapaan nähdä joki ja suhtautua siihen. Joen menneisyyden huono maine ei häviä helposti, ja jokea kohdanneet onnettomuudet jätevesien ohijuoksutuksineen lisäävät sitä kohtaan tunnettua epäluuloa. Tosiasia vielä nykyäänkin on, että kehittyneistä jätevedenpuhdistusmenetelmistä huolimatta Vantaanjoki on edelleen viemäri, joka kuljettaa yläjuoksun kuntien jätevedet mereen. Sen sijaan tapa suhtautua jokeen on sen saasteisimmista ajoista muuttunut siten, että jokea ei enää ensisijaisesti *nähdä* viemärinä, vaan se määritellään ja ymmärretään useimmissa tilanteissa eri tavalla.

1980-luvulta alkaen Vantaanjoki on nähty yhä useammin paikkana, joka tarjoaa sen varren asukkaille paikan rentoutua ja virkistyä. Vantaanjoki virkistyskeitaana on myös imago, jota on tietoisesti pyritty tuomaan julkisuudessa esiin, ja siten siirtämään ihmisten mieliin. Siihen läheisesti liittyy myös joen luontoarvojen kasvava merkitys, joka useimmiten on liitetty yhteen virkistysarvojen merkityksen kasvun kanssa. Kaksi merkittävintä tapaa, joilla Vantaanjoki on viimeisten vuosikymmenien aikana nähty, ovat luultavasi juuri ”viemäri” ja ”virkistyskeidas”. Tavasta käsitellä jokea julkisuudessa on nähtävissä paitsi kuvaus jokeen liittyvistä muuttuneista olosuhteista myös yritys korvata yksi jokeen liittyvä määritelmä toisella. Peruskehitys joen tilassa sekä sen fyysisten olosuhteiden että yhteiskunnallisen määrittelyn osalta on ollut siirtymistä viemäristä virkistyskeitaaksi, mutta toisin kuin tämä useaan kertaan uutisoinnissa toistettu ilmaus esittää, Vantaanjoen ajat viemärinä eivät myöskään ole vielä täysin takanapäin. Niin kauan kuin jätevesien lasku jokeen jatkuu, Vantaa ei pääse täysin eroon asemastaan viemärinä sen paremmin fyysisellä tasolla kuin ihmisten mielissäkään.

Vantaanjoki uhrina liittyy sekä sen asemaan jätevesien purkupaikkana että joutumiseen ympäristökatastrofeiksi määriteltyjen onnettomuuksien ja tapahtumien kohteeksi. Vantaan näkeminen uhrina liittyy läheisesti joen merkittävän puhdistumisen alun jälkeisiin aikoihin, jolloin joen yleinen tila on ollut aikaisempaa parempi, ja jokea ja sen tarjoamia mahdollisuuksia kohtaan tunnettu kiinnostus selvästi varhaisempia vuosia suurempaa. Lähinnä Vantaanjoen joutuminen saastumistapausten uhriksi on siten nähty suuren vaivannäön ja joen tilan parantamiseen käytetyt taloudelliset resurssit hukkaan vievänä takaiskuna suojelutoimille. Näkemys Vantaanjoesta uhrina on kuitenkin ollut läsnä joesta käytävässä keskustelussa muulloinkin kuin äkillisten onnettomuuksien aikana, joskin huomattavasti hienovaraisempana. Yhtenä osana jokeen suhtautumisessa erityisesti 1970-luvulta lähtien on ollut sen näkeminen modernin yhteiskunnan aiheuttaman saastumisen uhrina, ennen ”puhtaana” ja ”luonnontilaisena” vesistönä, jonka ihminen sittemmin on toiminnallaan pilannut.

Viime vuosina Vantaanjoen kasvavien virkistysarvojen ym. jokeen liitettyjen positiivisten määrittelyjen varjoon on useimmiten jäänyt joen perinteinen näkeminen ”uhkana”. Lähinnä tämä tapa puhua Vantaanjoesta on liittynyt kautta aikojen joen tulvimiseen ja sen aiheuttamiin tuhoihin ihmisten omaisuudelle. Vantaanjoki on luultavasti aina ollut muun luonnon tapaan paitsi hyödynnettävä mahdollisuus myös uhka. Jo tutkimusalueen alkuvuosina usein juuri Vantaanjoen tulviminen oli se tekijä, joka sai ihmiset kohdistamaan huomiota yläjuoksullaan lähinnä metsien ja peltojen halki mutkittelevaan pieneen jokeen. Tuohon aikaan joen muodostama uhka koski myös sen asemaa vedenoton lähteenä: joen kuljettamat epäpuhtaudet olivat uhka sen vettä käyttäville ihmisille. Joen pieni koko ja rajoitettu käyttö eivät kuitenkaan ole tehneet Vantaasta useimmissa tapauksissa uhkana kovin merkittävää ja laajalle alueelle ulottuvaa. Vuoden 2004 tulvat kuitenkin omalta osaltaan todistivat, että joen läsnäolo asutuksen lähellä ei välttämättä ole aina pelkästään siunaus. Vantaanjoki sai tulvatapahtumien alkuvaiheessa julkisuudessa syyt niskoilleen myös vahingoista, joita se ei ollut aiheuttanut, vaan jotka johtuivat enemmänkin kaupunkien viemäriverkostojen puutteista ja hyvin poikkeuksellisista sääoloista kuin itse joesta. Nykyään Vantaan vettä ei käytetä enää normaalitilanteessa talousvetenä, joten huoli sen aiheuttamista terveysvaikutuksista ei ole samalla tavalla ajankohtainen kuin ennen. Kuitenkin Vantaanjoki voidaan edelleenkin nähdä uhkana myös ihmisten terveydelle, sillä joesta muun muassa kalastetaan paljon, ja kalojen elimistöihin imeytyneet haitalliset aineet ovat olleet huolenaiheena erityisesti jokeen kohdistuneiden suurempien päästöjen jälkeen. Myös poikkeuksellisten tulvien yhteydessä Vantaanjoen kuljettamien bakteerien ym. epäpuhtauksien aiheuttama uhka terveydelle voi nousta esiin. Näin kävi viimeksi vuonna 2004, jolloin ”tulvasta tuli terveysriski” (AP 31.7.2004).

Edellä mainittujen Vantaanjokeen liitettyjen suhtautumistapojen lisäksi on mainittava vähättelevä suhtautuminen koko jokeen, ja sekä sen muodostamiin uhkiin että mahdollisuuksiin. Tämän tulkintatavan olen nimennyt Vantaanjoen näkemiseksi ”ojana”, jolla tässä yhteydessä on negatiivisesti latautunut merkitys vähäpätöisenä ja mitättömänä vesistönä. Vähättelevän suhtautumisen taustalla olevat tekijät ovat luultavasti joen pieni koko yläjuoksulla, sen paikoittaisesta risukkoisuudesta ja luontaisesti ruskeasta väristä aiheutuva ”epäsiisti” ulkoasu, joen ”näkymättömyys” yläjuoksulla suurelta osaltaan keskellä metsiä ja soita virtaavana vesistönä, joen yhteiskunnallisen merkityksen kulta-aikojen sijainti kaukaisessa historiassa, sekä muistot ”likaviemäri Vantaasta”, jonka merkitys muuna kuin jätevesiä pois omalta seudulta kuljettavana viemäriputkena oli mitätön. Huomattavaa tässä tulkintamallissa kuitenkin on, että aina Vantaanjoen kutsuminen ojaksi ei ole merkinnyt vähättelevää suhtautumista siihen. Muun muassa vuoden 2004 tulvien yhteydessä Vantaanjokea kutsut-

tiin usein ”ojaksi” tai ”risuojaksi”, mutta lähinnä tällä viitattiin joen nykyiseen kuntoon laiminlyöntien takia, ei sen tarjoamiin mahdollisuuksiin paremman huolenpidon avulla. Voitaneen myös ajatella, että kaikki Vantaanjoesta julkisuudessa esitetyt puheenvuorot, sävyltään negatiivisetkin, kertovat jonkinasteisesta kiinnostuksesta jokea ja sen tarjoamia mahdollisuuksia kohtaan. Vähättelevä suhtautuminen jokeen näkyy siten ehkä paremminkin välinpitämättömyytenä kuin julkisuudessa esitettyinä pinnallisesti vähättelevinä kommentteina: Vantaanjoki ei ole sen arvoinen että sen tilan muutos suuntaan tai toiseen aiheuttaisi ihmisissä mitään reaktioita.

7. Päätelmiä: Vantaanjoki ja ympäristöasenteiden muutos

Vantaanjoen fyysinen tila on muuttunut merkittävällä tavalla vuosien 1945 ja 2005 välillä. Samalla myös suhtautuminen jokeen on kokenut suuria muutoksia, kun jokea kohtaan tunnettu välinpitämättömyys on muuttunut hiljalleen ensin huoleksi joen tilasta, ja myöhemmin kiinnostukseksi ja arvostukseksi jokea ja sen tarjoamia mahdollisuuksia kohtaan. Mitä Vantaanjokeen suhtautumisen muutos sitten kertoo yhteiskunnan luontosuhteesta ja yhteiskunnassa vallitsevista ympäristöasenteista sekä niiden muutoksesta?

Hailan (2001a, 2001b) mukaan ”ympäristö” nykyisenä käsitteenä syntyi 1960-luvulla niin sanotun ympäristöherätyksen myötä, ja vakiintui viittaamaan inhimillisen olemassaolon perustaan, jota ihmisten omat toiminnot uhkasivat. Samalla syntyi ”ympäristökysymys”, eli pelko inhimillisen elämän perustana olevan ympäristön muutoksesta, ja ”ympäristöhuoli”, epävarmuus ja pelko modernin yhteiskunnan kehityksen tulevaisuudessa aiheuttamista vaaroista. Ympäristön pilaantuminen oli tiedossa jo ennen 1960-luvun ympäristöherätystä yksittäisinä saastumistapauksina, mutta uutta ympäristöherätyksessä oli yhteiskunnan ja ympäristön välillä koettu kaiken kattava kriisi, joka koski koko ihmiskunnan eloonjäämistä. Ympäristöherätys oli myös moraalinen protesti yhteiskunnan kehityksen suuntaa vastaan, ja sen syntymisessä kansalaisjärjestöillä sekä ympäristön pilaantumista tutkivalla tieteellä oli suuri merkitys. Ympäristöhuoli ei ole koskaan ollut yhtenäinen ilmiö, mutta yhdistävänä tekijänä eri ympäristöongelmien välillä on ollut yleinen huoli ihmiskunnan elinmahdollisuuksista. Ympäristöhuoli on myös muuttunut paljon alkuvaiheistaan, kun konkreettiset ja välittömän saastumisen aiheuttamat ongelmat on saatu paremmin hallintaan, ja uudet globaalit ongelmat ovat korvanneet paikalliset ongelmat yleisen huolen aiheina. (Haila 2001a, 9-20; 2001b, 21-32.)

Yleinen ympäristöasenteiden muutos on vaikuttanut tapaan, jolla myös Vantaanjoen tilaa ja merkitystä on tulkittu. Ennen 1960-luvun lopun ympäristöherätyksen aikaa Vantaanjokeen suhtauduttiin lähinnä vedenottoon käytettynä luonnonvarana, jonka asema perustui sen tekniseen ja taloudelliseen merkitykseen paikallisten yhteisöjen kannalta. Tämän tulkintakehyksen pohjalta jokea koskevina ongelmina pidettiin sen hyödyntämistä teknisessä mielessä häiritseviä tekijöitä, kuten joen yleistä likaisuutta ja yksittäisiä saastumistapauksia. Muutos Vantaanjoen tilan ja aseman tulkitsemisessa 1970-luvun alkuun mennessä oli nähtävissä tavassa puhua joesta, kun joen saastuminen kytkettiin yhä useammin yleiseen Suomen vesistöjen tilaan liittyvään huoleen, ja vesistöjen tila puolestaan

ympäristökysymykseen yleensä. Vantaanjoesta ja sen kehnosta tilasta tuli siten yksi paikallinen esimerkki yhteiskunnan luontosuhteen kriisistä, kehityksen uhri ja modernin yhteiskunnan likaviemäri. Vielä lähes koko 1970-luvun ajan Vantaanjoki nähtiin enimmäkseen negatiivisessa valossa sen tilaa heikentäneen saastekuormituksen ja onnettomuuksien vuoksi.

1980-luvulta alkaen yleisen kehityssuunnan mukaisesti Vantaanjoen merkitys ihmisten elämänlaatua uhkaavana ympäristöongelmana väheni, kun joen tila saatiin paremmin hallintaan, ja ilmastonmuutoksen ja otsonikadon kaltaiset laajemmat ympäristöongelmat korvasivat paikalliset ongelmat yleisen ympäristöhuolen aiheena. Toisaalta samalla myös joen asema ja merkitys muuttuivat, kun sen käyttö vedenlähteenä lopetettiin 1980-luvun alussa. Vaikka joen tila yhteiskunnallisesti merkittävänä ympäristöongelmana on sen jälkeen vähentynyt, on jokea kohtaan tunnettu kiinnostus kuitenkin jatkuvasti kasvanut, ja Vantaanjoki on 2000-luvulla ollut suurempi paikallinen uutisaihe kuin 1970-luvun ympäristöherätyksen jälkeisinä vuosina. Tämä johtuu ensisijaisesti joen parantuneista virkistyskäyttömahdollisuuksista, sillä joella ei enää ole suurta merkitystä hyödynnettävänä luonnonvarana, jonka saatavuuden vaarantuminen olisi merkittävä uhka ihmisille. Vantaanjoen puhdistuminen on myös muuttanut hitaasti asenteita jokea kohtaan. Joen näkeminen virkistyskeitaana on uusin Vantaanjoen tilan ja merkityksen määrittelyä varten luotu tulkintakehys, ja sen nousu nykyään hallitsevaksi tulkinnaksi on paitsi parantuneiden fyysisten olosuhteiden myös yleisen ympäristöasenteiden muutoksen tulosta.

Ympäristöasenteiden muutoksella on luultavasti ollut myös osaltaan vaikutusta siihen, että hiljalleen Vantaanjoen pitäminen uhkana ihmisille on menettänyt merkitystään. Silti läpi tiheästi asutettujen alueiden virtaava vesistö voidaan toisinaan edelleen kokea uhkana, kuten aivan viime vuosina tulviin liittyvät tapahtumat ovat osoittaneet. Vaikka Vantaanjoki virkistyskeitaana on 2000-luvun alussa hallitseva tapa nähdä joki, sen aikaisemmat tulkintamallit luonnonvarana, uhkana, uhrina tai viemärinä eivät edelleenkään ole pelkästään osa joen historiaa. Jokeen liittyvät tulkinnat voivat muuttua nopeasti joen tilaa merkittävästi heikentävien tapahtumien myötä. Jokainen Vantaanjoen ympäristössä tapahtuva uusi katastrofi on siten takaisku sekä joen suojelutoimien että Vantaanjokea koskevien asenteiden muuttumisen kannalta.

Suhosen (1994) mukaan mediat ovat lisänneet ympäristöä kohtaan tunnettua huolta, mutta samaan aikaan valmius nähdä itse vaivaa ja tehdä taloudellisia uhrauksia ympäristön puolesta on vähentynyt. Tilannetta nykyhetken Suomessa kuvaa se, että ongelmien katsotaan olevan jossakin muualla kuin kotimaassa, mihin varmasti vaikuttaa globaalien ongelmien saama suuri julkisuus. Vaikka ym-

päristönsuojelua pidetään tärkeänä, ja ympäristön tilasta ollaan huolissaan, enemmistön oletus on, että ympäristönsuojelu on jotakin heidän elämästään irrallista, josta suuremmat tahot, kuten valtiot, kansainväliset järjestöt ja tiede huolehtivat. Viranomaisista, tutkijoista ja kansainvälisten järjestöjen edustajista on ongelmien globalisoitumisen myötä tullut tärkeimpiä ympäristöongelmien määrittelijöitä. Kun mediat välittävät tietoa valtiollisen ja kansainvälisen ympäristöpolitiikan tehostamisesta, yksittäisten ihmisten kiinnostus asiaan heikkenee, koska tilanteen kuvitellaan olevan jo hoidossa. Tämä mielikuva vaikutusmahdollisuuksien heikkenemisestä ei tue ajatusta yksilön vastuusta ja mahdollisuuksista ympäristöpoliittisena toimijana, kuten ei myöskään nykyisten kompleksien ympäristöongelmien ajautuminen liian kauas siitä maailmasta, jota ihmiset pitävät itselleen merkityksellisenä. (Suhonen 1994.)

Kansalaisten kiinnostus Vantaanjokea kohtaan on vuosittaisina mielipidekirjoituksina laskettuna lisääntynyt jatkuvasti, mikä kertonee muutoksista ympäristöä koskevissa asenteissa. Medioilla on ollut tässä kehityksessä suuri merkitys, sillä Vantaanjoen tila ja joen käytön tulevaisuuden mahdollisuudet on tuotu esiin laajalle yleisölle joukkotiedotusvälineiden kautta. Julkisuudessa mielipiteitään esittäneet kansalaiset ovat myös olleet lähes yksimielisesti joen suojelun edistämisen kannalla, joten Vantaanjoen suojelua ei ole ainakaan aktiivisesti juurikaan vastustettu. Ongelmana kansalaisaktiivisuuden osalta Vantaanjoen suojelussa on kuitenkin se, että yksittäisen ihmisen vaikutusmahdollisuudet joen suojelun edistämiseksi ovat varsin pienet. Maataloudessa viljelijät pystyvät vaikuttamaan omalta osaltaan hajakuormituksen vähentämiseen perustamalla suojavyöhykkeitä joen varsille ja käyttämällä ympäristön kannalta kestävämpiä viljelytekniikoita. Kaupunkilaisten vaikutusmahdollisuudet jokeen laskettaviin jätevesiin sen sijaan ovat hyvin pienet, ja joen hyväksi tehtävät toimet jätetään virallisten toimijoiden huoleksi. Positiivisille asenteille ei siten löydy kovin helposti kanavaa muuttua käytännön toiminnaksi. Epäselvää on, millaisia henkilökohtaisia uhrauksia joen puolesta oltaisiin valmiita tekemään, sillä Vantaanjoen pienestä koosta ja vähäisestä taloudellisesta käytöstä johtuen tällaisen valintatilanteen eteen ei ole useinkaan jouduttu. Ainoastaan maatalouden osalta suojelutavoitteet ja yksittäisten ihmisten henkilökohtainen etu voivat olla ristiriidassa, ja tulokset siltä osin eivät ole kaikelta osin olleet rohkaisevia.

Vesiensuojelu on Suomessa ollut ympäristönsuojelun edelläkävijä, ja ympäristönsuojelu institutionalisoitui Suomeen kaupunkien ajaman vapaaehtoisen vesiensuojelupolitiikan kautta (Laakkonen 1999, 227). Vesiensuojelulla oli aluksi osaltaan suuri merkitys luonnonsuojelun muutokseen, kun perinteisen maisemansuojelun lisäksi alettiin muun muassa vesien saastumisen myötä kiinnittää huomiota myös ihmisen elinympäristössään aiheuttamiin muutoksiin. Tämä johti luonnonsuojelun

jakamiseen kulttuuriseen (perinteinen luonnonsuojelu), sosiaaliseen (luonnon virkistyskäyttö) ja taloudelliseen (luonnonvarojen käyttö) luonnonsuojeluun. Näistä erityisesti taloudellinen luonnonsuojelu, eli luonnonvarojen kestävä käyttö ihmisten tulevaisuuden elinolojen takaamiseksi, nousi pian suojelun tärkeimmäksi tehtäväksi. Luonnonsuojelun tehtäväkentän laajeneminen merkitsi myös sitä, että luontoa ei suojeltu enää vain sen itsensä takia, vaan ihmisten oman hyvinvoinnin vuoksi. (Leino-Kaukiainen 1999, 36-38.) Tästä sai alkunsa ympäristönsuojelu, materiaalivirtojen sääntely rakennetussa ympäristössä, yleensä ihmisestä itsestään tai hänen toiminnoistaan peräisin olevien haitallisten päästöjen vähentämiseksi maahan, veteen ja ilmaan. (Laakkonen 1999, 209).

Pirkko Leino-Kaukiainen (1999) on todennut veden olevan metsän ohella erottamaton osa suomalaista maisemaa. Tämän lisäksi vesi on kuitenkin myös kotitalouksille ja teollisuudelle tärkeä luonnonvara. Puhtaan veden arvo tautien estämisessä ymmärrettiin jo 1800-luvulla, mutta erityisesti toisen maailmansodan jälkeen alettiin korostaa puhtaan veden riittävyyttä kaikissa oloissa. Suhtautuminen vesistöihin muuttui Suomessa yleisesti sodan päättymisen jälkeen, kun vesistöjä ei 1950-luvulla kaupungistumisen seurauksena enää pidetty ensisijaisesti kulkuväylinä, kalastuspaikkoina tai maiseman osina, vaan kaupunkien vedenlähteinä. (Leino-Kaukiainen 1999, 36-41.) Sama muutos tapahtui myös Vantaanjoen kohdalla, jonka merkitys ihmisille perustui enää lähes yksinomaan Helsingin vedenottoon muun käytön hiipuessa 1950-luvulla. Vantaanjoki on kuitenkin kokenut tämän jälkeen uuden merkittävän, ja osin päinvastaisen muutoksen, kun vedenotto joesta lopetettiin, eikä jokea enää nähdä ensisijaisesti vedenlähteenä, vaan nimenomaan maisemallisena luontoarvona ja paikkana kalastukseen ja muuhun virkistykseen. Vantaanjoen tilan uusi heikentyminen ei nykyään olisi merkittävä uhka ihmisten hyvinvoinnille, mutta joki koetaan silti suojelun arvoiseksi ja sen puhtauteen ollaan valmiita panostamaan paljon resursseja. Suurelta osin kyse on joen hyödyntämisen uusista muodoista, kuten vapaa-ajan kalastuksesta ja muusta virkistystoiminnasta, joiden kehittäminen edelleen edellyttää joen kemiallista puhtautta ja muuta kunnossapitoa. Nykyään tällä lisääntyvällä virkistystoiminnalla alkaa olla myös taloudellista merkitystä jokivarren kunnille. Hyöty ihmisille on siten osin edelleen se tekijä, joka tekee Vantaanjoesta tärkeän enemmän kuin joki itsessään. Samaan aikaan kuitenkin voidaan huomata muutosta tapahtuneen myös yleisissä ympäristöön liittyvissä asenteissa, sillä toisin kuin vielä joitakin vuosikymmeniä sitten, joen puhtaus ja viihtyisyys ovat usein osoittautuneet tärkeiksi asioiksi muutenkin kuin ihmisille koituvan hyödyn kannalta.

Ihmisen toiminta on muuttanut Vantaanjoen asemaa ja tilaa peruuttamattomasti, kulkeehan joki halki Suomen tiheimmin asuttujen seutujen. Vantaanjoesta suuren onkin aina tehnyt enemmän sen

sijainti kuin koko, sillä harvemmin asutulla seudulla Vantaanjoen kokoinen joki tuskin olisi herättänyt yhtä paljon kiinnostusta, tunteita ja ajoittain ristiriitojakin. Kaikkien Vantaanjokea kohdanneiden ongelmien jälkeen joen tila kuitenkin näyttää nyt menneisiin vuosikymmeniin verrattuna hyvältä, vaikka ajoittaisia takaiskuja joen suojelussa on aivan viime vuosiin asti koettukin. Joen uusi taloudellinen hyödyntäminen ja virkistyskäyttö edellyttävät sen pitämistä kunnossa jatkossakin, joten siltä osin Vantaanjoen tulevaisuus näyttää valoisalta. Samalla jokea kuitenkin uhkaavat myös monet riskit, joita ympäröivä asutus, teollisuus ja maatalous aiheuttavat. Jopa pitkäaikaisena tavoitteena ollut joen virkistyskäytön lisääntyminenkin voi omalta osaltaan olla uhka joelle, mikäli sitä ei pystytä ohjaamaan Vantaanjoen suojelemisen kannalta kestävällä tavalla. Vantaanjokeen suhtautumiseen vaikuttaa myös tieto joen menneisyydestä, ja sen asema nykyäänkin edelleen jätevesien purkuvesistönä yläjuoksulla. Luultavasti vasta jätevesien johtamisen lopettaminen jokeen kokonaan yhdessä maaseudulta tulevan hajakuormituksen kuriin saamisen kanssa auttaisi puhdistamaan sekä joen vedenlaadun että maineen lopullisesti. Teknisesti ja taloudellisesti tämä kuitenkin vaatisi niin suuria ponnistuksia, että on epäselvää ollaanko niihin Vantaanjoen hyvinvoinnin takia valmiita ryhtymään sen paremmin kunta- kuin yksilötasollakaan. Joka tapauksessa yhä enemmän joen kunnostamiseksi joudutaan jo lainsäädännön ja joen käyttäjien vaatimusten vuoksi tulevaisuudessa tekemään, ja hiljalleen joen puhdistuminen edelleen voi auttaa vieläkin ajoittain esiin nousevia vanhoja asenteita likaantuneesta joesta muuttumaan. Suuri tulevaisuuden haaste on siis paitsi Vantaanjoen fyysisen tilan parantaminen myös Vantaanjokeen suhtautumisen kehittäminen: joen muutos ihmisten mielissä viemäristä virkistyskeitaaksi.

Lähteet

Haila, Y. 2001a. Mikä ympäristö? Teoksessa Haila, Y. & Jokinen, P. (toim.). 2001. Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö, kenen politiikka. Vastapaino. Tampere.

Haila, Y. 2001b. ”Ympäristöherätys”. Teoksessa Haila, Y. & Jokinen, P. (toim.). 2001. Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö, kenen politiikka. Vastapaino. Tampere.

Haila, Y. & Levins, R. 1992. Ekologian ulottuvuudet. Vastapaino. Tampere.

Hannigan, J. 1995. Environmental Sociology. A Social Constructionist Perspective. Routledge. London and New York.

Jokinen, A., Juhila K. & Suoninen, E. 1993. Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino. Tampere.

Kaltevan jätevedenpuhdistamo ja viemäriverkosto. Riskienhallintasuunnitelma. 2005. Hyvinkään Vesi.

Kaltevan puhdistamo -esite. Hyvinkään kaupunki. Ei painovuotta.

Kangas, K. 1998. Vantaanjoki Uusmaalaisten virkistyskeitaaksi. Julkaisussa Vantaanjoen vesiensuojelua 35 vuotta. Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistys ry 1963–1998. Julkaisu nro 43. 1998.

Kansanen, P. 1998. Vesiensuojeluyhdistykseltä odotetaan uusiutumista. Julkaisussa Vantaanjoen vesiensuojelua 35 vuotta. Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistys ry 1963–1998. Julkaisu nro 43. 1998.

Katko, T & Lehtonen, J. 1999. Ämmänlängistä vesijohtoihin. Suomen vesihuollon kehityslinjat 1850–1994. Teoksessa Laakkonen, S., Laurila, S. & Rahikainen, M. (toim.). 1999. Harmaat aallot. Ympäristönsuojelun tulo Suomeen. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.

Laakkonen, S. 1999. Harmaat aallot. Ympäristönsuojelun tulo Suomeen. Teoksessa Laakkonen, S., Laurila, S. & Rahikainen, M. (toim.). 1999. Harmaat aallot. Ympäristönsuojelun tulo Suomeen. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.

Laakkonen, S. 2001. Vesiensuojelun synty. Helsingin ja sen merialueen ympäristöhistoriaa 1878–1928. Gaudeamus. Helsinki.

Laine, M. & Peltonen, L. 2003. Ympäristökysymys ja aseveliakseli. Ympäristön politisoituminen Tampereella vuosina 1959–1995. Tampereen yliopistopaino. Tampere.

Leino-Kaukiainen, P. 1999. Vesistöistä viemäreiksi. Vesiensuojelu Suomessa 1945–1970. Teoksessa Laakkonen, S., Laurila, S. & Rahikainen, M. (toim.). 1999. Harmaat aallot. Ympäristönsuojelun tulo Suomeen. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.

Louekari, S. 1999. ”Meidän saamaton Ateenamme”. Ympäristöasenteet Jyväskylässä. Teoksessa Laakkonen, S., Laurila, S. & Rahikainen, M. (toim.). 1999. Harmaat aallot. Ympäristönsuojelun tulo Suomeen. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.

Mikkola, J. & Saura, A. 1994. Viemäristä lohijoeksi. Vantaanjoen vaelluskalatutkimuksia vuosilta 1987-1993. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. Helsinki.

Perelman, C. 1996. Retoriikan valtakunta. Vastapaino. Tampere.

Schönach, P. 2004. Saippuakuplista suojeluun. Vantaanjoen ympäristöhistoriaa 1945–1963. Helsingin kaupungin tietokeskus. Helsinki.

Seppänen, H. 1998. Vantaanjoki haastaa vesiensuojeluun. Julkaisussa Vantaanjoen vesiensuojelua 35 vuotta. Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistys ry 1963–1998. Julkaisu nro 43. 1998.

Suhonen, P. 1994. Mediat, me ja ympäristö. Hanki ja jää. Helsinki.

Tikkanen, M. 1992. Vantaanjoen valuma-alueen geomorfologia. Helsingin seutukaavaliiton julkaisuja C 28. Helsinki.

Törrönen, J. 1997. Intohimoinen teksti – pysäytetty kertomus suostuttelun makrorakenteena. Teoksessa Sulkunen, P. & Törrönen, J. (toim.): Semioottisen sosiologian näkökulmia. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys. Gaudeamus. Helsinki.

Valkonen, J. 2001. Lapin luonnon reservit vai reservaatit? Lapin sodanjälkeisen ajan ympäristökeskustelun rakentuminen. Sosiologian lisensiaatintutkimus. Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta.

Vantaanjoen ja sen sivujokien tilan kehitys 1975–1985. Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistys ry. Julkaisu nro 22. 1987.

Vantaanjoen kehittämisohjelma. 1997. Uudenmaan liiton julkaisuja B18. Helsinki.

Vantaanjoen maatalouden vesiensuojeluprojekti. Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistys ry. Julkaisu nro 41. 1997.

Vantaanjoen riskikartoitus. Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistys ry. Julkaisu nro 45. 1999.

Vantaanjoen vesiensuojelua 35 vuotta. Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistys ry 1963–1998. Julkaisu nro 43. 1998.

Vantaanjoen vesistön hajakuormitusselvitys. Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistys ry. Julkaisu nro 20. 1986.

Vantaanjoen vesistön yhteistarkkailu 1986–90. Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistys ry. Julkaisu nro 29. 1991.

Vantaanjoen vesistön yhteistarkkailu 1991–95. Osa 1: vesistötutkimukset. Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistys ry. Julkaisu nro 39. 1996.

Vantaanjoen vesistön yhteistarkkailu 1996–1999. Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistys ry. Julkaisu nro 46. 2000.

Vantaanjoen yhteistarkkailu. Vedenlaatu ja hygieniatutkimus vuonna 2003. Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistys ry. Julkaisu nro 52. 2004.

Vantaanjoen yhteistarkkailu. Vedenlaatu vuosina 2000–2004. Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistys ry. Julkaisu nro 56. 2005.

Vantaanjoki. Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistyksen 20-vuotisjuhlajulkaisu. 1983. Helsinki.

Väliverronen, E. 1996. Ympäristöuhkan anatomia. Vastapaino. Jyväskylä.

Internetlähteet

Vantaanjoen ja Helsingin seudun vesiensuojeluyhdistys ry:n internetsivut. <http://www.vhvsy.fi> 11.4.2006.

Sanomalehtiaineisto

Aamupostin Vantaanjoki-uutisointi vuodelta 2004

Hyvinkään Sanomien Vantaanjoki-uutisointi vuosilta 1945, 1959, 1963, 1972, 1985 ja 1995

Riihimäen Sanomien Vantaanjoki-uutisointi vuosilta 1945, 1959 ja 1963

Liitteet

Liite 1. Puolistrukturoidun teemahaastattelun haastattelurunko kuntien ympäristöviranomaisten haastatteluun.

A. Haastateltavan tausta
    1. Haastateltavan nimi, kotikunta, koulutus, asema?
    2. Kauanko olet toiminut virassasi?
    3. Millaiset yhteydet sinulla on vesiensuojeluun ja mitkä ovat tietosi vesien tilasta?
    4. Mitkä ovat sinusta Vantaanjoen pahimmat nykyongelmat, ja miten ne esiintyvät työssäsi?

B. Joen käyttö
    5. Mihin Vantaanjokea käytetään?
    6. Ketkä Vantaanjokea käyttävät?
    7. Miten joen käyttö on muuttunut?
    8. Miten vedenlaadun muutokset ovat vaikuttaneet joen käyttöön?

C. Keskustelu ja suojelu
    9. Millaista keskustelua Vantaanjoesta on käyty ja missä? Ketkä siihen ovat osallistuneet, millaisin argumentein?
    10. Miten kuntalaiset ovat reagoineet joen muutoksiin?
    11. Millaisin toimin Vantaanjokea on suojeltu ja milloin? Kenen toimesta/aloitteesta suojelutoimiin on ryhdytty?
    12. Millaisia ristiriitoja suojelutoimet ovat aiheuttaneet joen käyttäjien välille?

D. Yhteys kunnan kasvuun
    13. Miten kaupungin/kunnan kasvu on vaikuttanut Vantaanjoen tilaan?
    14. Miten joki on tähän asti huomioitu kasvua suunniteltaessa?
    15. Millä tavalla arvioit tulevan kasvun vaikuttavan jokeen, entä joen vaikutus kasvuun?